

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

За издавачот:

проф. д-р Велимир Стојковски, ректор на Универзитетот
„Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

ПРЕДАВАЊА на XLIII летна школа
на МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

Редакциски одбор:

проф. д-р Максим Каранфиловски
проф. д-р Симон Саздов
Благица Велјановска

Јазична редакција:

м-р Лилјана Пандева

Компјутерска обработка: БороГрафика-Скопје

Печати: БороГрафика - Скопје

Тираж: 300 примероци

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

811.163.3(062)
821.163.3(062)
930.85(497.7)(062)

Предавања на XLIII летна школа на Меѓународниот семинар
за македонски јазик, литература и култура : (Охрид, 28. 6 - 13. 7
и во Скопје од 14-16. 7. 2010). - Скопје : Универзитет „Св. Кирил
и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик,
литература и култура, 2011. - 180 стр. ; 24 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-9989-43-304-7

а) Македонски јазик - Собири
б) Македонска книжевност - Собири
COBISS.MK-ID 88704778

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

ПРЕДАВАЊА

на XLIII МЕЃУНАРОДЕН СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

(Охрид, 28. 6 - 13. 7 и во Скопје од 14 - 16. 7. 2010)

Скопје, 2011

УЧЕСНИЦИ НА СЕМИНАРОТ

**ПОЗДРАВНА РЕЧ НА ПРОФ. Д-Р ВЕЛИМИР СТОЈКОВСКИ,
РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“**

Охрид, 28 јуни 2010

Почитувани министер за образование и наука во Владата на Р.М, г. Никола Тодоров, почитуван директоре на Семинарот за македонски јазик, литература и култура проф. д-р М. Каранфиловски почитувани учесници на Семинарот,

Денес имам пријатно задоволство да ве поздравам од името на најстариот и најголемиот универзитет во Република Македонија, Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје. Универзитет, кој по 43-ти пат ги собира македонистите од светот и го организира Семинарот за македонски јазик, литература и култура во нашиот прекрасен Охрид.

Почитувани учесници на Семинарот, драги македонисти и пријатели на Македонија. Особено ме радува тоа што македонскиот јазик сте го избрале како предмет на вашата едукација и научна ориентација. Изучувањето на македонскиот јазик не е значајно само поради тоа што тој е службен јазик во Република Македонија, не затоа што на него зборуваат речиси четири милиони Македонци во сите делови на Македонија, како и во дијаспората.

Изучувањето на македонскиот јазик е значајно, затоа што со него ја изучувате и нашата литература, нашата богата култура и историја. Го изучувате јазикот на народот чии корени се длабоко во светската цивилизација.

Македонија на светот му го даде Александар Велики Македонски, во чие време македонската империја се протегала на три континента. Христијанството во Европа за прв пат почнало да се шири токму од Македонија. Апостолите Павле и Лука престојувале во оваа земја. Светите македонски браќа Кирил и Методиј го создале писмото на кое денес пишуваат стотици милиони Руси, Украинци, Бугари, Срби, Црногорци, Македонци и припадници на други народи.

Семинарот се одржува во Охрид, градот што некогаш имал 365 цркви, градот седиште на Охридската патријаршија и на Самуиловото царство.

Може да зборуваме и за делото на македонските зографи, за светогорскиот духовник Јован Кукузел, но и за интелектот на Гоце Делчев,

Јане Сандански, за перото на Глигор Прличев, Кочо Рацин, Блаже Конески. Малку се зборовите да го соберат сето она што Македонија го вградила во светската историја и култура.

Се надевам дека во наредните 15 дена, ќе најдете време да ги подтворите богатите ризници на Македонија и барем за момент да го почувствувате духот на нашата богата историја.

Фактот дека во работата на семинарот учествуваат лектори, афирмирани научници и професори од областа на македонистиката ја потврдува неговата успешност и значење, за нас на Универзитетот и за Република Македонија. Нашите најдобри лектори и еминентни предавачи ќе ве воведат во тајните и спецификите на македонскиот јазик, македонската литература, култура, етнологија, а како и секоја година ќе имате време и можност да се запознаете и со нашите убави македонски ора.

Почитувани учесници на Семинарот,

Денес, Република Македонија има дипломатско-конзуларни претставништва во 37 земји во светот. Но, горди сме што немаме 37 амбасадори, туку многу повеќе. Сите вие, заедно со вашите колеги кои во изминативе четириесетина години го посетуваа Семинарот за македонски јазик, сте нашите најголеми и најдобри амбасадори низ светот. Вратите на нашиот универзитет и Република Македонија за вас секогаш ќе бидат ширум отворени.

На крајот, уште еднаш, Ви посакувам плодна и успешна работа.

ИЗВЕШТАЈ
НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР
ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА
НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ЗА 2009/2010 ГОДИНА

Оваа година, **XLIII летна школа** на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, се одржа во Охрид од 28 јуни до 13 јули 2010 година, во просториите на Конгресниот центар на УКИМ и во Скопје од 14 до 16 јули 2010 година, во Државниот студентски дом „Пелагонија“.

На отворањето на Семинарот поздравно обраќање имаше ректорот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, проф. д-р Велимир Стојковски. Учесниците и гостите на Летната школа ги поздрави и им се обрати министерот за образование и наука на Република Македонија, г-дин Никола Тодоров.

На годинашнава четириесет и трета Летна школа учествуваа 89 учесници од 21 земја, и тоа од: Австралија, Австрија, Албанија, Белгија, Германија, Грција, Канада, Кореја, Полска, Романија, Русија, САД, Словачка, Словенија, Србија, Турција, Украина, Унгарија, Франција, Хрватска и Чешка.

Меѓу учесниците имаше странски слависти, македонисти, балканисти, историчари, етнологзи, универзитетски професори, научни работници, преведувачи и студенти по македонистика, славистика и балканистика.

Учесници на Летната школа на Меѓународниот семинар и годинава беа истакнатите македонисти: академиците Рина Усикова и Ала Шешкен од Русија, професорите Волф Ошлис од Германија, Бранко Тошовиќ од Австрија, Макеј Кавка, Ирена Ставови-Кавка од Полска, Елена Верижникова, Олга Пањкина, Елена Иванова, Наталија Бороникова и Елена Обухова од Русија, Лубор Матејко од Словачка и други. Програмата на Меѓународниот семинар содржеше теми од различни области и во целост се реализираше.

Предавања се одржаа на повеќе теми од различни области, традиционално застапени во програмата. Прегледот на одржаните предавања е наведен според областите.

Од областа на лингвистиката:

Трајко Стаматоски: Годишнина од кодификацијата на македонскиот литературен јазик

Људмил Спасов: Развој на графискиот систем на македонскиот јазик

Димитар Пандев: Развојот на странската македонистика (по повод 90-годишнината од раѓањето на академик Божидар Видоески)

Лидија Тантуровска: За традицијата, за идентитетот и за современата состојба на македонскиот јазик.

Од областа на литературата:

Академик Георѓи Старделов: Романсиерскиот циклус во „Кукулино” на Славко Јаневски во европски книжевен контекст

Томислав Тодоровски: Митолошко-фантастични елементи во романите на Славко Јаневски

Илија Велев: Св. Наум Охридски по повод 1100 години од неговата смрт

Вера Стојчевска Антиќ: Средновековната македонска литература и традицијата на Св.Наум Охридски.

Од областа на историјата, фолклорот и културата беа презентирани предавања на следниве теми:

Ѓорѓи Чакарјаневски: 65 години од победата над фашизмот

Илија Ацевски: Колективниот идентитет и национализмот

Блаже Ристовски: Сто години од обидот на Мисирков, Попарсов и Теодосија за отворање висока школа во Скопје

Александар Гиревски: Приближувањето на богослужението на современите јазици – предуслов за духовна обнова

Сашо Додевски: Улогата на Министерството за просвета на ДФМ во процесот на кодификација на македонскиот јазик, азбука и правопис 1944-1945 година

Далибор Јовановски: Погледите на грчките интелектуалци од XIX и почетокот на XX век за Македонија.

Лекторски вежби

Главниот дел од наставата се одвиваше преку лекторските вежби. Семинаристите беа поделени во лекторски групи според три степени на познавање на јазикот. Лекторските групи ги водеа лекторите: Роза Тасевска, д-р Лидија Тантуровска и Андријана Павлова – почетен курс со 4 часа дневно; м-р Марија Паунова и м-р Анета Симовска – среден курс (3 часа дневно) ; напреднатиот курс за јазик го водеа д-р Анета Дучевска и д-р Симон Саздов, а напреднатиот курс за литература д-р Весна Мојсова-Чепишевска (3 часа дневно).

Наставата беше збогатена и со циклуси предавања на следниве теми: *Македонска лексикографија* (д-р Елена Јовановска-Грујоска и д-р Лилјана Гушева), *Македонскиот јазик надвор од Република Македонија* (д-р Људмил Сиасов), *Македонска лиџераџура* (д-р Марко Киџески).

Курсеви по избор

На семинаристите им беа понудени повеќе курсеви по избор од кои по добиените податоци за изборот на учесниците се реализираа следниве курсеви: *Старословенски јазик*, кој го водеше проф. д-р Димитар Пандев, *Историја на македонската култура* – проф. д-р Никос Чаусидис, *Историја на македонскиот јазик* – проф. д-р Људмил Спасов, *Преглед на македонската лиџераџура* – проф. д-р Науме Радичевски и д-р Марко Китевски и *Етнологија на македонскиот народ* – проф. д-р Љупчо Ристовски. *Курсот за народни ора* со Благоја Јовановски и *курсот за народни песни* со Билјана Николовска, кој беше првпат организиран, беа проследени со голем интерес и масовност од страна на учесниците.

Преведувачка работилница

Како составен дел на секоја Летна школа, којшто има особено значење, е преведувачката работилница што годинава се одвиваше во две групи: превод од македонски на англиски и обратно која ја водеа м-р Марија Паунова и Андријана Павлова, а лекторката Роза Тасевска работеше со преведувачката работилница од македонски на руски и обратно. Во работата учествуваа 40 семинаристи од повеќе земји.

Издавачка дејност на Семинарот

На Семинарот беа претставени повеќе изданија од сопствената издавачка дејност – редовните изданија од минатогодишните предавања и од Научната конференција, како и збирката со македонски песни.

Културна програма

Во културната програма на Меѓународниот семинар се претставија истакнати културни дејци од Македонија од најразлични сфери на културното живеење во нашата земја, главно преку промоција на нивните остварувања во доменот на културата. Така, учесниците и гостите на Семинарот имаа извонредна и единствена можност да присуствуваат на неколку промоции на книги од: **Раде Силјан** (во соработка со ДПМ), **Бобан Петровски** – *Хералдика и инсигниа*, **Олга Пањкина** – *Современа македонска драма* (од едицијата *Библиотека на литературата на Македонија* на која страшно работи Олга Панкина);

- две книги збирки поезија приредени од академик Иван Доровски, првата целосно посветена на стиховите на Гане Тодоровски (избор, препев и предговор на Иван Доровски), под наслов *Македонски монолоџ* (Брно: 2009, 122), а втората избор од светската поезија под наслов *Лирска средба* (*Lyrická setkání*, Брно: 2010, 411 – со македонски поети);

Томислав Османли - *Дваесет и првиот* (награда, „роман на годината“ на „Утрински весник“), **Димитар Пандев** – *Пројатнување низ приказните* (награда „Стале Попов“ на ДПМ), **Лилјана Пандева** – *Од агендата на Калина Калин* и Зборникот „*Studi linguistici*“, издание за претставување на македонската книжевност пред италијанската читателска публика во вид на зборник.

Во соработка со Факултетот за драмски уметности, за учесниците на Семинарот беа изведени две драмски едночинки: „Мечка“ од А. П. Чехов и „Последната лента на Крап“ од С. Бекет (како дипломски претстави) и беа прикажани 4 снимки на драмски претстави од фондот на ФДУ

(„Чорбаџи Теодос“, „Сомнително лице“, „Црнила“ и „Вејка на ветрот“ во изведба на најреномираните македонски актери). Фондацијата „Рамковски“ овозможи проекција на документарниот филм за Блаже Конески и подари книги од сопствената продукција за учесниците на Семинарот.

Во рамките на културната програма продолжува и редовната соработка со културните манифестации особено со Охрид-

ско лето (учесниците присуствуваа на свеченото отворање), како и со Балканскиот фолклорен фестивал со посета на целовечерниот концерт на ансамблот „Танец“. Се организираше посета на значајни археолошки локалитети (Плаошник и Хераклеја), музејски збирки, разгледување на градот Охрид, со посета на најзначајните културно-историски споменици: црквата Св. Софија, Куќата на Робевци, филијалата на МАНУ во куќата „Уранија“ (учесниците присуствуваа на свечената седница посветена на св. Наум), Античкиот театар, Галеријата на икони, црквата Богородица Перивлепта, Плаошник и Самоиловата тврдина, како и, предавање и разгледување на манастирскиот комплекс „Св. Наум“. За време на посетата на Св. Наум, за учесниците беше организиран заседнички ручек на островчето со фолклорен концерт на ансамбл од с. Велгошти.

Градоначалникот на Охрид за учесниците на Семинарот организираше посета на манастирските комплекси во селата Лакочереј и Скребатно, со ручек во Скребатно.

За учесниците на Меѓународниот семинар се организираше и излет во Битола со посета на Педагошкиот факултет на Битолскиот универзитет „Св. Климент Охридски“, при што се оствари средба со проректорот на Универзитетот, проф. д-р Љупчо Трпезановски, деканот на Факултетот, проф. д-р Димитрија Јовев Талевски и вработените. Во организација на домаќините беше организирана посета на археолошкиот локалитет Хераклеја и на градскиот музеј со спомен-собата на Кемал Ататурк, како и разгледување на градот со стручни објаснувања на проф. д-р Александар Стерјовски. Посетата заврши со ручек во ресторанот „Шумски фенери“ на падините на Пелистер во организација на домаќините.

Научна конференција

Во рамките на Летната школа, на 5 и 6 јули се одржа **37. Научна конференција** од областа на јазикот и литературата, што се одржува секоја година и е добра можност да се слушнат излагањата на истакнати македонисти од земјата и од странство. Бројот на учесници во двете секции беше 58, од земјата и од странство (Албанија, Австрија, Германија, Србија, Полска, Русија, Јужна Кореја, Чешка, Словенија, Хрватска, Бугарија, и од Македонија).

На годинашнава Научна конференција беа застапени следниве теми:

Литературната секција беше со наслов: **Македонската литература во балкански, европски и светски контекст**, со три поттеми:

1. **Книжевниот подвиг на Григор Прличев**
2. **Книжевно-историското дело на Ѓорѓи Абаџиев**
3. **Книжевниот планетариум на Славко Јаневски**

Лингвистичката секција беше со наслов:

1. **Македонскиот јазик во споредба со другите јазици – формална и функционална класификација на неменливите зборови во македонскиот јазик во споредба со другите јазици**
2. **Истражувањата за македонскиот јазик надвор од границите на Република Македонија – статусот и корпусот на македонскиот јазик во соседните држави и во регионот.**

Летната школа продолжи со работа во Скопје, од 14 до 16 јули. На 14 јули со автобуси организирано се тргна кон Скопје, со испланирана маршрута на денот што опфати посета на Прилеп и посета на спомен-куќата на Блаже Конески во Небрегово, каде што имаше презентација на филм за овој наш истакнат творец, во продукција и организација на фондацијата „Рамковски“, проследена со настап на актерот Славко Нинов, а екскурзијата се заокружува со посета и ручек во винаријата „Попова Кула“ во Демир Капија. Доцна вечерта семинаристите пристигнаа во Скопје и беа сместени во Студентскиот дом „Пелагонија“.

Наредниот ден, 15 јули, се реализираше програмата предвидена за Скопје: посета на спомен-куќата на Мајка Тереза каде што на семинаристите им се прикажа документарен филм за оваа наша голема хуманистка, а Семинарот доби благодарница и пригодна статуетка на Мајка Тереза. Потоа, програмата продолжи со средба со писателите во Друштвото на писателите, во просториите на ДПМ, со промоција на најновата книга преводи на македонски драми во превод на Олга Пањкина. Потоа следеше ручек и разгледување на културно-историските споменици на главниот град: црквата Св. Спас, Старата чаршија, Скопското кале, црквата Св. Пантелејмон, Куршумли ан и др.

На 16 јули, учесниците на Семинарот во зградата на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Институтот за македонска литература имаа средба со раководителите на научните институти – Институтот за македонски јазик „Крсте

Мисирков“, Институтот за македонска литература, Институтот за национална историја и Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, каде што, покрај претставувањето на дејноста на овие значајни институции, беше организирана и изложба на нивните изданија. Потоа следеше посета на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, запознавање со неговата дејност и со неговата издавачка продукција. Тука се одржа и затворањето на годинашнава 43. Летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура.

Овој последен ден на Семинарот се заокружи со пригоден прием на десетина семинаристи кај градоначалникот на градот Скопје, г. Коце Трајановски, а вечерта учесниците проследија драмска претстава во рамките на Скопско лето во Куршумли ан.

Македонската телевизија и А1 оваа година активно ја следеа работата на Семинарот. Работата на Семинарот активно ја следеа и претставници на Македонското радио, неколку други телевизиски куќи Телма, Канал 5, Скај нет и др. како и радиостаници од Охрид и Скопје. Покрај следењето на дописниците, за семинаристите добивавме по 10 бесплатни весници од „Утрински весник“, „Време“, „Шпиц“, „Нова Македонија“ и др.

За организацијата на Семинарот во текот на целата година се грижеше Управата (директорот проф. д-р Максим Каранфиловски и секретарот Благица Велјановска), а Ректоратот даде добра логистичка поддршка во луѓе и во опрема. Со просторот што го нуди Конгресниот центар на УКИМ, условите за организирање на Семинарот се на високо ниво.

Во однос на финансирањето, Семинарот повторно се соочува со проблеми. Надлежните министерства не покажуваат доволно разбирање за важноста на оваа манифестација, исклучително важна за афирмација на Македонија низ целиот свет. За одбележување е обезбедувањето значителна финансиска поддршка од страна на Комерцијална банка од Скопје. Во оваа пригода изразуваме голема благодарност до Комерцијална банка, што овозможи реализирање на дел од содржините на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Благодарност им должиме и на оние што помогнаа со материјали: Фондацијата „Рамковски“, А1, ДПМ, Утрински весник, Време, Шпиц, Нова Македонија, Охридско лето, Скопско лето, Собранието на град Охрид и Собранието на град Скопје, Универзитетот „Св. Климент Охридски“ од Битола, Дебарско-кичевската митрополија од Охрид, како и Заводот за заштита на културното наследство од Скопје, Филолошкиот факултет „Б.Конески“, МАНУ, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Институтот за македонска литература, Институтот за национална историја и Институтот за

фолклор „Марко Цепенков“ и др., со што придонесоа да се збогатат содржините на Семинарот, како и информираноста на семинаристите за културниот живот во Македонија.

Спроведената анкета меѓу учесниците на Семинарот покажува главно задоволство од лекторската настава и од поголемиот дел од циклусите, курсевите и предавањата со сугестии за воведување на некои нови содржини. Позитивно е оценета културната и другата дополнителна програма.

Сумирајќи ги впечатоците на учесниците на Семинарот и на Научната конференција, ангажираните соработници, предавачите и другите посетители и оваа година може да се каже дека Семинарот успеа да задржи завидно ниво на квалитет и препознатливост меѓу семинарите од сличен тип и дека тој и натаму има мошне високо реноме меѓу странските македонисти, слависти и другите заинтересирани за македонистичка проблематика.

Лекторатиите по македонски јазик во странство. Во учебната 2009/2010 година работеа 11 лекторати по македонски јазик на универзитетите во странство под надлежност на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Тоа се лекторатите во: Албанија (Тирана), Полска (Краков и Сосновјец), Романија (Крајова), Русија (Москва), Турција (Истанбул), Унгарија (Будимпешта), Франција (Париз), Чешка (Прага и Брно) и во Хрватска (Риека).

Во наведените лекторати наставата се изведува на различно ниво: во Москва, Париз и Сосновјец се работи за петгодишни студии од кои излегуваат дипломирани студенти со назив на дипломата *дипломиран македонист*. Во другите центри, во секој различно, македонскиот јазик е задолжителен, избран или факултативен предмет во рамките на славистичките и балканистичките студии. Покрај постојните лекторати уште на десетина универзитетски центри македонскиот јазик го предаваат професори од матичните универзитети, и тоа во: Хале (Германија), Сиднеј (Австралија), Торонто (Канада), Бјелско Бјала, Гнезно, Ополе, Познањ (Полска), Воронеж, Перм и Санкт Петербург (Русија), Чикаго (САД), Љубљана и Марибор (Словенија), Белград, Нови Сад, Ниш (Србија), Загреб, Задар (Хрватска) и др. МСМЈЛК прави обиди да помогне во работата на сите овие центри и да понуди настава по македонски јазик секаде каде што се појавува можност (на универзитетите во Нитра, Лајпциг, Марибор, каде што се присутни наши млади научни работници и докторанди).

Состојбата на лекторатите е релативно стабилна во поголемиот број од нив. По првичното соопштение за укинување на лекторатот во Крајова и разговорите водени со претставници на

Романската амбасада добивме уверување дека прашањето е издигнато на највисоко ниво и дека се добиени гаранции од претседателот и од премиерот на Романија дека лекторатот нема да се укине, односно ќе биде преселен на друг универзитет. На последната средба од 23 септември добив најнова информација дека нашиот лектор може да замине во Крајова и дека лекторатот уште оваа година ќе продолжи со работа таму, а догодина ќе продолжи во рамките на Катедрата за славистика во Букурешт.

Извесни најави за подобрување на состојбите има во Будимпешта и во Истанбул. За жал, преку лекторите, неофицијално се најавуваат можности за затворање или влошување на условите на лекторатите во Прага и Брно, а деликатна е ситуацијата и во Тирана. Најавени се можности и за укинување на наставата по македонски јазик на Универзитетот Меквори во Сиднеј.

По укинувањето на лекторатот во Неапол сметам дека би било добро да се префрлат средствата за тој лекторат на лекторатот во Ниш кој сега се финансира само од српска страна, со што би се стабилизирало и гарантирало неговото постоење. Овој лекторат е отворен во 2000 година со средства од Фондацијата Отворено општество и со гаранција од Министерството за образование за преземање на финансирањето по една година, но тоа не се случи.

Сметам дека треба да се искористат позитивните најави и желби за размена на лектори со универзитетите во Љубљана, Киев, Братислава, Загреб, како и да продолжат напорите за испраќање лектори во Мадрид, Пекинг, Грац и други универзитети како Лисабон, на пример, кои би можеле да прифатат наши лектори со наше финансирање. Со наши финансии и без размена може да направи стратешка мрежа од наши лекторати во земјите кои се од стратешки интерес за нашата земја и за што може да се направи заедничка стратегија со МНР.

Настава по македонски јазик за странските студенти што се запитуваат на УКИМ. Во почетокот на учебната година, од 1 до 17 септември 2010, се организира настава по македонски јазик за странските студенти. Наставата се изведуваше 10 дена со по 3 часа дневно, ја посетуваа 120 слушатели, а ја изведуваа 3 лектори – наставници и соработници од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје.

Директор на семинарот
Проф. д-р Максим Каранфиловски

ЈАЗИК

Трајко Сџамайоски

ГОДИШНИНА ОД КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Годинава се навршуваат 65 години од кодификацијата на македонскиот јазик

Во историјата на македонскиот јазик ќе останат трајно забележани три дати: 2 август 1944, 5 мај 1945 и 7 јуни 1945 година.

На првиот датум беше донесено едно од најзначајните решенија на Првото заседание на АСНОМ – дека како службен јазик во македонската држава се заведува македонскиот народен јазик; на вториот датум во весникот „Нова Македонија“ беше објавена азбуката, а на третиот – правописот на македонскиот литературен јазик. Многу е значајно што сите три решенија се донесени од компетентни државни органи: првото – од највисокото државно тело – Народното собрание, второто – од Народната влада, а третото – од Министерството за народна просвета.

Сите три решенија беа многу концизно формулирани: првото – од само еден член – дека македонскиот народен јазик се заведува како службен; второто – од само два члена: првиот, дека македонската азбука има 31 буква (со наведување кои се тие во ракописен и „штампан“ вид) и вториот, дека решението влегува во сила со денот на објавувањето, а по текстот напомена од редакцијата кои се новите букви во азбуката - *џ, љ, ќ, ѕ, л, њ* и *џ* и дека весникот „по технички причини за прво време не е во можност да прејде одма на употребата на новите букви“; за да добие азбуката поголема тежина на истата страница беше објавен и коментарот „*Нашаа азбука*“ од перото на Никола Минчев, тогашен министер за просвета. Комисијата за јазик и правопис при Министерството за просвета го предложи на 2 јуни дефинитивниот текст на Правописот, а веќе на 7 јуни 1945 година Министерството го објави решението дека тој „се приема како официјален правопис“.

Чувствувам потреба да изнесам свое видување за работата на двете официјални комисии за јазик и правопис, формирани од компетентни органи, за нивниот состав и дискутирани проблеми, а и за некои преземени акции отстрана за да се дојде до колку што се може подобро решение на акутните прашања на кодификацијата. За среќа, за работата

на Првата комисија се водени стенографски белешки (тие се зачувани и објавени (v. Стојан Ристески, *Создавањето на современиот македонски литературен јазик*, Скопје 1988), така што заинтересираниот може да добие увид во третираните прашања, за ставовите на учесниците во дискусијата, за нивната упатеност во проблематиката.

Составот на Првата комисија е прилично разнообразен: во неа се наоѓаат луѓе што се веќе афирмирани литературни творци на македонскиот јазик (Васил Иљоски – во драмското творештво, Венко Марковски – во поезијата); луѓе со филолошко образование од различни филологии – словенската, природно најизразито (Ристо Проданов, Горѓи Киселинов, Христо Зографов, Мирко Павловски, Крум Тошев и Блаже Конески); романската (Горѓи Шоптрајанов), класичната (Михајло Петрушевски); без филолошко образование, но со добар увид во јазичниот процес и на неговиот одраз во јавниот живот (Даре Џамбаз).

Мора да се признае дека овој состав е најдобриот што го имавме во моментот во нашата земја. Тоа се сè познати творци и средношколски и универзитетски професори. Меѓу нив се наоѓаше и еден млад човек, тукушто излезен од студентските клупи, со свежи знаења и со обид уште како студент да го скицира ликот на македонскиот литературен јазик, а и да го претстави тој свој поглед пред еминентниот собир во актуелниот државен и општествен центар во Горно Врановци, непосредно пред целосното ослободување на земјата (Блаже Конески).

Олеснета ми е задачата за оцена на квалитетот на составот на Комисијата, па и на секој нејзин член одделно што со сите нив имав непосредни контакти. Некои од нив ми беа професори во гимназиските денови (Иљоски, Зографов) а некои во студентските (Тошев и Конески). Со сите нив сум соработувал во мојата повеќедецениска работа во областа на македонскиот јазик.

Комисијата работеше мошне ангажирано и активно во времето од 27 ноември до 4 декември (но 29 ноември како ден за одмор) и донесе едногласно предлог на азбука и правопис и соодветна резолуција, која му ја предложила на Президиумот. Веќе на 7 декември Президиумот ја ставил на дневен ред Резолуцијата (ја образложил Венко Марковски) и решил да не се прифаќа и публикува додека зад неа не застанат поголеми авторитети, во случајов советските научници Держовин и Бернштејн, двајцата познати по својата инволвираност по македонското прашање (Бернштејн како автор на определницата за македонскиот јазик во Големата советска енциклопедија, 1938, и текст од 12.IX.1944, а Державин како близок пријател на Димитар Влахов и неговата ВМРО(Об).

Заслужува внимание уште еден факт: веќе од третиот ден од работата на Комисијата нејзината работа ја напушта најмладиот и најнеафирмираниот нејзин член Блаже Конески. На еден мој скорешен настап на темата за кодификацијата на македонскиот литературен јазик,

на трибина организирана од Друштвото за наука на Битола, ми беше поставено прашањето како го објаснувам јас ова напуштање, уште во почетокот на работата. Реков дека тоа го објасни самиот Конески во свој подоцнежен текст: дека не се согласувал со системот на работа на Комисијата и дека му пречело и учеството во работата на некој член што само кратко време пред тоа пишувал ненаучно за македонскиот јазик. Инаку, моето објаснување е прифаќање на кажаното од Конески и дека неговиот чекор е многу смел потег во многу деликатен политички момент. Зошто смел? Затоа што во моментот тој е без некој поголем капитал како поет и научник (почетник во двете области) во споредба со Венко Марковски кој во тоа време беше член на двете врховни државни тела – АВНОЈ и АСНОМ и излезен од Војната како национален поет. За овој свој став Конески бил повикан на разговор од страна на претседателот на Президиумот Андонов – Ченто и најстариот член на Президиумот Брашнаров, но и покрај сите убедувања останал решително на својот став.

Се разбира, време за чекање немаше. Слободната татковина со целиот државен апарат – образовно-административен, бараше решение. Се презедоа опсежни мерки и од влијателни наши личности и од високи државни политички органи да се обезбеди учеството на двајцава видни советски лингвисти, но без резултати. Отпадна како варијанта и помошта од некои попознати српски универзитетски професори запознаени во определен степен со македонската јазична ситуација, како и со софискиот универзитетски професор со македонско потекло Кирил Мирчев.

Дојде природно до промена на составот на Комисијата. Во неа останаа еден дел од членовите на Првата комисија (Венко Марковски, Васил Иљоски, Мирко Павловски, Блаже Конески и Крум Тошев) и беа вклучени одговорните лица во одделни културни институции и неколкумина веќе пројавени како публицисти и книжевни творци (Владо Малески, Киро Хаџи Василев, Иван Мазов, Густав Влахов и Илија Топаловски). Во овој посвеж состав нормално е главниот збор да го има „пребеганиот“ Блаже Конески. За тоа сведочи воведниот текст *За азбуката* и уште некои, како и без малку целиот текст на *Македонски правопис*, издаден со потпис на министерот за просвета (7 јуни 1945) од Државното издавачко претпријатие.

Од денешна дистанца, од погледот на патот што го измина македонскиот литературен јазик до денеска, можеме слободно да констатираме дека решението за потпир врз сопствените сили се покажа како најисправно. Кој знае колку долго ќе се влечкаше кодификацијата и во кои насоки можеше да се навлече. Сепак, странските слависти добро знаеја каква обврска и одговорност преземаат со своето евентуално влијание врз македонските специјалисти. Тие покажале со тој свој чин и респект кон нив.

Донесувањето на триве решенија: за употребата на македонскиот народен јазик како службен, за македонската азбука и за македонскиот правопис од компетентни државни органи е крајно обмислен потег. Се дава до знаење дека тие прашања имаат сериозен државен, па и национален интерес. Се кажува и тоа дека во нивното оформување учествувале официјални државни претставници, а не евентуално група на заинтересирани љубопитници или обични ентузијаста. Може само да се претпостави како ќе се користеше отсуството на таква поддршка од негаторите што се јавуваат и во други средини при вакви поводи. Познато е добро дека на Вуковата јазична реформа во Србија ѝ се прават не мали пречки сè до осумдесеттите години на XIX век. Ние, пак, имаме и посвежи спомени. Во почетните деведесетти години се избегнуваше дури и употребата на самото име македонски јазик при потпишувањето на билатералните договори со источниот сосед и лансирањето на синтагмата „официјален јазик“, што би требало да значи „вештачки“ јазик за разлика од оној што го говори народот, а тој се знае каков е! Оваа нелогичност ѝ пречеше дури и на објективната бугарска јавност, па весникот „24 часа“ (Софија, 15 мај 1994 година) заклучи дека Бугарија самата се заплеткала со признавањето на македонската држава и истовремено со категоричното одбивање да се признае македонската нација и јазик: „На овој начин – се вели понатаму, се заплеткавме во сопствена мрежа и никој на цивилизираниот свет не може да му објасни како е можно на еден народ да му го признаеш правото на независна држава, а истовремено со тоа да му ги негираш неговата националност и јазик“.

Во првите години по кодификацијата поитаа во Македонија мнозина истакнати светски слависти. Сите тие сакаа да го видат на самото место функционирањето на тукушто нормираниот литературен јазик. Нивните впечатоци беа одушевувачки, а прогнозата за иднината на јазикот извонредно поволна. По враќањето во своите земји тие објавија во периодиката соодветни прилози, во кои го изразуваат извонредниот прием на литературната норма од страна на широките слоеви на народот.

Сериозен поглед на македонската азбука даде многу рано, само една година по нејзиното официјализирање, Д. Томчев во списанието „Македонска мисъл“. И покрај некои внимателно изнесени забелешки (припишувањето на слоговна функција на *p*, можноста „вештиот на-бљудувач на живиот македонски збор да открива некаков степен на палатализација на согласките *л*, *н*, различна во таа на *к*, *џ*“, која доведува до нивно различно предавање), неговиот генерален заклучок е многу позитивен. Македонското писмо „е изградено – вели тој – врз здрави научни и практични основи. Таква азбука е демократско-прогресивно дело, достапно на широките народни маси и лесно за усвојување“.

Заклучокот, пак, на еден од најголемите светски слависти на своето време Ф. В. Мареш, голем познавач на македонскиот јазик и негов вљубеник е уште подециден: „И македонската ќерка на Вуковата кирилица претставува еден од фонолошки најсовршените графиски системи“.

Овие оценки се изведувани врз определбата за принципот еден глас – еден знак. Македонскиот графиски систем е изграден врз здрави научни основи, со добар увид во традицијата и со уште подобар поглед во иднината.

Патиштата ги раскопачија филолозите по струка: Константин Миладинов – во уводот кон својот Зборник од народни песни со категоричното изјаснување: „Правопис употребихне по можноста најлесен и најсходен со произношението од словата...“; и прекрасниот превод на *Православни црковни брајисџива...* од Јован Флеров (Фљораф): Ефрем Каранов со недозволувањето неговите фолклорни материјали од Кратовско да се печатат со графискиот систем на познатиот бугарски Сборник за народни умотворения, наука и книжнина и инсистирањето подоцна како рецензент на фолклорните материјали на Марко Цепенков да се печатат со тој свој систем, па редакторот Иван Шишманов бидува присилен тоа и да го прифати: Лозарите (Д.Мирчев, Г.Баласчев и др) со градењето свој азбучно-правописен систем во „Лоза“, па бидуваат исфрлени од редакцијата и заменети со лица со поинаква ориентација од нивната: генијалниот Крсте Петков Мисирков со своите образложени ставови за македонската национална посебност и посебноста на македонскиот јазик и др.

Повеќе фактори повлијаеја да се дојде до современ ортографиски систем на македонскиот јазик. Не треба да се загуби од предвид дека веднаш по донесувањето на решението за заведување на македонскиот јазик како службен во македонската држава била составена комисија која на безбедно место на слободната територија работела на нормирањето на литературниот јазик и донела некои кратки правила. Во неа немало ниеден професионален филолог, но сите нејзини членови биле луѓе кои на разни начини биле вклучени во размислувањата за македонскиот литературен збор. Треба да се има предвид и фактот што Блаже Конески уште за време на своите студии во Белград дошол до записите на македонското народно творештво на Цепенков објавени во бугарскиот *Зборник на народни умотворби* предадени со графискиот систем на добро верзираниот во проблематиката Ефтим Каранов. Исто така, не треба да се пренабрегне фактот што Блаже Конески, подоцна како студент во Софија, дошол индиректно во контакт со книгата на Мисирков *За македонскиите работи* во мошне обемната рецензија за неа од Теодоров – Балан.

Многу од овие ставови и не мораа да им бидат познати на сите членови на Комисијата за јазик и правопис. Доволно беше да се има

слух за некои од нив и да се избере вистинскиот пат, доволно беше да се имаат современи гледања при изборот на графиските и ортографиските норми, доволно беше да се има чувство дека се кодифицира јазик што треба да биде средство за општење во едно современо, напредно општество, во една средина која знае што е тоа литературна реч.

Успешноста на изборот на азбучните знаци и на правописните правила ја потврди практиката. Македонскиот литературен јазик постигна во годините на слободен живот восхитувачки развој. На него се разви извонредно богата литература, на тој јазик можат да се изразуваат и најсуптилните чувства. И што е исто така многу важно: практиката не бара никакви промени ниту во графиски, ниту во ортографиски поглед. Сериозна интелектуална средина не гиба без некоја особена потреба во затврдената норма. Таа не дозволува враќање на работите назад.

Сум пишувајќи многупати за кодификацијата на македонскиот литературен јазик, особено кога се одбележуваа заокружени годишнини од конечната, официјалната кодификација. Сум пишувајќи притоа за патиштата што морал да ги помине јазикот за да се затврди неговата литературна норма. Сум пишувајќи подробно за активноста на овој план на многу наши истакнати луѓе на перото, особено со оформено филолошко образование во познати и признати универзитетски центри. Сум употребувајќи притоа и многу сентенци за објаснување на постигнатиот извонредно брз развој на кодифицираниот израз. Сега ќе повторам една таква изрека искажана во рефератот поднесен на Свечената седница на МАНУ и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ пред три и пол децении, одржана на 6 јуни 1975 година по повод 30-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис. Таа изрека тогаш често се слушаше кога се зборувааше на македонски јазик: „Дека на еден стар, стар јазик, многу доцна му дојде младоста!“

Људмил Сѝасов

РАЗВИТОКОТ НА МАКЕДОНСКАТА АЗБУКА И ПРАВОПИС

(По повод 65 години од озакоунавањето на современата македонска азбука, 3 мај 1945 г., како и 65 години од озакоунавањето на современиот македонски правопис, 7 јуни 1945 г.)

Од крајот на IX до почетокот на XI в. примарна азбука на писменоста во Македонија била глаголицата. Ова прашање на теориско рамниште е решено во науката, а тоа јасно го потврдуваат зачуваните глаголски кодекси од македонско потекло од крајот на 10 и почетокот на 11 век.

Оваа состојба се има изменето во текот на 11 в. Навистина, два царски натписа, на Самуил (993 г.) и на Јоан Владислав (1016 г.), се напишани со кирилица во тоа време. Уште 1971 г. Миливој Павловиќ, прави опстојна графиска, историска, етнопсихолошка анализа на надгробната плоча на Цар Самуил и апсолутно докажува дека таа претставува фалсификат и мистификација во словенската филологија. Ситуацијата се менува веќе од почетокот на 12 в. кога кирилицата станува примарна азбука. Така на пр. Добромировото евангелие добива препис на кирилица од глаголски оригинал.

Со глаголица се пишува и во почетокот на XIII в. Сепак глаголицата од XIV в. се употребува како тајнопис.

Текстовите од XII-XIII в. покажуваат подновен правопис, меѓу другото и поради промените во изговорот на живиот јазик. Во некои текстови од ова време среќаваме „едноеров“ правопис: во Добромировото евангелие се употребува ъ, а во Охридскиот апостол – ъ.

Традиционалниот македонски јусов правопис (со буквите **ж**, **љ**) бидува потиснуван во XIV в. од страна на српската редакција, поради тоа што во споменатото време Македонија политички почнала да потпаѓа под власт на српската држава. Јусовиот правопис отстапувал постепено, така што дури во 14 в. српскиот почнал да преовладува. Правописот на српската рецензија довел до отсуството на **ж** и **љ** и нивна замена со **оу** и **е**: **роука** – **редь**, како и употребата на малиот „ер“.

Крајот на XIV в. ја носи правописната реформа на бугарскиот трновски патријарх Евтимиј што довело до нови поместувања на правописните правила.

По XIV в., со почетокот на турското владеење доаѓа до упадок на црковнословенската писменост и до појава на текстови со практична намена, записи, натписи. Во овие текстови се употребуваат буквите **џ** (за **љ** и **њ**) и **џ**. Овие букви ги наоѓаме и во кодиците на манастирите Матка, Слечче и Трескавец, но и кај К. Пејчиновиќ во 19 в.

Грчкото влијание во јужна Македонија, но и пошироко, предизвикало истиснување на кирилицата од алфавитот. Во текот на XVIII и XIX в. се создава цела една мала книжнина на мак. јазик, пишувана со грчко писмо. Пишувачите ги приспособувале грчките графеми кон гласовите на македонскиот јазик, употребувајќи комбинации на знаци за да ги одбележат посебните гласови. Тие создавале и посебни правописни правила приспособени кон македонскиот изговор. На македонски јазик со грчко писмо е создаден и првиот превод на Новиот завет на современ македонски јазик, познат како Кониковско евангелие.

Национално-културниот развој во XIX в. довел до реafirмација на кирилицата. Сепак, и во поново време, Македонците во рамките на Грција, се служат предимно со алфавит, пишувајќи на својот мајчин македонски јазик. Македонците во рамките на Албанија (Корча, Бобошчица, Дреновјане и др. места) во постаро време се служеле со грчка азбука пишувајќи на македонски јазик, а потоа со албанска латиница. Дури во најново време во приватната кореспонденција Македонците, на пр., од регионот на Долна Преспа во Албанија, се служат со македонска кирилица. Македонците

од дијаспората (Канада, САД и Австралија) најчесто се служат со англиска латиница пишувајќи на македонски јазик.

Во XVIII в. доаѓа до експанзија на руската редакција на црковно-словенскиот јазик. Таа преовладува и кај Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, така буквата ђ се употребува во слогови нѢ, кѢ и др., за да се укаже и на мекиот изговор.

Граѓанската кирилица (*граѓданка*) си пробива пат во Македонија релативно доцна. Меѓу македонските писатели Јордан Хаџи-Константинов – Џинот (1882) е еден од првите што се служел со граѓанската кирилица.

Печатницата на Теодосиј Синаитски (основана 1838 г. во Солун), употребува црковнословенско писмо. Во едно од нејзините изданија „Началное Ѹчение г молитви ютренниѧ“ (1838 г.) даден е составот на кирилицата, со имињата на одделните букви: аз (а), бѣки (б), вѣди (в), глаголь (г), добро (д), ест (е), живѣте (ж), сѣло (с), земаѧ (з), иже (и, ѱ), како (к), люди (л), мѣслѣте (м), наш (н), он (о), покоѱ (п), рцы (р), слово (с), твердо (т), нх (ѱ, ѱ), ферт (ф), хер (х), ѿ, цы (ц), червь (ч), ша (ш), ща (щ), ѣр (ѣ), ѣры (ѣ), ѣрь (ѣ), ѧть (ѧ), кси (ѧ), ѱ, тита (ѧ), v. Некои букви не се вклучени во овој список. Нив ги среќаваме на други места во овој буквар: ѣ, ю, ѿ, ѧ, ѧ.

Во 40-ите и 50-ите години на XIX в., меѓу македонските културни дејци започнува стремеж за осовременување на азбуката и правописот и нивно приспособување кон современиот изговор. Тоа упростување се однесува на традиционалната црковнословенска азбука и правопис: исфрлање на буквите што загубиле фонетска вредност, избор на еден знак меѓу повеќе за обележување на еден глас и со расчленување на диграфите. Во практика тоа доведувало кон разни решенија, на пр.: ѧ (при: я, ю), ѧ, ѧ, тѣ, дѣ, нѣ, лѣ, кѧ, ѧѧ, нѧ, лѧ.

Еден од првите поддржувачи на правописната реформа на Вук Караџиќ кај нас е Константин М. Петкович. Тој со своите правописни решенија претставува претходник на правописот воведен од Крсте Мисирков. Самиот Мисирков ја истакнува позитивната важност на Вуквата правописна реформа. Во почетокот на 90-ите години од XIX в. во познатиот бугарски *Сборник за народни*

умотворения фолклорните записи, и меѓу нив голем број од Македонија, се печатат со фонетски правопис, во кој *i* ја обележува „јотата“, *ж* – *шва*-вокалот, а еровите букви се елиминираат, надвор од специјалната употреба на *ь* како знак за мекост. Ваков правопис се применува и во македонското списание „Лоза“ кое излегувало во Софија во почетокот на 90-ите години на XIX в.

Во почетокот на XX в. е направена првата стандардизација на современиот македонски јазик од страна на Крсте Мисирков (1874-1926 г.). Преку книгата „За македонските работи“ (Софија, 1903) тој ги применува македонската азбука и правопис засновани врз фонетскиот принцип, „со мали отстапки на етимологијата“. Тој употребува 29 знака, со тоа што „јотата“ ја обележува со *i*, а палаталните консонанти со записка десно во горниот дел на буквата: *н'*, *л'*, *к'*, *џ'*. Во гласовниот систем вклучува пет вокали: *а*, *е*, *и*, *о*, *у*. Од правилото, за секоја фонема да има посебен симбол во азбуката отстапува само во однос на *s* и *ц*, што ги означува со *дз* и *дж*. Две години подоцна, во единствениот број на своето списание „Вардар“ (Одеса, 1905 г.), Мисирков во составот на знаците ја вклучува на буквата *q* на местото на рефлексот од *ж*: *īqīī*, *pqka*.

По Балканските војни (1912-1913 г.) кога Македонија е поделена меѓу државите учесници во војните – Србија, Грција и Бугарија, македонскиот јазик бидува исклучен од функциите во јавниот живот. Сепак, во Кралството Грција под притисок на Друштвото на народите се прави обид да се воведат македонскиот јазик како наставен јазик и со таа цел беше издаден и специјален *Abecedar* (Атина, 1923 г.), со абецеда и со фонетски правопис. Од друга страна, во кралствата Југославија и Бугарија, Македонците употребуваат српска и/или бугарска кирилица. Меѓу двете војни и во времето на Втората светска војна македонските интелектуалци посилно го афирмираат фонетскиот правописен принцип.

Во 1945 г., заедно со создавањето на современата македонска држава, македонската ортографија е нормирана врз фонетски принцип. По предлог на Комисијата за јазик и правопис, Владата на Македонија ја усвои со акт од 3 мај 1945 година македонската азбука со ваков буквен состав (во кој секој знак обележува посебна фонема): *а, б, в, ѓ, д, ѓ, е, ж, з, s, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, џ, р, с, ш, ќ,*

у, ф, х, ц, ч, џ, ш. Малку подоцна на 7 јуни 1945 г., беше усвоен и македонскиот правопис со акт на Министерството на просветата на Македонија.

ЛИТЕРАТУРА:

- Андоновски Х., 1964: „Абецедарот“, *Културен животи*.
- Видоески Б., Димитровски Т., Конески К., Тошев К., Угринова-Скаловска Р., 1969: *Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник*, Скопје.
- Видоески Б., Димитровски Т., Конески К., Угринова-Скаловска Р., 1999: *Правопис на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Илиевски, П. Хр., 2001: *Појава и развој на писмото*, Скопје.
- Конески Бл., Тошев К., 1950: *Македонски правопис со правописен речник*, Скопје.
- Конески Бл., 1975: *Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија*, Скопје.
- Koneski, Bl., 1983: *A Historical Phonology of the Macedonian Language*, Heidelberg.
- Конески К., 1999: *Правописен речник на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Комисија за јазик и правопис при Министерството на народната просвета, 1945: *Македонски правопис*, Скопје.
- Мисирков К.П., 1903: *За македонскиот работи*, София.
- Павловиќ, М., 1971: „Надгробната плоча најдена во село Герман кај Преспа“, *1000 години од воспание на комитотулиите и создавањето на Самоиловата држава*, Институт за национална историја, Скопје.
- Поленакловиќ, Х., 1971: „Графичкиот алфавит употребан во македонските книжевни текстови во текот на вековите“, *Слово* 21.
- Спасов Љ., 2006: *Избрани поглавја од историјата на македонскиот писмен јазик/ Бојата на јазикот*, Скопје.
- Стаматоски Т., 1974: „Кирилицата во Македонија во XIX век“, *Предавања на Семинарот за македонски јазик, литература и култура*, VII.

Тошев К., 1968: „Графиските системи употребувани во Македонија по Првата светска војна“, *Македонски јазик*, XIX.

Димитџар Пандев

РАЗВОЈ НА СТРАНСКАТА МАКЕДОНИСТИКА

(по повод 90-годишнината од раѓањето
на академик Божидар Видоески)

Почитувани присутни!

Ми претставува особено задоволство пред овој аудиториум да зборувам за странската македонистика, меѓу другото, затоа што добар дел од прашањата Вам ви се попознати отколку што ми се познати мене, што секако отвора простор и за еден понатамошен попродабочен дијалог по односнава тема, особено преку контактите што произлегуваат од постојаните средби на македонските лингвисти и на странските македонисти.

Во тој контекст, најпрво да укажам дека оваа тема ме интересира од повеќе аспекти, пред сè, од аспект на проучувањата на македонскиот јазик во минатото, тема што е неразделно поврзана не само со развојот на македонистиката туку и на славистиката па и на општата лингвистика воопшто, како и од современ аспект, при што ги имам предвид актуелните проучувања на македонскиот јазик во странските македонистички центри, како и од аспект на понатамошната перспектива на странската македонистика.

Притоа, сакам да истакнам дека оваа тема на извесен начин сум ја презел од професорот Божо Видоески, кој во голема мера се занимавал токму со оваа тема, па најпрво во форма на прилог кон библиографија евидентирал (со други зборови: извлекол од заборав и вклопил во македонски контекст) речиси сè што било напишано за македонскиот јазик (а што било достапно во македонските библиотеки) од крајот на XIX век до 1953 година (Видоески, Б. „Прилог кон библиографијата на македонскиот јазик“ Скопје 1953), а потоа во форма на повеќе прилози, научни статии и предавања го проследувал растечкиот интерес на странските научници за македонскиот јазик. Во тоа смисла, особено е инспиративно неговото предавање на тема „Македонскиот јазик во славистичката наука денес“ одржано на 16. семинар за македонски јазик, литература и култура во 1983 година. Божо Видоески не е само ревносен забележувач, ниту пак само грижлив хроничар, на сите значајни имиња и настани поврзани со проучувањата на македонскиот

јазик, тој е, пред сè, активен воспоставувач на низа меѓународни контакти меѓу македонската лингвистика и, сега слободно можеме да кажеме, странската македонистика, и што е уште поважно, во неговото огромно лингвистичко дело, во кое на преден план испакнува дијалектологијата како базична лингвистичка дисциплина, особено место заземаат прегледно синтетизираниите студии за странските проучувања на македонскиот јазик, особено во периодот меѓу двете светски војни (Видоески, Б., „Мјечислав Малецки како славист и испитувач на македонските дијалекти“ – Свечен собир посветен на Мјечислав Малецки: одржан на 27 декември 1976. – Скопје; МАНУ 1977, с. 7 – 20.), и што е уште поважно, актуелните проучувања по Втората светска војна (Видоески, Б., „Педесет години на македонската лингвистика. – Педесет години на македонската наука за јазикот“: Прилози од научниот собир одржан на 30 ноември до 2 декември 1995 во Скопје. – Скопје МАНУ, 1997, стр. 7 – 18.), кога заедно со неговата генерација македонски лингвисти (Рада Угринова, Трајко Стаматовски, Тодор Димитровски...), предводени од Блаже Конески и Крум Тошев, ги воспоставувале трајните контакти со врвните светски лингвисти и слависти.

Токму за Божо Видоески тие контакти претставуваат подлога за повеќе статии и предавања, кои со право можат да се вградат во основите на историјата на македонистиката. Притоа, како професионален читател на актуелната светска лингвистичка литература и како активен проследувач на македонистичката литература во времето на нејзиното објавување, тој не само што дава беспрекорна интерпретација на странската македонистика туку и ја поставува во контекст на светската славистика и лингвистика. Трудовите на Божо Видоески, посветени на оваа проблематика, ја претставуваат онаа клучна алка што ги поврзува во континуитет проучувањата на македонскиот јазик во минатото со современите достигнувања во странската македонистика.

Од друга страна, во тој контекст, особено внимание заслужува и „Лексиконот на странски македонисти“ од И. Доровски и Е. Црвенковска (2008), во кој со енциклопедиска статија се застапени сите странски македонисти.

Сакам да истакнам дека секогаш кога одново го прелистувам, по примерот на интуитивен читател, овој лексикон, на која страница и да отворам ќе најдам или на драг пријател, чиј македонистички интерес ми е прецизно познат, пред сè, од личен контакт или, пак, на знаменит лингвист чии дела сум ги читал и сум научил многу од нив за општата лингвистика и за славистиката и чии идеи ми претставувале образец за своевиден вовед во македонистиката.

Притоа, секогаш кога сум го имал предвид овој однос општа лингвистика – македонистика, сум го имал пред себе мотото од реториката кое сè повеќе се наложува во хуманистичките науки, а во тој кон-

текст и во антропоцентричната лингвистика „Мисли глобално, дејствувај локално“. (Пандев, Д., „Вовед во македонистиката, Македонска реч, Скопје 2009).

Овој пристап бил инспирација да ги сосредоточам сознанијата за македонистиката вградени во славистиката (во словенската филологија), во историската лингвистика, во општата лингвистика и во современите лингвистички теории. Тоа е величествената парадигма што е предмет на моево денешно излагање.

Впрочем, не само што не може да се каже дека е македонскиот јазик неинтересен за лингвистиката, туку слободно може да се каже дека е тој незаобиколив и тоа речиси по сите прашања што ги отворала науката за јазикот, најпрво како податок, како систем и структура, како јазик со различен статус, како неприфаќан, непризнат јазик но и како полифункционален литературен јазик кој зачудувачки лесно го заживува својот народнојазичен стандард во сите сфери на употреба.

Осмишлен како податок, македонскиот јазик во самото преплетување на словенската филологија и на историската лингвистика добива свое место во науката преку поимот „македонизам“ на еден од основачите на споредбеноисторискиот правец – Александар Востоков. Од Востоков овој поим го преземаат и други претставници на славистиката и што е уште поважно го преземаат првите пројавени македонски филолози – македонисти. Не е излишно да се спомене дека во свое време, оваа определба најпрво имала пејоративно значење на ‘изопштеник, но исто така неопходно е да се спомене дека во тој временски теснец на создавање прецизни науки и називот „младограматичар“ немал пристојна конотација, иако отпосле не само што ќе ги зацврсти своите позиции во науката за јазикот туку и ќе ги отвори перспективите на општата лингвистика и, особено, на современите лингвистички проучувања.

Не е мал бројот на прашањата со кои се соочува лингвистиката на преминот од историска во општа лингвистика, како и при пренасочувањето на интересот од општолингвистичката проблематика во социолингвистика.

Во пресекот на тие интереси, бездруго, стои реторското прашање на таткото на општата лингвистика Фердинанд де Сосир, кој во рамките на една програмски воспоставена тема за јазичната разновидност, на едно предавање ќе се запраша заедно со своите студенти „Зарем не гледаме дека секој час се развива еден заеднички јазик, покрај локалните дијалекти“. Можел ли некој студент по едно вакво прашање да одговори со „не“ и можеле ли неговите следбеници кои ги доразвиле до совршенство неговите идеи, да не го забележуваат тоа, и особено на територијата што самиот Сосир им ја претставил како илустративен пример – Македонија! Бездруго, не, зашто зад прашањето на Сосир како лингвистички багаж веќе натежнувале проучувањата на Бодуен де

Куртене, а во одговорот постапно се вградувале сознанијата за историскиот развој на македонскиот јазик и за неговата современа состојба во почетокот на XX век. Впрочем, во тоа време, од една страна, сè уште надвиснува прашањето од историската лингвистика за умирањето на јазиците, прашање што по однос на македонскиот јазик мошне илустративно ќе го претстави Гопчевиќ со пројавената во тоа време лингвистичка прогностика, но и се отвора клучното прашање на општата лингвистика за оформувањето и за функционирањето на литературните јазици. Светската лингвистика, бездруго, ќе биде воодушевена од примерот на македонскиот јазик.

Во тој поглед особено се инспиративни проучувањата на Антоан Меје кој заедно со Лисјен Тениер социолингвистички ќе го определи местото на македонскиот јазик во Европа и во светот, а со аналитичка поддршка на Анре Вајан и Анре Мазон јасно ќе ги нагласува индивидуалните (генетски) особености на македонските дијалекти во општословенскиот јазичен дијасистем, тема на која, да дополниме, типолошка димензија ќе ѝ даде Кристијан Зандфелд.

Антоан Меје ќе го издели македонскиот јазик како одделен јазик што функционира во мошне сложени социолингвистички околности.

Во француската научна средина, всушност, ќе се зароди една вистинска етнографска љубов кон Македонија и македонскиот народ, кон македонскиот јазик, литература и култура. Емотивен доказ за тоа, од една страна, е и македонската соба во домот на Анре Мазон за која податоци ни остава Харалампие Поленаковиќ, а објективен – постојаното присуство на македонистиката на највисоко универзитетско рамниште во Франција.

Од друга страна, македонистиката е трајно вградена не само во основите на руската славистика (преку А. Востоков) туку и во филолошката настава на руските универзитети, пред сè, преку македонската нишка во основоположничките заложби на доајените на високото руско образование В. И. Григорович и И. И. Срезневски, како и преку теоретските сфаќања за јазичната разновидност на Бодуен де Куртене и неговите ученици. Овие заложби особено ќе дојдат до израз преку епохалните теренски проучувања на македонската јазична проблематика на, бездруго, непоколебливиот продолжувач на оригиналната руска славистика меѓу двете светски војни, А. М. Селишчев.

Подемот на руската славистика меѓу двете светски војни, А. М. Селишчев, меѓу другото, го остварува со возобновата на Катедрата за словенска филологија на Московскиот државен универзитет, со што Москва станува светски славистички центар, во кој нејзиниот водечки професор го води и најпопуларниот семинар, имено, по македонистика и ја отвора перспективата за балканистиката.

Не е мал бројот на идеите што се разменуваа на тој семинар и кои секако довеле до оформување на македонистичкиот профил на С. Бернштејн, авторот на енциклопедиската статија за македонскиот јазик во објавена во 1938 година, во предвечерието на Втората светска војна, „Големата советска енциклопедија“. Токму Бернштејн како следбеник на Селишчев на раководната функција на Катедрата за словенска филологија го воведува комуникативниот пристап во наставата по словенски јазици, во чии рамки со текот на времето се вклучува и наставата по македонски јазик.

Величието на Селишчев е во прифаќањето на модерните идеи на европската лингвистика (на идеите на Сосир, на француската социолошка лингвистика, како и сообразувањето со идеите на Прашката лингвистичка школа, кои особено доаѓаат до израз во енциклопедиската статија на Бернштејн за македонскиот јазик, и кои претставуваат континуитет на идеите на Куртене и на Фортунатов) во време кога во руската лингвистика преовладуваат поинакви размислувања за јазикот (имено, на маризмот, во согласност со тогаш водечката идеологија).

Притоа, Селишчев ја отвора перспективата за разгледување на македонскиот јазик и како словенски и како балкански јазик, сместувајќи ја македонската дијалектологија во контекст на балканистиката и претпочитајќи ја јазичната типологија при проучувањето на современата состојба на македонскиот јазик.

Истовремено, Селишчев ја отвора и перспективата за функционално проучување на јазикот, во согласност со идеите на Прашката школа.

Впрочем, во некои од тие идеи го претставуваат и како бескомпромисен приврзаник и промотор на македонистиката. Така, една рецензија (1932) по повод второто издание на книгата на Јордан Иванов „Български старини от Македонија“ тој вклучува резултат од беспрекорна споредбена анализа на текстови од научен стил, со што дава можеби „мал“ но бездруго воведен придонес во проучувањето на теоријата за функционалните стилови, кои ја отвораат перспективата за културата на говорот како своевидна практична стилистика, особено во наставата на секој одделен словенски јазик како странски во руската универзитетска настава.

Значаен придонес за развојот на овие проучувања во теоретска и особено во методолошка смисла остварува С. Бернштејн, вклучувајќи ги и комуникативната и културолошката компонента во проучувањето на словенските јазици, во тој контекст и на македонскиот.

Притоа, да истакнеме, културолошката компонента особено доаѓа до израз во проучувањето на македонскиот јазик на Никита Толстој, а функционалната и комуникативната – на Рина Усикова. Притоа, во проучувањата на Рина Усикова особено доаѓа до израз стилистич-

киот и социолингвистичкиот пристап во проучувањето на македонскиот јазик.

Од македонистичката катедра на Рина Ускова произлегуваат значајни македонистички кадри со највисоко универзитетско образование. Меѓу нив на наставно-научен план особено се истакнува д-р Елена Верижникова.

За развојот на странската македонистика во полската славистичка средина, историски погледнато, особено е значаен влогот на Мјечислав Малецки, кој во своите проучувања во триесеттите години на XX век ги сосредоточува најновите методолошки постапки од француската лингвистичка географија и свежите теоретски идеи на Бодуен де Куртене (веќе пошироко прифатени и во руската лингвистика, пред сè, од А. Селищев).

Јазичниот материјал собран од М. Малецки, речиси четири децении по В. Облак, од јужномакедонскиот терен претставува основа за докторската дисертација на Збигњев Голомб.

Притоа, истакнуваме дека по Втората светска војна, полската лингвистика се пројавува како „најтеориска“ меѓу националните славистики но и како најотворена кон модерните струења во општата лингвистика, а македонскиот јазик го предизвикува интересот на науката за јазикот не само од системноструктуралистички аспект како богат со јазични особености туку и од социолингвистички аспект, како „најмлад словенски литературен јазик“. Од овој однос произлегува мошне богата соработка започната уште од средината на XX век, меѓу македонските лингвисти Блаже Конески и Божо Видоески и полските лингвисти Антониј Фурдал, Збигњев Голомб, Збислав Штибер, Зузана Тополињска и други.

Во полската лингвистика мошне бргу ќе бидат прифатени современите идеи во фонологијата и во синтаксата, што секако ќе најде одраз во проучувањата и на Збигњев Голомб (првенствено во областа на синтаксата) и на Зузана Тополињска (најпрво во областа на прозодијата, а потоа и на синтаксата). Со својата докторска дисертација, Збигњев Голомб ги продолжува проучувањата на Малецки на јужномакедонските говори, при што најпрво ѝ посветува внимание на синтаксата, отстапувајќи на тој начин од вообичаената „стандардна“ структура на дијалектолошките описи. На македонската синтакса, исто така, речиси целосно ќе ѝ се посвети и Зузана Тополињска, лингвист со изразито широк дијапазон на лингвистички интерес. Покрај големиот број научни статии објавувани во македонската и во европската лингвистичка периодика, своевидна круна на нејзиниот интерес за синтаксата претставуваат монографиите „Граматика на именската фраза во македонскиот литературен јазик (род, број, посоченост)“ (1974) и „Македонските дијалекти во Егејска Македонија“ во издание на МАНУ. Исто така, академик Зузана Тополињска активно е вклучена во

македонската наука, како раководител на ИЦАЛ (Истражувачки центар за ареална лингвистика), но и како ментор на поголем број магистерски и докторски трудови. Од синтетичките монографии на Зузана Тополињска ја издвојуваме и „Zarys gramatiki języka macedonskiego“, објавена во Краков 1995 во издание на Јагелонскиот универзитет.

Македонскиот јазик во период од половина век (од шеесеттите години до денес) е предмет на интензивни проучувања од голем број значајни полски лингвисти и слависти. Покрај традиционалните лингвистички проучувања (во областа на историјата на јазикот и на дијалектологијата) на Жежи Русек, на Лешек Мошински и други, вистинско научно освежување претставуваат топономастичките проучувања на В. Пјанка, категоријалните проучувања на С. Каролак, текстлингвистичките проучувања на М. Кафка и други.

Во тој контекст, особено се значајни проучувањата во областа на фонологијата на македонскиот јазик на И. Савицка (објавена во коавторство со д-р Људмил Спасов). Наведуваме дека оваа книга е составен дел и од задолжителната литература по соодветниот предмет на Катедрата за македонски јазик на Филолошкиот факултет во Скопје.

За странската македонистика особено е значаен придонесот на англоамериканската славистика. Овој интерес започнува стамено со прецизно определено место на македонскиот јазик во „Водич низ словенските јазици“ на Рециналд де Бреј, особено доаѓа до израз во Граматиката на македонскиот литературен јазик на Хорас Лант, и наоѓа своја јасна потврда во обемиот македонистички опус на Виктор Фридман. Од школата, пак, на Фридман денес произлегуваат значаен број американски македонисти.

За историјата на македонистиката неодминлива е, би рекле, поетски искажаната мисла на Р. де Бреј од пред шест децении: „By an irony of history the people whose ancestors gave to the Slavs their first literary language, were the last to have their modern language recognized as a separate Slavonic language,...“. Современата наука во овие изминати шест децении уште поцврсто застанала на позициите од првиот дел на оваа мисла, имено, дека Македонците се народот што на Словените им го дале првиот литературен јазик, но современите промени во словенските јазици во изминатите две децении во голема мера ја намалуваат експресивноста на поетскиот пристап на Де Бреј. Имено, денес, далеку е од вистината дека „модерниот“ македонски е најновиот одделен словенски јазик.

Лидија Танићуровска

ЗА ТРАДИЦИЈАТА, ЗА ИДЕНТИТЕТОТ И ЗА СОВРЕМЕНАТА СОСТОЈБА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Ова предавање ќе го започнеме со една шега што најверојатно сте ја слушнале или сте ја прочитале:

Одејќи по улица, еден човек срейнува „свој познајник“, коџо го нема видено одамна:

- Еј, Перо, здраво! Одамна те немам видено. Како си? ... Ама си се изменил... некако си се смалил!

- Јас никогаши не сум бил висок!

- ... Си ставил и очила ?!

- Ойсекогаши сум ги носел – уште од дејте!

- А и си прокелавел, бре, Перо!

- Одамна немам коса, а и не сум Перо!

- ... Не знаев дека и името си го сменил!?

Ако се погледне од аголот на човекот што подолго време не го видел „својот познајник“, може да се каже дека промените што ги забележува кај него (снижувањето, ставањето очила, келавоста...) се очекувани. Таквите промени можат да бидат последица од природниот развој на човекот како живо суштество и се поврзуваат со процесот на стареењето. Меѓутоа, на крајот, кога „неговиот познајник“, кажува дека не е Перо, иако е постигната кулминацијата на шегата, слушателите (читателите) веќе знаат дека станува збор за друга личност, за друг човек.

Оваа шега е убав пример со кој сакаме да го започнеме излагањето. Во шегата може да се согледа идентитетот на еден човек, ако се согласиме со дефиницијата дека идентитетот претставува својства или карактеристики по што некој или нешто се изделува или се разликува од другите. Во последно време преку средствата за јавно информирање често се употребува зборот *идентитет* и тоа кога се зборува за (како што го нарекуваат) *сироти* меѓу нашиот јужен сосед – Грција и нашата земја – Република Македонија во врска со името на нашата земја – Република Македонија, кој пак е *главна причина* што не може нашата

земја да стане членка на Европската унија. Сведоци сме на актуелните политички случувања, во кои задачата на преговарачите е *да се најде решение*, при што се даваат различни предлози и при тоа се вели дека со промената на името *не се засега во идентитетот* на македонскиот народ и на македонскиот јазик. Овде ќе сопремене со политиката, која ќе им ја оставиме на најповиканите, на политичарите. Ќе ги изнесеме нашите размислувања, како јазичари, во врска со јазичниот идентитет и поконкретно со идентитетот на македонскиот јазик.

Јазичниот идентитет има повеќезначни и општоважечки образложенија. Општо гледано, можат да се издвојат три аспекти на идентитетот на еден јазик, а тоа се: генеалогски, типолошки и социолингвистички¹. Како што е познато, првите два аспекта се строго лингвистички, а за третиот аспект игра улога општеството, културната традиција, како и конфесионалноста или пак некој друг идентитет (колективен или политички). Изброени се примерите на јазиците, каде што трите аспекти се изедначуваат (јапонскиот, корејскиот, унгарскиот). За разлика од овие, на пр. кинескиот јазик се смета за единствен јазик, според генеалогскиот и социолингвистичкиот критериум, бидејќи станува збор за заедничка историја и култура (и особено со заедничко писмо), а според типолошкиот критериум станува збор за осум јазици, односно големи дијалектни групации што се сосема различни и меѓу нив не постои разбирливост. За пример може да се земат и јазиците хинду и урду, кои се настанати од заедничка основа на хиндустанските говори, кои, според генеалогската и според типологијата се еден јазик, а во социолингвистички рамки се два јазици (според конфесионалната припадност, според различните писма, делумно и според државните рамки: хинду како јазик на хиндусите во Индија, се пишува со индиското писмо деванагари, а урду како јазик на муслиманите во Пакистан, се пишува со домашната варијанта на арапското писмо). Ако го земеме предвид англискиот јазик, според социолингвистичкиот критериум, може да се констатира дека има голема географска распространетост и голема употреба во повеќе држави. Со мал број исклучоци се вреднува како еден јазик (во суштината), што се гледа од неговото именување, иако, кога е потребно дефинирање по националните варијанти, се додаваат адекватни придавки (британски, американски, австралиски, канадски и сл.). До неодамна, показателен пример беше српскохрватскиот јазик, кој генеалогски и типолошки (а социолингвистички – според дел од неговите припадници) беше сметан како еден јазик. Денес, најпрвин според социолингвистичкиот критериум, станува збор за два јазици: српски и хрватски. Постојат одделни примери за кои не може да се определи дали станува збор за еден, односно за два јазици, како што се

¹ Генеалогскиот аспект е познат и како родословен, па и генетски, типолошкиот како структурален и социолингвистичкиот, односно социопсихолошкиот како вредносен итн.

на пример, холандскиот, фламанскиот или романскиот и молдавскиот, а кога станува збор за креолските јазици², според генеалогичката се еднакви како и нивните основи, но типолошки и социолингвистички се разликуваат од нив и претставуваат посебни јазици (на пр. креолски француски во споредба со францускиот, односно креолскиот англиски во споредба со англискиот итн.). Ова што го претставивме е само дел од многубројното идентификување на јазиците, со што се занимавале многу истражувачи (лингвисти, социолози, антрополози итн.).

Вистинска слика на проблемот на јазичниот идентитет се гледа кога станува збор за големи повеќејазични земји или пак континенти (Индија, Африка...). Можеме да додадеме дека гледано глобално, генеалогичкиот критериум сам за себе дава најмал број јазици, структурниот – поголем број јазици, а вредносниот критериум – најголем број јазици. Илустративен пример е случајот со Индија, чија јазична политика изброила официјално точно 1652 јазика, повикувајќи се на пописот на населението од 1961 година. Во таа ситуација, мал број жители, кои учествувале во пописот, во графата за свој мајчин јазик, навеле околу 200 имиња на јазици. Веднаш треба да се истакне дека при именувањето не се прави разграничување меѓу јазик, дијалект и сл. Повеќето лингвисти сметаат дека во Индија има само околу 170 јазици, што е поврзано со генеалогичкиот идентитет, според типолошкиот се изброени околу 200, односно 400 (во кои се вклучени и дијалекти, регистри и сл.), а според социолингвистичкиот аспект станува збор токму за најголемиот број што го споменавме, односно за 1652 јазика.

Ова нè наведува на размислата дека сиот комплекс на прашања за јазичниот идентитет, воопшто, е сврзан со отсуството на прецизната лингвистичка и универзалната разлика меѓу јазикот и дијалектот.

Овде ќе посочиме една споредба. Кога зборуваме за разбирањето во комуникацијата, често пати говорителите на одделни официјални јазици лесно можат да се разберат (на пр., претставници на шведскиот, на норвешкиот и на данскиот или пак, на нашите простори, говорителите на македонскиот со оние на српскиот, на хрватскиот, на словенечкиот јазик), а од друга страна, говорителите на пооддалечени дијалекти или говори (на пример, на радовишкиот и на тетовскиот говор) на еден официјален јазик (како што е на пример, македонскиот јазик) можат да имаат поголеми тешкотии во разбирањето.

Наспрема ова, овде би споменале уште една појава, која се однесува на крајните (во географска смисла) дијалекти или говори на две држави, чии соседни службени јазици се со заедничко генеалогичко

² Име според аналогија со мешањето на расните типови, односно според Р. Симеон (Енциклопедиски речник) не станува збор за мешани јазици (т.е. од европски и африкански род, кои имаат многу едноставен морфолошки систем), туку претставува посебен развој на некој европски јазик. На пр. хаитскиот креолски јазик претставува роден и единствен јазик, чиј број на говорители достигнува до четири милиони луѓе.

потекло и каде што е поголема разбирливоста (на пример, на македонско-бугарската граница, на говорителите на македонскиот и на бугарскиот јазик). Освен на словенскиот јазичен простор, ваква појава има и на германскиот или пак на скандинавскиот јазичен простор.

Со ова образложение, јасно станува дека официјалните јазици се разликуваат од дијалектите поради фактот што во својот багаж покрај групната припадност имаат и културно наследство и сл., со што тие уживаат престиж во споредба со дијалектите.

Наспрема досегашното синхронско гледиште, ни се наметнува континуитетот, кој има свој пат на дијахрониски план. Јазикот е подложен на промени во времето, со што се поставува прашањето дали можеме да зборуваме за промени во идентитетот на јазикот. Иако постојат различни мислења, според нашето истражување, поголеми придвижувања при развојот на јазикот може да има кога зборуваме за нестандартизирани јазици. Меѓутоа и тогаш промените не се толку големи за да се смени идентитетот на еден јазик. Штом ќе се смени идентитетот, станува збор за друг јазик³ (од говорениот латински настанале романските јазици: романски, француски, италијански, шпански и други романски јазици и дијалекти). Од аспект на традицијата ќе зависи до каде ќе одиме наназад во историјата на развојот на еден современ стандарден јазик⁴.

Во рамките на ова, македонскиот јазик е стандарден, официјален јазик на Република Македонија, кој и на синхрониски и на дијахрониски план има свој идентитет. Како што е познато, денешните карактеристики на македонскиот јазик се резултат од неговите генеалогички и типолошки карактеристики, како член на фамилијата на словенските јазици и на флективните јазици. Овде ќе ја додадеме и неговата ареална припадност, со што македонскиот јазик се вбројува во балканскиот јазичен сојуз. Препознатлив е идентитетот и според социолингвистичкиот критериум (погледнато низ историјата, низ културата итн.), само што, за разлика од другите, на пример, соседни словенски јазици, македонскиот јазик својата официјалност ја доби најнакрај. (Всушност, во XVIII и во XIX век со изразените социолошки процеси, се официјализираа голем број јазици низ цела Европа.). Својот континуитет македонскиот јазик го има повеќе од десетина века (како што впрочем го имаат и другите словенски јазици), наоѓајќи ги своите корени во старословенскиот јазик преку подоцнежната македонска рецензија (редакција). Во развојот на еден јазик постојат и дисконтинуитети во определен период, меѓутоа, тие се однесуваат на одделни јазични или на група јазични појави (на пример, за македонскиот јазик тоа е преминувањето од синтетички во аналитички тип на јазик). Таков период за

³ Тука мислиме и на оние што веќе се изумрени, на пример, на латинскиот.

⁴ Можеме да зборуваме и за традицијата на современи нестандартни јазици, поточно говори.

македонскиот јазик што е подложен на постојана анализа е деветнаесеттиот век, кога постепено се напушти писмената традиција и народниот јазик, односно народните говори го презедоа приоритетното место во основата на македонскиот јазик.

Свеста за препознавање на идентитетот на македонскиот јазик се оформи токму во деветнаесеттиот век, а на почетокот на дваесеттиот век Крсте Петков Мисирков го покажа низ страниците на книгата „За македонските работи“ (Софија, 1903).

Со конечната кодификација на македонскиот јазик во 1944/45 год., македонскиот јазик си го најде своето место во сите сфери на употреба.

Денес зборуваме за македонскиот јазик како повеќефункционален во кој се застапени: научниот, уметничколитературниот, публицистичкиот, административниот и разговорниот функционален стил.

II

Како и јазичарите, така и историчарите, антрополозите, етнологите, фолклористите, социолозите и другите научни работници, сите од свој аспект можат да зборуваат за карактеристиките на македонскиот народ, односно за генезата на македонската нација. Иако не треба да има пресудно значење, треба да се види како се гледа на идентитетот на македонскиот народ однадвор. Една таква студија има направено Филип Шашко (од Универзитетот на Висконсин-Милвоки, САД), кој прави преглед на повеќе од 40 текстови од американската и од британската историографија, кои го разгледуваат потеклото на современа Македонија. Станува збор за статии и единици објавени во енциклопедиските речници издадени во САД и во Велика Британија во периодот од 1945 до 1991 година (Ф. Шашко, 2000: 46-68). Основната цел на авторот е *да се прегледаат мислењата на многубројни научници во поглед на сложените прашања од областа на етничкиот карактер, јазикот, историјата и културата на луѓето што ја населувале македонската земја, а особено на македонските Словени. На самиот почеток, Шашко нагласува дека ... на современа Македонија, како на одделен историски и географски ентитет, не ѝ беше обрнувано особено внимание, сè до дојавата на македонското прашање во втората половина на XIX век во врска со борбата на Македонците за ослободување од турското раѓање, но особено во врска со настаните во балканските војни 1912-1913 год. и во неправедната поделба на Македонија помеѓу Грција, Србија и Бугарија.* (Ф. Шашко, 2000: 46). И понатаму пишува: *Во текот на XIX и на XX националистичките и политичарите од Албанија, Бугарија, Грција, Романија, Србија (Југославија) и Турција ја дефинираа Македонија на различни начини, што најмногу се совпаѓаше со нивните амбиции и национални интереси. Освен тоа, науч-*

ниции, не само од Балканот туку и од другите држави, пишувајќи за македонската историја, култура и етнички карактеристики, скоро во нивното не се согласуваат, освен во тоа дека населението во Македонија е разнородно и дека македонското ирашање, кое произлегува од оваа состојба – е сложено (Ф. Шашко, 2000: 47).

Во споменатата студија можат да се прочитаат цитати од различни комбинации на позитивни и на негативни согледувања за македонскиот народ, за неговата историја и култура. Како што пишува Шашко се забележуваат статии за: современа Македонија, Република Македонија, меѓутоа и за бугарска и за грчка Македонија, потоа за македонскиот јазик и за македонската литература, за Внатрешната македонска револуционерна организација (ВМРО), а секако (можеби и најчесто) за македонското ирашање. Авторот на оваа студија е на мислење дека е потребно многу повеќе да се направи и во поглед на квантитетот и во поглед на квалитетот на единиците во споменатите енциклопедии и речници и не случајно нивната различност ја споредува со францускиот термин *Macedoine* (што значи мешан зеленчук или овошје и кој е употребен во неколку статии за да се дефинира токму Македонија). Заклучокот што го изведува од овој историографски преглед на прилозите и на статиите се однесува на фактот што најмногу од авторите изнесуваат различни идеи и интерпретации што се однесуваат на современа Македонија, на националниот идентитет и на македонските Словени, како и на нивната историја и на генезата на македонската нација, други, како што пишува Шашко, *најправиле некои свесно избрани пројусии*. Сепак, мнозинството од американските и од британските проучувачи признаваат дека денес има *одделен македонски народ со сопствен идентитет, со национална свесност и со национална држава*. Во повеќето статии се наведува дека најголемиот дел на населението на Македонија (во периодот на поделбата во 1912-1913 година било словенско, а некаде одделно се наведува дека и во 19 век имало луѓе што се декларирале или се сметале себеси за Македонци. Извесни автори пишувале дека во минатото македонските Словени се сметале за Бугари, а неколку автори напишале дека македонските Словени се развиле во одделен народ со поинаква историја и традиција и конечно формирале сопствена држава во 40-ите години од XX век. Што се однесува до македонскиот јазик, мнозинството од авторите се согласуваат дека тој е поблизок до бугарскиот отколку до српскиот и го потврдуваат фактот дека денес постои македонски стандарден јазик, кој ја докажал својата виталност, како и национална литература напишана на македонски.

За зародишот (никнувањето) на националниот идентитет и за оформувањето на Република Македонија, Шашко ги наведува како многу важни фактори барањата од самите Македонци во средината на

XIX век – за создавање автономна и независна Македонија, и како незаобиколен го наведува слоганот *Македонија на Македониите*.

Авторот ги наведува и статиите, во кои се тврди дека делот од Македонија што е на грчката територија сега е *речиси целосно елиминиран*, како и на оние други научници, историчари и лингвисти што тврдат дека *значителен број словенски Македонци сè уште живеат денес во Грција*, кои имаат своја македонска или бугарска национална свест итн. Бидејќи станува збор за периодот пред распадот на Југославија, во текстовите што ги наведува Шашко, Македонија е дефинирана и како регион поделен меѓу Југославија, Бугарија и Грција, при што со право истакнува дека е целосно занемарен фактот за постоењето на Македонците како етнички ентитет со сопствен македонски јазик, различен од оние на соседите. Анонимните и потпишаните автори на текстовите што ги разработува Шашко ги именуваат сите три дела на земјата како *Makedonia* и името Македонија го употребувале за Република Македонија во тогашна Југославија, за северната област од Грција и за северозападна Бугарија.

На крајот, иако со жалење констатира дека ниту комплексноста на македонското прашање, ниту потеклото и развојот на македонскиот национален идентитет – дури ни историјата на создавањето на македонската република и градењето современа македонска култура – не се целосно и точно толкувани во најголемиот број од прирачните дела разгледани во оваа статија, Шашко истакнува: *Со векови името 'Македонија' било прифатено од луѓето од македонските територии како збор што го карактеризира нивниот идентитет и постоење. Нема сомнеж дека терминот 'Македонија' навлегол длабоко во свеста на луѓето и станал внатрешна црта на нивниот национален идентитет и на нивната држава.*

Дека е тоа навистина така можат да потврдат секојдневните јавувања на гледачите (на обичните граѓани) во различни емисии по разни дебати во врска со преименувањето на нашата земја⁵, кои се изјаснуваат како Македонци, а својата татковина ја именуваат како Република Македонија и не дозволуваат да има *нишум црпичка, нишум точка, нишум зайирка* на името на нашата држава. (Од емисијата *Бумбар* на телевизијата Сител, 2010 г.).

Ако се погледне наназад, во историјата, ќе се види дека преименувањето за Македонците од страна на грчката држава постоело на територијата на Егејска Македонија. Македонците биле нарекувани паљовулгари (Бугари) или славофони, Славомакедонци, па диглоси итн. во различни периоди (од 1913 па сè до 1949), иако во првиот период КПГ ги користела и поимите: Македонци и македонски народ.

⁵ Сите предлози се добиени од нашиот јужен сосед.

Треба да се нагласи дека неотуѓиво право на секој човек е слободно да се определи и да ја изјасни својата народносна, т.е национална припадност. Тоа го прави поистоветувајќи се со: историските, географските, културните, обичајните, фолкорните и пред сè јазичните одлики (а понекогаш и со: верските), кои обично ги споделува со членовите на поширока зедница или групација. Никој нема право да го измени самоизјаснувањето на поединецот. Според човековите права, никој не може да ја менува националноста Македонец со модификатори од каков-годе вид, познати од пред тоа: Славомакедонци, Македословени, македонски Словени, Бугаромакедонци, Македонобугари итн., па сè до најновиот недоисказан предлог Северномакедонци, особено што ниту една народносна група или нација на Балканот, во Европа и во светот (во национална или во регионална смисла) не се идентификува со именувањето Македонци. Во оваа насока никој не бара од Еѓипќаните да се нарекуваат Арапски Еѓиптани (Арабо-Еѓипќани) поради фактот што најголемиот дел од нив се жители од арапски произлез. Бугарите се идентификуваат со името на освојувачкото турско-татарско племе, иако не се сметаат за Татари, и при тоа не доаѓа до никаква забуна за да бидат нарекувани Славобугари. Познато е дека во персиската империја во источен Кавказ постоела област Албанија, па никој не ги меша идентитетите, за да се измисли име Индоевропски / Балкански Албанци итн.

Не се основани ниту аргументите дека ова национално име Македонец создава забуна на историски план, зашто е востановена практика Македонците од дамна да се викаат Стари/Древни Македонци, а при тоа треба да се истакне дека ниту еден народ на Балканот нема монопол над старата историја на Старите Македонци, како и над другите палеобалкански народи (Бригиди, Пајонци итн.). Секако дека никој нема право ниту да го спречи позитивниот однос на некој народ врз старата историја идентификувајќи се во помала или во поголема мера (на пр. Албаниците се поистоветуваат со Илирите или со Тракијците, некои од Бугарите со Тракијците, Романиците со Дакијците и сл.).

На лингвистички план, како што е познато, според своето потекло македонскиот јазик е во југоисточната подгрупа на јужнословенската група на јазици, меѓутоа според граматичката структура ги носи карактеристиките на балканскиот јазичен сојуз. Според ова, употребата на определбата *славо-* теориски не може да одговара на македонскиот јазик, зашто не постои друг македонски јазик од кој треба да се направи разграничување, а секако и определбата *северно-*, која сега за сега е определба за дел од македонските говори наспрема западните и источните.

Идентитетот на македонскиот јазик го гледаме во неговите карактеристики како стандарден јазик, чиј статус е одамна втемелен, а секако е изграден врз долгогодишната традиција. Следејќи го развитокот на македонскиот јазик (секако и на кој било јазик) низ долг пери-

од, можат да се проследат и промените што настанувале во определени периоди и се карактеристични за тие периоди, меѓутоа тие промени никогаш не биле толку големи што да го сменат идентитетот на јазикот. Промените само го прихрануваат континуитетот на развитокот на јазикот, чии „последници“ ги гледаме како карактеристики на современиот македонски стандарден јазик.

Секако дека во рамките на идентитетот на македонскиот јазик е и неговото кирилично писмо, наоѓајќи ги своите корени во старословенскиот јазик.

Според сето досега кажано, а и според законската регулатива на ЕУ (кон која тежнее РМ), именувањето на нашиот јазик е македонски, а писмото е кирилично (денес утврдено во член 7 од Уставот на Република Македонија).

На крајот, ако се вратиме на шегата што беше кажана на почетокот, ќе забележиме дека теоретски и според законите на природниот развиток на човекот, некои карактеристики можат да се изменат, ама промената на името е административна постапка и ако дојде до промена на името, доаѓа до промена на идентитетот.

ЛИТЕРАТУРА:

Брозовиќ Далибор, За македонската јазична проблематика во светот на современата лингвистика, Наше теме.

Димитрова-Шмигер Нина, 1996, Ситуацијата на македонскиот јазик во Бугарија, НК.

Конески Блаже, 1950, Македонската литература во 19 век.

Конески Блаже, 1967, За македонскиот литературен јазик.

Корубин Благоја, 1994, Македонски историо-социолингвистички теми.

Корубин Благоја, 1985, Патот на формирањето на македонскиот литературен јазик и неговото проучување како актуелна задача, Предавање на МСМЈЛК.

Македонскиот јазик во 19 век, 1996.

Македонски социолингвистички и филолошки теми, 2002.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 1994, Социолингвистички поглед на актуелните македонски состојби, Предавање на МСМЈЛК

Минова-Ѓуркова Лилјана, 1996, Статусот на македонскиот јазик во Република Македонија.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 1996, Македонскиот јазик, Предавање на МСМЈЛК.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 2000, Современите состојби во македонскиот јазик, Предавање на МСМЈЛК.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 2003, Европската година на јазиците и македонскиот јазик, Предавање на МСМЈЛК.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 2003, Блаже Конески и македонскиот стандарден јазик.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 2004, Статусот на македонскиот стандарден јазик, Предавање на МСМЈЛК

Миронска-Христовска Валентина, 2005, Просветителството во Македонија.

Петковска Благица, 1996, Јазичните погледи на Партениј Зографски и јазикот на неговите текстови.

Шмигер Роланд, 1996, Ситуацијата на македонскиот јазик во Грција.

Шашко Филип, 2000, Генезата на македонската нација: интерпретации во американски и британски енциклопедии и речници, Билтен на СМЈ, год. I, бр. 1 и 2.

Ацо Гиревски

ПРИБЛИЖУВАЊЕТО НА БОГОСЛУЖЕНИЕТО НА СОВРЕМЕНИТЕ ГОВОРНИ ЈАЗИЦИ – ПРЕДУСЛОВ ЗА ДУХОВНА ОБНОВА –

Содржина. а) Најпрвин, со неколку зборови сакам да укажам на исклучителната важност на богослужението за православните христијани; б) потоа, накратко за практикувањето и видовите на христијанското богослужение; в) главната тема во прегледањето е прашањето за (и постои) воведување на народниот говор во богослужението, како предуслов за духовна обнова, со посебен осврт во традицијата на Македонската православна црква и на крајот з) неколку заклучни зборови.

Клучни зборови: современ (говорен) јазик, богослужбен (литургиски) јазик, православно богослужение: литургија, утрена, вечерна, ъвечерие.

За да привлечам внимание за важноста и за литургиската убавина на христијанското православно богослужение ќе се послужам со приказната од времето на руското покрстување, којашто ја запишал хроничарот во еден *Руски летопис*¹.

Имено, кога рускиот кнез Владимир (на престолот седнал 978) одлучил да ја напушти старата многубожечка вера, нему својата вера му ја нуделе Евреите, муслиманите, Латините и Византијците. Тој сакал да ја прими најубавата, па за таа цел испратил свои луѓе да обиколат неколку различни земји, да се уверат од близу и по враќањето да му реферираат. Тие прво отишле кај муслиманските Бугари покрај Волга, но, откако виделе дека за време на молитвата необично се молат, коленичат или седат, бидејќи не го нашле тоа што го барале, Русите го продолжиле патот. Патувајќи натаму во Германија и во Рим, почувствувале дека тоа богослужение како повеќе да ги привлекува, но, му се

¹ Цит. според Димитри Оболенски, *Византискиот комонвелт, источна европа 500-1453*, Југореклам, Скопје, 2002, 196-198.

пожалиле на кнезот оти и во него не ја нашле очекуваната убавина. Најпосле отпатувале во Цариград (односно во Византија), и таму, присуствајќи на божествената литургија во катедралната црква „Света Софија“ – конечно го пронашле тоа што го сакале. „Видовме нешто прекрасно“, известуваат тие. „Не знаевме дали сме на небо или на земја, затоа што на земјата нема таква глетка и таква убавина. Не знаеме тоа како да ти го опишеме, честити кнезу, но знаеме дека таму Бог е меѓу луѓето и дека нивното богослужение ги надминува сите други. Не можеме да ја заборавиме таа убавина“. Приказната завршува дека великиот кнез Владимир им поверувал на своите пратеници и се одлучил за христијанската вера.

Во *Историјата* на новото време постојат безброј такви блескави сведоштва од различни емисари, поети, научни работници, патници, поклонници², од различни земји кои имале можност да ги посетат катедралните цркви во Охрид, во Македонија и да присуствуваат на православните богослуженија; да ги почувствуваат сите овие белези и да се восхитуваат, по примерот на руските емисари.

Можеби и некои од вас, доколку присуствувате на некое од богослуженијата во охридските храмови, ќе бидете идните распространувачи од видот на традиционалната приказна за руското покрстување.

Од приказната можеме да видиме неколку специфики, коишто се карактеристични за православното христијанство. Тоа се: прво, истакнување на црковната свеченост и благолепие (убавина): „не можеме да ја заборавиме ѿаа убавина“, беа зборовите на емисарите. Многумина мислат дека тоа е посебен дар на православните народи – особено на Византија и Русија – вклучително и Македонија – станува збор за моќ на доживување на велелепието на духовниот свет и изразување на божествената убавина преку богослужење.

Второ нешто е тоа што Русите од приказната, по доживеаната литургиска драматика, мистика и созерцание, изјавиле: „не знаевме дали сме на небо или на земја“. - За православните христијани богослужението не е ништо друго, туку „Придвижено небо на земјата“. Па дури и неправославните верници кои мошне често присуствуваат на православните празнувања, бргу заклучуваат дека чувството на благодатта Божја ја соединува (врзува) молитвената заедница, подеднакво свештениците и народот.

Трето, христијанското богослужение претставува спој од свештенодејства и обреди, со кои се задоволуваат човековите религиозни потреби и чувства, и преку кое надворешно се изразува севкупната содржина на христијанската вера. Впрочем, преку богослужението се

² Спореди: Ацо Гиревски, *Верски ѿуризам (во Македонија)*, Менора, Скопје, 2008, 201-224; Божидар Ковачевиќ, *Пуѓовање ѿклоника од Сѿгуденице до Охрида*, Православна мисао, свеска 28,29, Београд, 1981/82, 183-187.

воспоставува врска помеѓу човекот и Бог и обратно. Видовме во приказната тоа го забележале дури и јазичници.

И четврто, карактеристично за православното богослужение е насоченоста кон космонизам, бидејќи православието постојано го следи мистичното искуство, кое за христијаните претставува вознесение и духовен допир со божествениот свет; целина и единство, особено преку *Светата ѿјајна ѿрическа* – Евхаристијата, која е круна на православната религиозност.

Се потрудив само да ја протолкувам приказната со која започнав, без да навлезам во длабока теолошка анализа на православното христијанско богослужение.

Пред да поминам на јазикот во богослужбата сакам да ви кажам неколку збора за практикувањето и видовите на богослужбата во Православната црква денес.

Според учењето на Православата црква, душата на човекот по својата природа е религиозна. Потврда за тоа е постојаната потреба на човекот во целото негово битисување да Го бара, да Го слави и да Го велича Бога, па дури и да Му се предава целосно на Неговата волја.

Таквата духовна потреба човекот ја манифестира преку разни надворешни форми, симболи и дејства, кои ја прават содржината на религиозниот култ. Нема религија без култ, но и секоја религија има свои специфики во искажувањето на религиозните чувства. Кога зборуваме за христијанскиот култ главни негови специфики се: славословието, молењето и благодаренењето (евхаристија).

Основниот образец на богослуженијата е речиси идентичен во Православната и во Римокатоличката црква: постои, прво, *Светата Литургија* (Евхаристија или Миса, на Запад)³; второ, *дневни богослуженија* (т.е. две главни служби – Утрена⁴ и Вечерна⁵, а покрај нив:

³ *Литургија*, буквално значи „општо дело, општествена служба“. Назив за најважното православно христијанско богослужение кое, под разни видови и имиња, постои кај сите христијански веросповеди. Сите други богослуженија се само подготовка за извршување на Литургијата или за партиципирање (земање удел) во неа. Првата Литургија ја составил апостол Јаков, првиот епископ Ерусалимски. Подоцна (во 4 век) Литургија составил св. Василиј Велики и по него, исто така, св. Јован Златоуст. Најчесто се служи Литургијата на св. Јован Златоуст. Литургијата на св. Василиј Велики се служи 10 пати годишно, главно во неделите на Велигденскиот пост. Постои и т.н. Литургија на префеосветените дарови чиј автор е св. Григориј Двоеслов се служи, главно во средите и во петоците од Велигденскиот пост. Секоја Литургија е спомен, потсетување (анамнеза), повторување на Христовото сотириолошко дело.

⁴ *Утрена*, богослужение кое, по правило, се извршува на разденување, а спроти недела или празник. Може да се спои со вечерната и тогаш заедно се именуват „бдение“. Има повеќе видови утрена: секојдневна, неделна или воскресна, празнична, великопосна.

⁵ *Вечерна*, едно од секојдневните црковни богослуженија, кое се извршува пред вечера.

Повечерие)⁶ и трето, *свештѣнодејствија* – т.е. богослуженија кои се извршуваат во посебни или во периодични пригоди, како што се Светите тајни и молитвословијата: Крштение, Брак, Ракополагање, (Замо-нашување), Осветување на црква, Елеоосветување (маслосвет) и Опело за умрени. Светата тајна Евхаристија, ја издвојувам – како тајна на тајните. (Покрај нив, Православната црква врши и други мали *молитвословија*).

Сите претходно наброени богослуженија се подготвителни за светата Литургија. Таа е врв на богослужението и во неа се принесуваат молитви кон Господ Бог и Неговите светии од секаков вид, односно молитви за секојдневни потреби: мир, здравје, напредок. Во неа се принесуваат и молитви за починатите во верата. Црквата служи посебни Литургии за здравје и други потреби на христијаните, како и Литургија за упокоените.

И додека денес во многу англикански и речиси во сите римокатолички парохиски храмови, речиси секојдневно се служи Евхаристија, во православната црква, не се вообичаени секојдневните Литургии, освен во соборните цркви и во поголемите манастири; во обичните парохиски цркви таа се служи само во недела или на празник. Не се преправам дека ги знам приликите во Руската православна црква, но имам информации дека денес во Русија, каде има малку места за богослужение, и каде многумина христијани се приморани да работат и во недела, секојдневната Литургија станала вообичаена во многу градски парохии.

А сега и за јазикот на богослужбата.

Народниот говор во службата на Православната црква

Една од првите задачи на православните мисонери – од св. Кирил и Методиј во IX век па сè до просветителските пројави на дамаскинарството, коешто го предвестило екот на народното будење во почетокот на XIX век – била богослужбените книги да ги преведат на домородните говорни јазици. На службите денес, Православната црква користи народен јазик: арапски во Антиохија, фински во Хелсинки, јапонски во Токио, англиски (ако е потребно) во Њујорк. Во практиката има исклучоци од ова општо правило во користењето на народниот јазик: па така црквата на грчкото јазично подрачје не го користи современиот грчки јазик, туку новозаветниот грчки јазик од епохата на Византија, додека словенските Цркви сè уште ги користат преводите на црковнословенски од IX век. Изговорот е дека и во двата случаи разликата помеѓу литургискиот јазик и народниот современ јазик не е толку

⁶ *Повечерие*, богослужение кое се извршува по вечерата. Има големо и мало повечерие. Малото се служи секој ден, а големото – во Велигденскиот пост и во некои големи празници: Божиќ, Богојавление, Благовештение и Духовден.

голема за да се спречи разбирањето на богослужението од страна на верниците. Меѓутоа, има нешто друго, што служењето на древен, на застарен, речиси неразбирлив јазик уште од епохата на Византија – денес тешко можат младите генерации да се вклопат и живо да учествуваат во богослужението.

Да се потсетиме. Веронауката во Православната црква ја има улогата да ги воведо децата, младите и возрасните во Црквата, односно да ги вклучи во нејзиниот живот. За таа цел едно од најсилните средства со кое се служи Црквата е богослужението, бидејќи Црквата како живот и благодат најмногу се остварува преку светото богослужение. Дури, и грчкиот збор *литургија* (богослужение) – значи многу повеќе од заедничка молитва: тој означува соборно дејство (заедничење) во кое секој зема активно учество, како жив учесник, а не само како „посетител“. Природата на ова дејство истовремено е и *соборна* и *лична*. *Соборна* е затоа што преку единството и верата на секој нејзин учесник се остварува и се исполнува реалноста (целовитоста) на Црквата, т.е. присуството на Христос меѓу тие што веруваат во Него. *Лична* е затоа што таа реалност секогаш се однесува на *мене*, ми дарува *мене*, постои за *мое* лично изградување, за *мое* растење во благодатта, за *лично* обожување. Така, јас во богослужението сум активен „градител“ на Црквата – што е моја христијанска должност – но, истовремено, сум и нејзин „консумент“, зашто тука ми се нудат *благодатни дарови* на Црквата, ми се нудат и ми се даваат како дарови на Духот Божји. Ете, затоа Црквата од декларативните христијани бара да станат активни учесници на богослужението.

Но, прашувам: дали е можно да се биде активен учесник во богослужбата, ако не се разбира јазикот на кој се богослужи? Моето свештеничко искуство кажува дека тоа е мошне тешко за обичниот христијанин.

Ваквите размисли за богослужбениот јазик, ги бранувало и повторно ги бранува современите теолози и тоа најмногу од пастирска гледна точка. Ние знаеме за примери од новата историја на православните цркви, надвор од кругот тријазичен, дека се соочувале со такви тешкотии при внесувањето на народниот јазик во богослужбите и воопшто во црквата. Само Српската православна црква имала долги расправи и отпори дури до формирање на еминентни комисии составени од видни теолози (во некои од нив учествувале: епископот Иринеј Чирик, архимандрит Стефан, митрополитот Дамаскин и др.), кои расправале по односниот проблем, и замената на црковнословенскиот јазик со народниот ја сметале за „историски и догматски сосема исправна“⁷.

⁷ Божидар Мијаћ, *Одзиви и дозови*, Београд, 1974, 199.

Најновите сознанија од христијанскиот свет⁸ говорат дека во Атина и во Москва во кругот на Црквата се воде и се водат дискусии за тоа дали треба да се богослужи на современ јазик. Во Грција, на пример, епископот никопољски Мелетиј и митрополитот сијатијски Павле, на барање на Светиот Синод, требало да објаснат зошто тие и нивното свештенство служеле на народниот современ јазик (*гимоџики*), а не на стариот, практикуван уште од времето на Византија.

По тоа прашање неколку грчки архиереи нашле за потребно пред јавноста да го кажат својот став. Па така, митрополитот месински Хризостом, професор на Атинскиот теолошки факултет, лично смета дека оваа тема е мошне чувствителна за грчкиот клир и дека тоа прашање треба да се разгледува низ призмата на пастирската служба. Професорот предлага дијалог, не само во епископатот туку и во академските, особено теолошките средини, па и во парохииите. Според професорот Хризостом, мошне значајно е прашањето за адекватноста на преводот – кој да го работи, кој да го контролира и кој да го усвојува⁹.

Некои митрополити на Грчката православна црква воопшто не сакаат да се покренува прашање околу богослужбениот јазик или да се бара одговорност за оние што веќе го практикуваат современиот „народен“ јазик. Додека, пак, блаженопочинатиот архиепископ атински Христодул допуштал на богослуженијата на народен современ јазик да се читаат Апостолот и Евангелието.

За потребите на Руската православна црква, митрополитот казански Дионисиј во 1980 година ја превел Литургијата на современ руски јазик. И во Русија, по примерот на грчката дискусија, било поставено прашањето во врска со употребата на современиот јазик. Приота, одговорот на тоа прашање се барал во XIX век, кога за прв пат прашањето за јазикот било поставено, а со тоа се занимавал и Помесниот собор на РПЦ во 1917/18 година. И тогаш имало поделени мислења меѓу епископатот, некои биле за, некои против воведување на современиот говорен јазик во богослужението. Не се спорело дека црковнословенскиот јазик е дел од „големата култура“, но еволуцијата на говорниот јазик е сосема природна. Имало предлог за „русификација на старословенскиот јазик“, постепено „бесконфликтно“ преоѓање, допуштање „преку експериментални форми“, а во манастирите се можело да се придржуваат за старата практика. Ставот на РПЦ е дека проблем за адекватен превод постои и тој е голем, но не и дека е нерешлив. Денес преовладува мислењето дека треба да се објавуваат паралелни богослужбени текстови, на црковнословенски и на современ руски јазик. Ваков став, по однос на некои богослужбени книги (Служебник,

⁸ *Кроз христијански свет*, Православје, бр. 1035, од 1. мај 2010, 40-41.

⁹ Кога во 1900 година во Грција бил објавен преводот на Евангелието на современ грчки јазик, протестирале на улица некои епископи, професори, студенти. Сега е дојдено времето и тој превод веќе да е „застарен“.

Требник) имаат денес и некои архиереи и дел од свештенството во МПЦ.

Како и да е, денес и во Москва и во Атина се знае дека за Русите и за Грците во странство (во дијаспората), најчесто се служи на јазикот на тамошната средина – англиски, германски, француски или на некој друг говорен јазик на средината во која живеат.

Но, какво е искуството по прашањето за богослужбениот јазик во Република Македонија?

Богослужбената традиција во Македонската православна црква

Веднаш да кажам дека преводот на Библијата на современ македонски литературен јазик (во 1990 година) ја забрза духовната обнова на Македонската православна црква, имајќи го предвид значењето на *Библијата во Црквата*, односно *во богослужбата*. Во таа функција може да се истакне и заложбата и на Синодот на МПЦ за преведување на македонски говорен јазик на основните библиски црковни книги од богослужбен карактер – веднаш по возобновувањето на Охридската архиепископија во лицето на Македонската православна црква (во 1967). Синодот одлучно се заложил за употреба на македонскиот јазик во богослужбите и во црковната администрација, озакоувајќи го на тој начин македонскиот јазик во Уставот на МПЦ. Член 5, од Уставот, гласи „Во Македонската Православна Црква службен јазик е: македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, богослужбен е црковнословенкиот и македонскиот јазик“.

Веднаш потоа се започнало со преводот на потребните богослужбени книги на современ македонски јазик, како на пример: *евангелието*¹⁰, *ајосџолоџ*¹¹, *псалмиите*¹², *служебникот*¹³, *требникот*¹⁴ како и *разни моливеници*¹⁵.

Денес можам слободно да соопштам дека пред сите други соседни цркви, МПЦ е меѓу првите што ги преведе основните бого-

¹⁰ *Евангелие*, блага, радосна вест. Така се именуваат првите четири книги од Новиот завет, напишани од Христовите ученици – апостолите Матеј, Марко, Лука и Јован. Во нив е изложен дел од учењето на Христос.

¹¹ *Ајосџол*, богослужбена книга која ги содржи Делата Апостолски и посланијата, поделени на зачала според годишниот богослужбен круг.

¹² *Псалмиите* претставуваат врвен излив на религиозните чувства. Ги има 150 (собрани во една свештена книга, под името Псалтир), а повеќето од нив ги напишал царот Давид.

¹³ *Служебник*, црковна богослужбена книга, во која се поместени службите на вечерната, утрената и литургиите.

¹⁴ *Требник*, црковна богослужбена книга која содржи молитви и свештенодејства што се извршуваат по потреба („треби“ отука и името на книгата) на еден или повеќе христијани. Според содржината, требниците е делат на голем, мал и дополнителен.

¹⁵ *Моливеник*, книга според која се извршуваат молитвите. Христијаните *моливвајќи* и *посџој* ги имаат како најефикасно средство против нечистите духови.

службени книги, покрај спомнатите во претходниот пасус, уште и: богослужбената книга *Триод*¹⁶, како и две богослужбени книги со избор на месечни и празнични богослужби¹⁷. Веќе се работи на преводот на *минейџе*¹⁸, коишто се дванаесет тома (колку и месеците во годината).

Општ став на МПЦ е дека приопштувањето на богослужението до верниците, преку негово преведување на современ „говорен“ јазик е од исклучителна важност, најмногу заради враќање и активирање на еухаристиско-литургиското присуство во Црквата – во заедницата, до кое не можеше да се дојде без претходна духовна обнова, односно без претходно приопштен богослужбен живот¹⁹.

Преводот на библиските и богослужбените текстови на македонски јазик, според наше видување, стана на некој начин обврзувачка програма во мисијата за пастирите на Црквата. И во таа смисла мотивите за вклучување на македонската Библија во богослужението се истовремено *богословски и ѝасџирски*. Од една страна, за коригирање на неправилната литургиска практика, а од друга страна, литургиските догми да се оживат и да се приближат до верниците. Новото искуство покажа, дека со воведувањето на современиот македонски јазик во богослужението – тоа од скаменето и неразбирливо, наеднаш стана живо²⁰. А само живата црква и живото учество на верниците во богослужбата ја прави Црквата делотворна, и само тогаш за неа може да се каже дека е „жив Христов организам, кој, облагородува, просветува и

¹⁶ *Триод*, црковно-богослужбена книга, во која се поместени службите за подвижните празници и денови во годишниот круг (оние што зависат од Велигден). Ги има два вида *Посен џриод*, во кој се опфатени песните од подготвителните недели за Велигденскиот пост, како и самиот пост, од неделата на митарот и фарисејот до Велика сабота; и *Цвејџен џриод* или Пентикостар, кој започнува со првиот ден на Велигден и завршува со неделата на сите светии (неделата по Духовден).

¹⁷ *Избор на месечни и џразнични богослужби, џрв џом (сејџември-јануари) и вџор џом (февруари – августџи)*, во превод на протопрезвитерот Јован Таковски, а во издание на Македонска православна црква – Црква „Света Петка“ – Мил Парк, Викторија – Австралија, Австралиско-новозеландска епархија и Преспанско-пелагониската епархија, Скопје, 2008 година.

¹⁸ *Минеј*, богослужбена книга во која се поместени сите служби во годината, според месечниот календар, оттука и името (μῆν, μῆνός, ό – месец, месечина) Има 12 минеи. Во нив има песни за вечерната, утрената, а во некои случаи и за часовите, Литургијата, повечерието и полуноќницата.

¹⁹ Повеќе за тоа види: Ацо Александар Гиревски, *Улоџаџа на ѝасџироџ во црковнаџа заедница*, Годишен зборник на Богословскиот факултет во Скопје, книга 4, 1998, 129-154. Од истиот автор, *Мисијаџа на свеџџеникоџ денес*, Годишен зборник на Богословскиот факултет во Скопје, книга 5-6, 1999-2000, 149-155.

²⁰ За волја на вистината црковнословенскиот јазик, кој сме го наследиле преку богослужбените книги печатени во Русија, а сме ги добивале во времето кога кај нас ги немало поради робувањето и сиромаштијата не е оној јазик на Св. Кирил и Методиј, ниту јазикот на Св. Климент и Наум, туку само една рускословенска рецензија (Види повеќе за тоа кај: Божидар Мијач, *За јазикоџ во богослужбаџа*, Одживи и доживи, Београд, 1974, 199.).

осветува“. Тогаш Црквата создава „нови луѓе“²¹, кои знаат да возљубат и, во тоа име да се кајаат и простуваат. И што е најважно, Црквата веќе и преку богослужението може да одржува врска со младите генерации на нивниот говорен јазик²².

Кои и какви ќе бидат плодовите од тоа, ќе можат да се насетат преку исполнувањето на религиските чувства и живеењето според мерката на сопствената вера.

Да потсетам дека со воведување на Библијата во практиката, особено во богослужението, МПЦ не се откажа од јазикот на Библијата, туку напротив се определи библскиот јазик да го задржи и тоа е сосема оправдан избор. Тоа е и единствениот начин и во современите преводи да се запази црковниот карактер на православното богослужение и да се „запази од секуларизирање (обесцрквување)“, претпазливост на која своеверемно укажал еден православен богомислител (Шмеман)²³. И еден друг, по него, мошне влијателен богослов (Флоренски)²⁴, исто така, предупредил дека: „Само преку враќање и преиспитување на автентичниот евхаристиско-литургиски живот може да се дојде до успешна пресвртница во процесот на разградување на секуларизацијата“. Сосема се согласувам и со двајцата богомислителите.

Би сакал да завршам со едно потсетување, а тоа е дека македонскиот јазик претставува најмлад унифициран литературен јазик, иако неговите обележја се сретнуваат уште во црковнословенскиот јазик. Тој е најмлад, зашто кодификацијата на неговата модерна форма се должи на генијалноста на Блаже Конески, поет и лингвист, кој ја наложува уште на самиот почеток од постоењето на независна Република Македонија, и ја дефинира, неколку години подоцна, во неговата граматика. Подоцнежното влегување на македонскиот јазик во заедницата на модерните словенски јазици не треба да се гледа како знак на пониска вредност, туку треба да се гледа во светлината на Христовата парабола што ја пренесува свети апостол Матеј²⁵ за домаќинот кој одел да најми работници за копање на лозјето: оние кои биле најмени во единаесеттиот час биле платени и како и оние од самиот почеток што ја „претрпеле тегобата на денот и жегата“. Иако дошле подоцна, Македонците учествувале во духовниот преродба на народот кој можел да го слави својот Господ Бог на сопствениот јазик.

И уште, ова, преводот на Библијата на современ македонски литературен јазик опфаќа период од цели 65 години на постоење на

²¹ Александар Шмеман, *Литургија и живој*, Скопје, 1995,90.

²² За Библијата во богослужбениот живот на црквата, види повеќе кај Ацо Гиревски, *Македонскиот превод на Библијата*, Скопје, 2004, 234-250.

²³ Исто.

²⁴ Павле Флоренски, *Кулѝ, религија и кулѝура*, Богословље, Свеска 1 и 2, Београд, 2000, 56.

²⁵ Матеј 20,1-16.

кодифициран јазик во Македонија. Во таа смисла, Библијата и црковните богослужбени книги, сакале или не, стануваат една добра платформа за натамошниот развој и усовршување на македонскиот јазик. Дотолку повеќе што со преводот на Библијата и со богослужбените книги се даде убедлив доказ дека македонскиот јазик е **мелозвучен, молитвен, кршлив, разигрлив** и дека на него можат да се пренесат и посложени (мистички) мисли, погледи, формулации што се среќаваат во библиските текстови.

Можеби овој посебен профил на македонскиот јазик, не е и единствениот, заради кој заслужува лингвистите да му посветат поголемо внимание од досегашното.

ВО ПРИЛОГ НА ОВАА ТЕМА ГИ ПРИЛОЖУВАМ И СЛЕДНИТЕ МОИ ТРУДОВИ:

Ацо Александар Гиревски, *Чист македонски збор и во нашиите црковни пројоведи*, Матица македонска, Скопје, 1995.(книга).

– *Употреба на македонскиот јазик во светите богослужби и црковните пројоведи*”, Зборник „Образованието и воспитанието на македонското иселеништво”, меѓународниот научно-стручен собир во организација на Друштвото за наука и уметност – Битола, Битола, 1995, 279-289.

– *Превод на Библијата на современ македонски јазик*, Годишен зборник на Православниот богословски факултет „Свети Климент Охридски“, Скопје, кн. 8/2002).

– *За превод на Македонската Библија*, Православен богословски факултет „Свети Климент Охридски“, Скопје, Менора, 2004.(книга).

– *Македонскиот превод на Библијата и црковното богослужение*, Кирилометодиевистика 4/2008,109-119.

– *Употреба на македонскиот јазик во Црквата*, Јавна трибина на тема „Македонскиот јазик во современиот превод на Библијата“ во организација на ПБФ „Св. Климент Охридски“ и Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје, 2008, 39-48.

– *Македонскиот јазик во современиот превод на Библијата* Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (42; 2009; Охрид, 2009, 95-107.

ЛИТЕРАТУРА

Георџи Сџарделов

**БЕСЕДА ЗА ЈАНЕВСКИ ВО ГОДИНАТА 2010
ВО КОЈА ОДБЕЛЕЖУВАМЕ ДВЕ
НЕГОВИ ГОДИШНИНИ (1920-2000-2010)**

Во моето денешно излагање ќе се врсредредам на некои клучни идеи и вредности во големиот книжевен опус на С. Јаневски.

Она што отсекогаш длабоко ме импресионираше во неговото творештво беше примордијалниот статус во неговата книжевност на една еруптивна поетска имажинација, имажинација од посебен ков, имажинација *suī generis*, имажинација од една сосема нова творечка архитектоника. Таа и таква ингениозна имажинација *лежнала иа најтежна* во сето негово творештво. Низ неа се случува она најсложеното, најдлабинското и, истовремено, најмагичното во неговата уметност – *ирансценденцијаиа*, или поедноставно речено, преминот од сетилниот, стварниот, рационалниот, логичниот во натсетилниот, натстварниот, ирационалниот и алогичниот свет. Таа грандиозна творечка енергија на имажинацијата на Јаневски има кај него една возвишена димензија. Таа претставува извистување од земното кон небесното, кон некои виши фантазиски, поправо мистични и мистериозни светови од кои изнурнува неговата книжевност како проектирање на една нова дотогаш, непозната стварност во која трепери резонанцата на некои таинствени, рационално недосегливи и окултни космички случувања. Реков имажинација која спаѓа во родот на возвишеното, а со тоа сакав, всушност, да речам дека уште од Кант знаеме дека категоријата возвишено, за разлика од убавото, го придружува некое чувство на страв. Токму тоа чувство нè следи кога ја читаме декалогијата „Кукулино“. Заедно со сето тоа, сакам тука да дополнам дека апсолутната слобода на своето книжевно творештво Јаневски ја открива и ја доживува само во имажинативната сфера, т.е. само во уметноста, во трагичното и возвишеното, уверен дека таа и таквата слобода живее единствено во тој свет како трансценденција на царството на нужноста во царство на слободата. Таквото сфаќање на апсолутната слобода во уметничкото творештво

на Јаневски се поклопува со ставот на Хегел дека во уметноста *слободата ја бара слободата*. Го спомнувам тој магичен збор во чие име се гинело, но и се паѓало ниско до полжавите па се ползело како нив, ама и се крвало високо до ѕвездите и се летало во височините како орлите, за со тоа повторно да се навратам на таа стара тема што во нов вид се појави во нашето време, во столетието на самракот на идеологиите. Денес кога нив ги видовме кутнати, ние поверувавме дека тие никогаш повеќе нема да се создадат. Се излажавме! Во и по самракот на столетието на идеологиите, ние не ги забележавме нешто што се повторува, како некоја постојано иста реприза во човековата историја, дека уривањето на идеологиите е, истовремено, и нивно создавање, зашто уривањето на една идеологија е, исто така, една идеологија. Според тоа, и погледнато од тој ракурс, ние, всушност, живееме денес во време не на *исчезнувањето* туку на *заменајќи* на идеологиите. Сега, погледнато *post festum*, е сосема очигледно: една идеологија падна, друга се роди и ја замени. Затоа куртул од идеологиите ни нема, зашто се тие, по начело:

прво, *слобода* кога се создаваат и затоа толку вдахновено се воспитуваат и глорифицираат и

второ, *ројство* кога еднаш се создадени (како што за тоа убаво пишуваше Сартр) па затоа толку жестоко се напаѓаат и безмилосно се сотираат.

Таквата историска неменлива идеолошка судбина во која е вклучен светот ни дава за право да заклучиме дека *слободата на слободата* (апсолутната слобода) трајно и неуништиво опстојува само во уметноста (под услов неа да не ја поклопи некоја идеологија) зашто само во неа е можна утопијата, односно уметноста, сфатена како копнеж по еден нов и поинаков свет и како подготовка за она што надоаѓа и што таа го навестува.

Кога трагам по срцевината на литературата на Славко Јаневски, секогаш токму од следниве два аспекти ѝ пристапувам на неговата книжевност. Тоа значи, дека неа, од една страна, ја видов како критика на пасатизмот што царува на нашиов проколнат Полуостров, т.е. како некој вид сакрализација на минатото, на историјата, на балканската идеологија и на нејзиниот заробен ум од минатото, но, од друга, како демитологизација и критика на иднината сфатена ко некој земен рај како што си ја претставуваат неа сите религии, а барабар со нив и сите идеологии. Не прифаќајќи го тој идеолошки оптимизам, Јаневски, соочувајќи нè со светот во кој живееме, го навестува надоаѓањето на новата апокалипса, според која човештвото, како што виде тој, влегува во една ризична иднина во која човековиот род, доколку не запре со неговата неограничена алчност за профит и материјално богатство

(сфатени како цел за себе) ќе се уништи, или е на работ на своето сопствено самоуништување. Кога ги читаме, на пример, романите од циклусот *Кукулино* се прашуваме: зарем е можно тоа? Тогаш во некоја констернирана недоумица се исчудуваме, зашто одбиваме да се соочиме со сознанието дека самоуништувањето е начело на постоењето во природниот, социјалниот и човековиот свет. (Енгелс во „Дијалектика на природата“ пишуваше дека човекот уште од своето раѓање почнува да умира!) Црвот е, значи, во човекот! Него, откако тој знае за себе, го следи судбината сè и сето она надвор од него да го подредува, да го доведува и да го вреднува единствено во однос спрема себе, она што Германците го наречуваат *Ichbezogenheit*. Со тоа прашање сериозно се занимаваше Фридрих Ниче. Тој сметаше дека скапо се плаќа бесмртноста, протолкувајќи го, притоа, начелото на уништувањето и самоуништувањето со поимот *ранкун*, т.е. со *скриенојто нејпријателство* кај секој човек кон себе и кон секое негово големо остварување, кон она големо и величаво што го остварил, создал и постигнал, а кое му се враќа како несреќа. Така, штом големото и величавото што ретките личности го создале ќе стапне на историската сцена, тоа сè се свртува против нив, т.е. против оној (и оние) што тие го создале. Со тоа големото и величавото ослабнува (до едно подоцнежено време) и повеќе не може да го издржи создаденото – неговото завршено и величаво дело, бидејќи зад него чекори и го следи фатално она *скриено нејпријателство во човекој*, она што е во самата зла коб на егзистенцијата и во која е заврзан јазолот на човештвото, нешто што здробува и го уништува она големо и величаво што го создал човекот. Ете тоа се ранкуните и тие го следат секое големо дело. Во нашата литература Блаже Конески ќе го рече тоа истото, т.е. дека *јасногледството* носи голема опасност, дека голема интелектуална храброст стои зад јасниот исказ со што човек без зазор ги одредува границите на своето можење по кои душкаат ранкуните. Философите и поетите што тоа го спознаа и го открија во својата философија, наука и поезија непосредно го доживеаја сето тоа на своја кожа. Во таа смисла не само Ниче, и не само Маркс, па потем Хајдегер или Хусерл итн. вистински ја преднасетија својата трагична коб во германската филозофија и култура, а нашите во нашата! И во едниот и во другиот случај, кон најголемото и највеличавото што тие го создале се свртуваат кобните стрели на ранкуните за да го здробат и тие тоа навистина безмилосно го прават. За среќа, ранкуните се еднооки, го гледаат човекот или феноменот што ќе го сотрат; но не можат да го видат ни духот, ни мислата, ни поетското, ниту идејата и затоа нив воопшто не можат да ги сотрат или спалат. Сите тие

величави умови, макар исплукани, макар и запалени на клада, трагата подоцна во времето и во историјата како светилници.

Го спомнувам сето тоа за да се свртам кон нашата историја и култура и да предочам дека таква беше и книжевната судбина на Јаневски, пред него на Конески, нешто порано на Прличев, Мисирков, Венко, Рацин итн. Затоа настојувам во своето толкување на книжевното дело на Јаневски таа, македонска трагична судбина, да ја воопштам. Кај нас, и во културата и во политиката, ранкуните (односно скриеното непријателство едни кон други) најжестокото врлувале. Тие, најпрвин, ги столчија нашите големи и величави луѓе, а потем, заедно со нив, го смачкаа нашето племе, осудено постојано да почнува одново и сè да повторува како пред тоа ништо да немало и да не било. Затоа останавме племе кое се мисли секогаш, одново-наново, племе без смисла да воспоставува континуитет и да се мисли себеси низ него и во него. Отаде тие толкави бездни што стрчат во нашата историја и оние ужасни стерни што рикаат и ни се закануваат да нè поклопат само не знаеме во која никоја доба ќе го сторат тоа.

Влегов во воведот на моето излагање со оваа тема зашто и ова предавање посветено на животот и делото на Славко Јаневски, всушност е опседнато токму од тој трагичен македонски темат. Него го проследувам како црвена нишка што се провлекува во сета негова литература, а неа не ја видовме и откривме. Притоа поводот е таков. Годинава ја одбележуваме 90-годишнина од раѓањето и 10-годишнината од смртта на Славко Јаневски и сакам пред сите вас да речам дека, по сè што е напишано за него, за жал, творештвото на овој голем македонски литературен чудак, чудесник и чудотворец, редок и длабок коренодлабец, не беше разбрано, или не беше целосно и сестрано разбрано и протолкувано.

Веќе од зборовите што ги изреков само пред еден миг, можеше, се надевам, да се преднасети дека ова предавање го држам во атмосфера на една *тмурна меланхолија* (Конески) од која често сум навјасан зборувајќи за писатели што веќе ги нема, а биле мои блиски луѓе и современици. Мислејќи што да речам пред вас за неговото големо книжевно дело, мене ме следеше некое постојано чувство дека мојата реч што сега ја кажувам пред вас, како да ја кажувам заедно со Славко, или барем во некое негово метафизичко присуство среде нас. Затоа, зборувајќи во овој миг, одвреме-навреме како пред очи и да го гледам неговиот лик. Тоа е задуманиот и заумниот негов лик, оној од портретот во бронза на Т. Серафимовски, со врежените *и бол и бес* на челото. Го гледам тој лик и си мислам во мигов кога зборувам дека, всушност ние обајцата, јас и Славко, сега заеднички да ви зборуваме за неговата книжевност.

Заседнички! Да, но тоа чувство во мене воопшто не беше чудно, зашто знаев дека би навистина така и дека би не само како мое сновидение! Мојот, имено, херменевтички пристап во толкувањето на неговото обемно творештво, всушност, е своевидно заседничко, едно херменевтичко *повторување на неговото дело*, било на неговите стихови, било на неговите заумни реченици од расказите и романите. Мојам во таа смисла да речам дека, пишувајќи за него, јас, всушност, го *раскажувал* неговото поетско и прозно дело. Тогаш повторно сфатив, и тоа уште од времето кога го заграбив херменевтичкиот пристап во толкувањето на неговата и на македонската литература воопшто, дека дури од *повторувањето изнурнување нејзината нејовторливост*, зашто така таа најизворно изнурнуваше од самата себе. Јас, имено, бев и останав докрај уверен, дека кога, на пример, неговиот стих или песна ќе заземеше место и ќе се распостелеше во мојот херменевтички текст, со тоа *текстиот стануваше ситен и јасен*, а стихот и песната *текст*. Притоа, постои тука и нешто посуштествено: кога честопати ги повторував неговите стихови како свои, ми се чинеше и мојот текст како да е негов. И тогаш го сфатив, по-кој-знае-кој-веќе-пат, исходштето на мојот критичарски пристап кон книжевноста. Сето тоа произлезе од моето длабоко уверување дека без таа органска симбиоза на белетристичкиот и херменевтичкиот текст, не може воопшто да се одгатне убавината на литературата. Освен тоа јас ги повторував неговите стихови и онаа надреалистичка оргија на неговите заумни и задумани реченици и оригинални семантички спрегови исполнети со невидена имажинативна енергија и длабока смисла:

– прво, затоа што тие самите ми се намстнуваа и императивно го бараа тоа од мене;

– второ, за да покажам колку просто очајнички Славко Јаневски сакаше и настојуваше да остане свој во оној ужас од соочувањето во својата литература со *Големото Нишито*, со *Смртта*, со *Исчезнувањето*, со *космичкиот и морален Хаос* што се надвиснале над Керубиновото племе, но и пошироко над сета планета Земја, посебно во XX век, од кои не можеме ни да избегаме, ни да артисаме, ниту пак да се ослободиме. Јас требаше да го претставам неговиот вглед во иднината на човековиот род кој е апокалиптичен, а без него тоа не можев да го сторам уверливо и

– трето, дека сето големо и трајно што го создаваше Јаневски настанувало единствено во јансоносните дневни и ноќни луњи на самото творештво и дека кога тоа самото се откривало себеси тогаш вистински се откривало, се доживувало и се осмислувало и се доближувало до крајот и дека таму каде што се почнувало таму не бил почетокот, дека почетокот бил дури на крајот и дека тој

вистински само од него се открива и се спознава. Тогаш, читајќи го она што сум го пишувал за Јаневски, сфатив дека неговата литература, дека племето Итарпејово и Керубиново живеело и опстојувало во *восџаниеџо на џеколоџ*, а не во *џеколоџ на восџанијаџа*. Затоа, од „Евангелието по Итар Пејо“ до „Кукулино“ и кукулинската библија, својата литература (посебно својот кукулински циклус) Јаневски го устрои во духот и структурата на првите две книги од петтокнижието на Мојсеј од *Сџариоџ завей*, од „Генезис/Битие“ и „Исход/Излез“, но, заедно со тоа, и од „Откровението Јованово“ (Апокалипса) со кое завршува *Новиоџ завей*. Така, слично како што и во *Сџариоџ завей* тие Мојсејови две книги органски се поврзани: раѓањето, настанувањето на природата и човекот, па братоубиството (каинавелството) и потем безмерните негови талкања и страдања по пустината на животот за да се изврве тој, така тие и кај мене, во моето толкување, се длабоко поврзани и проникнати. Првата книга – „Евангелието по Итар Пејо“, „Каинавелија“, „Астропеус“ и другите книги песни, односно поезијата на Јаневски од итарпејовскиот циклус, т.е. од „Experimentum Macedonicum“ – со „Генезис/Битие“ и со раѓањето и настанувањето на Итарпејовото племе. Втората, неговата проза, во прв ред декалогијата „Кукулино“, со втората книга од петтокнижието на Мојсеј „Исход/Излез“. Така, имено, настанувало и толку, имено, бил трагичен опстојот на Керубиновото племе – оној ист ужасен ѓд по маките и страдањата човекови, не само по Синајската туку и по пустињата на живеењето! Но, треба тука да речам дека таа иста негова трагична коб на постоењето, ја имале предвид и повеќе други значајни македонски поети и писатели, бидејќи и тие го носеле тоа внатрешно чувство и сознание дека потекнуваат од едно *смачкано/сџолчано* племе (Б. Конески) кое е како мравине, го гмечеле, го ништеле, а тоа пак се збирало на купче; потем како *Болен Дојчин*, рскостен коска до коска и расфрлан по ледини и по пеколен пладневен присој; потем како *болно џлеме* што постојано се инаети на самото себе, па се дели и со тоа се самоуништува, како што него го виде Коле Чашуле; потем како племе што со своја рака и со свој нож убива свој, како кај Анте Поповски („Не ме уплашија векови со нож во туѓа рака / Ме плаши час со нож од рака своја в плеќи“); потем како голем судбински раскол како кај Митко Маџунков итн. Со еден збор, тоа е истото тоа племе на кое во неговата историја му е одземувана силата, онаа неимоверната на Марко Крале, со која Бог го поништувало, обесилувало, обезименувало, за потем да го принуди низ думани да се бара самото себеси, како што е тоа многу импресивно видено и откриено во македонските легенди и преданија. Тоа е, на крајот, истото тоа племе кое Петре М. Андреевски го спореди во *Пиреј* со пирејот, со

оној неуништив плевел, или коров, кој колку повеќе го корнете и го копачите толку повеќе се раширува, закоравува и подлабоко се вкоренува.

Но, зошто сето ова го зборувам? Што сакам, всушност, со сево ова да речам? Токму тоа дека тој антрополошки *conspectus generalis*, што тлее и бдее на пусија во македонските легенди и преданија и кај нашите најзначајни писатели во однос на нашиот род, сепак, најсеопфатно е проследено во творештвото на Јаневски. Нешто повеќе. Во него тоа племе најде најдлабока и најсестрана литературна експликација, а со тоа и најсугестивна естетска и најдлабока философска втемеленост. Затоа можеме сега на крајот да речеме дека токму тоа и таквото племе, што се кревало од својата пепел, да закрепи и да опстои, го открива и за него, всушност, зборува севкупното книжевно дело на Славко Јаневски. Следствено, *in summa* и *summa summarum*, можеме за него да речеме, сега кога ќе се соочуваме со книжевното дело на Јаневски: Ете тоа е Кукулино; тоа е Македонија; тоа е Итарпејовото; тоа е Керубиновото племе, што истрајува и се вознесува (благодарейќи ѝ на генијалната имажинација на Јаневски) кон ѕвездите како длабока и сестрана книжевна опсесија во целината и во целосноста на неговиот голем и богат книжевен опус. Сакам, притоа, да додадам оти сметав дека, како нешто неразлично од неговото и во неговото дело, дека, како нејзин органски дел во него мора да се вгради и неговата есеистика, она на што беше посветена мојата книга „Небесен клучар“. Во неа ги изложив неговите толкувања на својот живот и на своето книжевно дело, овојпат од и низ неговите есеи, записи, огледи, полемики, од и низ неговата целокупна заоставнина во која ги истражував необјавените песни, раскази, препеви, потем бројните негови погледи за литературата и за своето време, изложени во множеството интервјуа, дадени за домашниот и за странскиот печат во кои ги открив неговите сопствени погледи за својата книжевност кои ги потврдија моите толкувања на неговото дело. Но, за да биде мојот пристап кон творештвото на Јаневски претставен, *in toto*, сметав дека треба да ја откријам неговата животна биографија, од која можеше поцелосно и поизворно да се сфати неговото творештво во моја интерпретација. Меѓутоа, да можеше таа да се открие недостасуваа, дури и во домашната архива, позначајни документи и податоци по кои, иако трагав, не можев да дојдам. Така, истражувајќи, се уверив дека Јаневски свесно одбегнувал или не сакал да зборува за нив, уверен дека неговата животна биографија е дадена најсеопфатно и единствено во неговите книжевни дела и пораки. Затоа неа се обидов да ја реконструирам од неговите дела. Па, сепак, свесен сум дека и понатаму останува непрегледен она што М. Маџунков го нарече

пределот Јаневски. Тој животен предел биографски е сè уште целосно невидлив. Така тоа ќе биде уште за долго сè дури не дојде ден некој млад истражувач што со таа важна работа ќе се нафати и ќе ја заврши. Затоа е неопходно тоа допрва да се стори (што, инаку, ги надминува денес моите можности). Најпосле се работи за писател кој со право се смета за еден од класиците на македонската книжевност во XX век, зашто за откривањето на *пределот* Јаневски нему и за него ништо не значи онаа скржава и конвенционална биографија што се врти во книгите од типот: „Роден во Скопје во 1920 г. Завршил среднотехничко училиште; бил учесник во НОБ од 1944 г. кога меѓу две битки ја создал својата прва збирка поезија „Крвава низа“, објавена 1945 г.“, итн. итн.

Истражувајќи го неговиот живот мене долго ме преокупираше прашањето: зошто, имено, неговата писателска судбина толку силно и толку често ме навраќала на судбината (животна и книжевна) на Франц Кафка? Одговорот на ова прашање го најдов во уверувањето дека никој во светската книжевност не знаеше толку, колку што самиот Кафка, за непријатноста и погубноста на вистината. Затоа тој сметаше, дека за да се издржи животот и за да може воопшто да се живее треба веднаш на неговиот почеток, вистината да се затемни. Поради тоа пишуваше во алегии, симболи и параболи. Во тој и таков негов загадочен стил на животот јас го барав одговорот на прашањето зошто Кафка остави тестаментално барање да се уништи неговата литература, мислејќи, притоа, дека со тоа ќе биде уништен и неговиот живот? Меѓутоа, што се однесува до *пределот* Јаневски постои и еден негов радикален став: животот (сечиј па и неговиот) е, според него, недосеглива тајна. Славко гледаше на животот како мистерија и така го живееше него. Тој беше вистински мистагог. Сакаше да остане недосеглив, недокослив, недопирлив, сакаше да остане прикриен со превезот на тајна и својата душа и својот ум ги откриваше докрај, исцело и безрезервно само во својата литература.

Таков, имено, и остана, како во своето книжевно така и во своето животно дело. Славко беше навистина уверен дека само во неговото творештво се кријат тајните за него самиот, дека само во него одсвонуваат резонанциите на космичките случувања и тие бескрајни земни сизифовски талкања со каменот на плеќи до ридот на постоењето на човекот под вршникот небесен.

И да завршам. Со почетокот на систематското мое истражување на книжевното творештво на Славко Јаневски од кое произлезе мојата книга „Experimentum Macedonicum“ (1966) отпочна мојата херменевтичка фаза во критичкиот пристап на македонската литература. Со крајот изведен во мојата најнова монографија „Слушате ли, Каинавелијци“, тој пристап е донесен во својата

завршна фаза. Тој е опширно слабориран на многу страници во моите книги. Сега на крајот сакам, се разбира, сето тоа врзано за мојот херменевтички клуч во толкувањето на неговата книжевност, да го резимирам во следниве клучни зборови: во мојот пристап кон творештвото на Јаневски, настојував читателот, читајќи ме мене истовремено да ги чита неговите збирки песни и неговите романи. Затоа, ако, на пример, се опфати и сведе севкупното творештво на Славко Јаневски на еден роман, тогаш може моето толкување на неговата литература да се нарече *роман за еден роман*.

Томислав Тодоровски

МИТОЛОШКО-ФАНТАСТИЧНИ МОТИВИ ВО РОМАНИТЕ НА СЛАВКО ЈАНЕСКИ

Славко Јанески (1920-2000) е маркантна фигура во современата македонска литература и култура воопшто, автор со широк дијапазон на творечки интереси којшто се огледал успешно во речиси сите сфери на пишуваната реч и во сликарството. Тој е современ македонски поет, раскажувач, романсиер, есеист, фељтонист, патописец, полемичар, препејувач, публицист и филмски сценарист. Роден е во Скопје на 11 јануари во 1920 година, каде завршил основно образование и средно техничко училиште. Годиците на Втората светска војна ги поминал во Белград, за од пролетта во 1944 година да се вклучи во редовите на Козјачката партизанска бригада. По ослободувањето Јанески се занимавал интензивно со литературна и редакторско-уредувачка дејност. Тој се смета за основач на првите литературни гласила за деца, но ги уредувал списанијата „Нов ден“, „Современост“, „Хоризонт“, како и сатиричниот весник „Остен“. Најмногу време поминал на работа како уредник во издавачката куќа „Македонска книга“ во Скопје. Бил член на МАНУ и на македонскиот ПЕН центар, претседател на Советот на СВП и на Друштвото на писателите на Македонија (чиј член бил од 1946 година). Автор е на стихозбирките: *Крвава низа* (1945), *Пруга на младоста* (1946) – заедно со Ацо Шопов, *Еџејска барујна бајка* (1949), *Песни* (1950), *Лирика* (1951), *Леб и камен* (1957), *Евангелие по Ијџар Пејо* (1946), *Каинавелија* (1968), *Измислена жрадина* (2002), на поетските книги за деца: *Пионери, џионерки, бубачки и шумски сверки* (1946), *Расцвепени букви* (1946), *Милиони маченици* (1948), *Сенкајта на Карамба Барамба* (1959), *Марсовици и жлувици* (1959), *Црни и жолти* (1967), *Пуџи Паф во Шумиул жрад* (1996) и други, на збирките раскази: *Кловнови и луѓе* (1956), *Омарнини* (1972), *Ковчеж* (1976), *Зад тајнајта врајта* (1993), на повеста *Улица* (1950) и романите: *Село зад седумте јасени* (1952), *Две Мари* (1956), *Месечар* (1959), *И бол и бес* (1964), *Стебла* (1965 – нова верзија на *Село зад седумте јасени*), *Тврдоглави* (1970), *Миракули на жрозомората* (1984 – трилогија составена од романите *Лежониите на Свети Адофонис*, *Кучешко расцвепување* и *Чекајки чума*), *Девеш Керубинови векови* (1987), *Чудотворци* (1988), *Рулети со*

седум бројки (1989), *Дејонија* (2000), филмските сценарија *Волчја ноќ*, *Виза на злошћо*, *Македонскиот дел од ѝеколош* итн.

Со оглед на фактот што во сите романи на Славко Јанески се инкорпорирани бројни митолошки и фантастични елементи, затоа во овој наш прилог најпрвин ќе се задржиме во општи рамки на феномените мит и митологија и дури потоа ќе приложиме аналитички коментар за некои негови романи.

Митот претставува духовно наследство на човештвото уште од најстарите времиња што ги инспирирал творците во сферите на литературата, уметноста, етнологијата, психоанализата и филозофијата. Се смета за еден вид света приказна или предание во кое наивните луѓе веруваат. Првобитно тој бил продукт на релативно неразвиената свест на човекот во првобитната заедница, односно на неговата некритичност. Меѓутоа, наивната верба во творбите на фантазијата не била својствена само за луѓето од првобитното неразвиено општество. Таа појава се јавува и кај секое дете, но и кај возрасните во одреден степен на нивниот духовен развој. Тоа значи дека и современото општество не е без свои митови.

Терминот „мит“ (mithos) првпат го употребил Аристотел во својата „Поетика“, но првото сознание за него предизвикало истовремено и потреба за негова демитологизација. Во европската култура првпат такво решително дистанцирање од него се јавува кај старогрчките филозофи во шестиот век пред нашата ера од кога датира и рационалистичката критика на митот. Така, додека *Ксенофан* изјавувал дека боговите биле замислени според надворешниот изглед на луѓето, *Хераклиј*, *Солон* и некои други филозофи, во име на мудроста ги осудувале поетите коишто внесувале народни верувања и измислици во нивните дела. Тоа отфрлање на митот како плод на човековите измислици, незнаења или лаги ќе го практикуваат и некои подоцнежни филозофи.

Меѓутоа, постоеле и мислителите коишто застанале во негова одбрана. Најраниот таков обид бил всушност неговото алегориско толкување (алегореза) од страна на *Теаген* во шестиот век пред нашата ера. Античкиот писател *Еухемер* во својот труд „*Свети запис*“ прв објаснил дека боговите биле всушност јунаци и кралеви на легендарните времиња. Славејќи ги поради нивните вонредни заслуги како богови луѓето го забораваат нивното земско потекло.

Како психолошка основа на митотворството најчесто е истакнуван стравот – особено стравот од смртта. Има учени кои митовите ги толкувале како „стара поезија“. Според *Џовани Бајисџа Вико** митовите ги создале поетите во времето кога сè уште не го познавале апстрактното мислење. Посистематичен обид митот да се објасни како

* Тој е автор на познатото научно дело „*Principi di una scienza nuova d'intorno alla natura delle nazioni*“ (1725).

самостоен свет на свеста направил германскиот филозоф Ф. Шелинг. Во неговата филозофија на идеализмот битен удел имал „апсолутот“ којшто почнал да се разоткрива токму во митот. Од аспект на критичката филозофија значаен обид за толкување на карактерот на митот направил *Ернст Касирер*, еден од главните претставници на симболичката теорија, во своето дело „Филозофија на симболичките форми“ (1925), во кое митот го третира како вид на симболичко изразување во кое симболите не се разликуваат од предметите што ги симболизираат. Тој ги поддржувал етнолозите кои извориштата на митовите ги барале во ритуалите. Според него, во митскиот свет сè може да се преобрази во сè. Така на пример, емоцијата во митот може да метаморфозира во слика, па дури и смртта да изгледа поднослива!

Меѓу подоцнежните проучувачи и теоретичари на митот поважно место заземаат: *Ролан Барџ*, *Михаил Бахтин*, *Бронислав Малиновски*, *Харолд Осборн*, *Виктор Шкловски*, *Клод Леви-Штрос*, *Е. М. Мелетински*, *Сигмунд Фројд*, *Ц. Фрејзер*, *Г. Г. Јунџ* и други. Така, митот почнува да се сфаќа како израз на културата во која посебните форми на општествената свест – религијата, правото, моралот, науката и уметноста сè уште не се меѓусебно строго издиференцирани. Чувството за правда тука е сè уште во сенката на натприродниот авторитет: гласот на совеста е придушен од застрашувачката закана која им се упатува на оние што не ги почитуваат наредбите и забраните на повисоките суштества, а историските паметења и научните сфаќања се натопени со чувства и се обвиеени со сликите на фантазијата. Типичноста на митските јунаци како носители на одредени општи особини, на членовите на заедницата им овозможува не само да се угледаат на нив туку и со нив да се идентификуваат емотивно.

Сепак, митот не познава фигуративно изразување или употреба на зборови со преносно значење. Впрочем, не постои реска граница за тоа каде завршува маѓепсаниот свет на митот, а каде почнува царството на поезијата. Постои граница помеѓу светото и профаното, но таа не е означена надворешно и не е строго фиксирана. Митот во кој повеќе не се верува, станува бајка и обратно – бајката во чија вистинитост се верува станува мит. Многу современи литературни дела содржат така наречени „митски јадра“ или а р х е т и п о в и. За современиот читател митските јунаци и фабули немаат верски карактер, туку се симболични сведоштва за човековата судбина. На крајот треба да се истакне дека под поимот „митологија“ се подразбираат две нешта:

- а) систем од меѓусебни повеќе или помалку, поврзани митови што се пренесуваат како преданија во одредена општествена заедница и
- б) наука која се занимава со систематско проучување, споредување и толкување на митовите и која придонесува за подобро запознавање на различните култури на народите во светот.

СЕЛО ЗАД СЕДУМТЕ ЈАСЕНИ

Дејството во овој прв роман во македонската литература е лоцирано во двете имагинарни села Јасенско и Говедарево, а се случува во првите години по Втората светска војна. Тоа е воедно и прв роман во југословенските литератури што го третира проблемот на социјалистичката реконструкција на селото – формирањето на земјоделските задруги со сите можни импликации што се јавуваат при неговата реализација.

Една од круцијалните импликации што го следи чинот на формирањето на задругите, инспириран од стратегијата на социјализмот како нова идеологија и митологија, претставува токму отпорот против него. Оваа мерка на новата власт предизвикува поларизација кај селаните во два антагонистички табора: едни се за другарството, за прогресот или гледано од филозофска гледна точка, за доброто, а други се против него – против прогресот, односно се за злото. Врз таа определеност се издеференцирани и главните ликови во овој роман: на позитивни и на негативни. Во првиот табор се: Дане Новевски, Ванчо Богоевски, Доксим, Илија и други, додека во вториот се: Панко Оканица, Марко Русковски, браќата Коларови и други.

Кон втората категорија ликови, поради сплет на повеќе околности, пристапува А п о с т о л К о ц е в, централниот лик во романот, којшто страда од тежок психолошки комплекс, зашто е вонбрачно дете или копице, а токму тоа сознание го оттуѓува од луѓето туркајќи го неповратно во таборот на реакционерите. Меѓутоа, иако е јунак на злото, тој сепак не е типичен негов претставник. Таа улога му припаѓа на П а н к о О к а н и ц а, дотогашен кулак кој откако ќе биде раскулучен, понесен од несовладлива омраза, станува знаменосец на отпорот против задругарството или главен инспиратор на борбата против прогресот.

За Апостол повеќе би можело да се каже дека е продукт и експонент на злото, дури и негова жртва. Неговото почетно зачекорување кон злото е бездруго обесчестувањето на Костадинка Блатиштец. Тоа е грев сторен кон туѓа жена и сè што ќе следи по тој неморален престап може да се толкува како божја казна. Оддавајќи му се на алкохолот, како резултат на слабата волја и на социјалната дезориентација во животот, тој дистанцирајќи се од луѓето и оттуѓувајќи се од нив, неминувано се приклонува кон злото. И не само тоа: во својот морален и идеолошки пад тој ја повлекува со себе и Костадинка. Гревот што го прават обајцата има и извесни библиски импликации:

„Јаболкницата на ѓревој разлсѣуваше – Ајосѣол и Косѣадинка ѝ ѓо крмеа кореној со свои сокови, а на ѣривидно искушениѣ вејки можеше да никне цуѣ за едно уѣрешно библиско јаболко“, ќе запише Кузман З. – еден од ликовите во романот.

Рајското јаболко во горниот случај го симболизира, од една страна, гревот што го сториле првите библиски луѓе Адам и Ева, а од друга, тоа е метафора за сите грешници од типот на Апостол и Костадинка. Нивниот животен крај во романот прилега на божја казна за сторениот грев: Апостол умира како трагичен душеболник, откорнатик од средината и како предавник на идеологијата на класата на којашто ѝ припаѓа, а Костадинка завршува „како несреќна љубовница чиј избор бил трагично погрешен“.

Романот *Село зад седумтје јасени* е пред сè дело што во својата структура сублимира наратолошки елементи на стварноста, историјата и легендата, а тоа овозможува прелевање на реалното во иреалното. Во наратолошкиот исказ на Јаневски доминираат црни симболи (гаврани, црни облаци, сколовранци). Поврзаноста на селаните од двете села со земјата-родилка или Terra mater е повеќе од евидентна. Најголемиот дел од нив, слично на античкиот митолошки јунак *Антиј*, се исконски или судбински поврзани со земјата, зашто од неа се напојуваат со непресушна животна енергија, зашто таа ги раѓа, ги храни и на крајот ги прима во своите пазуви. За нив потсекувањето на корените што ги врзува за земјата значи губење на таа исконска моќ и губење на сè.

Во тој контекст треба да се бара и причината зошто дел од нив му се спротивставуваат на заедницата, макар што тој отпор авторот го третира главно од идеолошки аспект. Впрочем, Апостол станува заточеник на злото затоа што е без своја земја, а на туѓата не успеал да пушти корени.

Ова дело на Јаневски претставува роман со теза која е експлицитно идејна (во дослук со императивите на новото време) и имплицитно моралистичка (ги одразува дилемите на селаните кон новите облици на егзистирање). Интересно е дека негативните ликови или носителите на злото во романот се насликани неспоредливо порелјефно, посугестивно и со поголема животворност во однос на оние коишто го претставуваат доброто. Во романот се инкорпорираат извесен број фантастични елементи што ја градат митолошката атмосфера на одделни сцени како што се следниве:

„Што туку родено дејше се кренало од колейка и дошло да клечи в црква; на гробиштаа ноќе мртвиите ѝ леле зелени клади на кои гореле Маркс и Енгелс: то ридиштаа ги давела козиите двоглава волчица со то еден роѓ на обете чела: овен тог некој бресѝ се ојагил: некаква сила на врв турска џамија забуцала златен крст“ итн.

Врската на овој роман со народното творештво доаѓа до израз најмногу со вградувањето во неговата структура на народни песни, клетви, пцости, гномски изрази и други форми на народното кажување.

ДВЕ МАРИИ

Овој роман на Славко Јанески, заедно со романот *Месечар*, претставуваат две негови автохтони дела на сè уште недовршената трилогија. *Две Мари*, според Миодраг Друговац, е прв македонски психолошки роман, а според Зоран Гавриловиќ, тој е модерна или современа психолошка драма.

Централна фигура во романот е бездруго хирургот Никола, личност со вонредно богат внатрешен живот, којшто постојано лебди меѓу два ножа: меѓу оној што е во неговите растреперени раце и оној што е длабоко зариеен во неговата искомплексирана психа. Таа негова психа е оптоварена и од двете *М а р и* со нивните биполарни функции на страстни љубовнички и на грозоморни сеништа.

Поаѓајќи од сфаќањата на Јаневски дека секој човек се дереализира во две категоријални суштини – на светец и на грешник, а тие се всушност лице и опачина на истиот субјект, во конкретниот случај кај хирургот Никола постојат два сомнежа:

1. Дека втората Марија го предала на полицијата (за него таа е грешница и пред бога) и

2. Самиот тој се сметал за најголем грешник поради неуспешната операција со која одзел човечки живот.

Сите фази на неговото душевно страдање, сеедно дали е предизвикано од алкохолот или од отсутноста на љубов кај двете Мари, во основата извираат од сторениот грев. Затоа Никола манифестира висок степен на нервно растројство и живее надвор од реалниот простор и време – главно во искинати сеќавања. Затоа тој ги чувствува симптомите на војната и на сопствениот безизлез. Како тип на отуѓен или излишен човек кој, како и отецот Симеон, се саморазоткрива најмногу низ долги и трескавични монолози, тој во една прилика ќе рече:

„Бол сум во црвен мрак и носам оштров во волчиите очњаци“.

Никола е всушност губитник и илузионист. Меѓутоа, авторот на своите грешни јунаци им дава шанса да се рехабилитираат: втората Марија пука во полицискиот иследник кој го мачел немилосрдно хирургот Никола, а тој пак подоцна смогнал сили да му го спаси животот на ранетиот партизан. Хируршкиот нож, што дотогаш бил симбол на неговиот грев, тогаш му овозможува да стане светец:

„Под брз зарез на осириниот нож месото се ошвори како неизнајт цвеш. Нејовиите очи љовраво се љововени во жусто црвенило. Цвешот сѐ љовеќе ги шири своите лашини, ножот сигурно љовува во мека врелост и од соковиите на еден живој црвен е до своето жрло. Месото се љровивствавува, месото се бори, а рацете болат во зглобовиите. Болат и ја љеат својата химна, свечено и љобеднички“.

Оваа борба помеѓу светецот и грешникот Никола може да се толкува и како борба на животот и смртта – на доброто и злото. Во

И БОЛ И БЕС

Со овој воен психолошки роман со теза, Славко Јаневски ги напушта дефинитивно интроспективно-медитативната поставка (применета во романите *Две Марији* и *Месечар*) и темата за излишниот човек. Овде тој со послободен епски манир во раскажувањето ги следи преживеалиците на група партизански борци од една десеткувана единица опколена од бугарскиот окупатор на планината Козјак. Драматичните настани што ги преживуваат првенствено П а у н, С т а н е, В е л а, М а р к о, Б о ж и н, Н а у м и Б л а г о ј а траат кратко време – само два дена. Авторот, сепак, дозволува тие монолошки да се „саморазоткриваат“ со по некој медитативен детаљ, иако неговата „сеприсутност“ е евидентна како методолошки потход.

Гледано од митолошки аспект и во овој роман се рефлектира вечната борба меѓу доброто и злото. Секако дека носители на доброто (борбата за слобода) се споменатите партизански борци, а главни експоненти на злото се бугарскиот мајор Д и м и т р о в и набедениот четнички војвода Т е о д о с К. П о п о в и к. Некаде помеѓу нив, како меѓу ликови, чијашто улога и се одигрува во меѓучиновите на романот, се наоѓаат со своите дилеми и стравови бившиот четнички јатак А л е к с а С и н а д и н о в и к и бугарскиот поручник П е т р о в.

Од сите нив ликот на Стане е романсиерски највпечатлив. Тој, според Миодраг Друговац, е „Хамлет на боиштето“, уметник и мечтател, но и вечен губитник. Борбата помеѓу доброто и злото, во која победува час едната – час другата страна, овде може да се генерализира како борба на животот и смртта. Затоа, не случајно, критичарот Слободан Мицковиќ овој роман го нарече „роман на животот и смртта“, пишувајќи дека за Јаневски *секој чин на умирањето на неговите херои е можност за врвна катарза на животој*.*

Во романот *И бол и бес* е понудена една епски доловена потресна и кошмарна слика на војната со извесна есхатолошка визија за крајот на светот. Тој ги става на уметнички показ нејзините ужаси, човечки страдања, убиства, палежи, пустошења и безумства. Во такви погибни услови на битисување, кога човекот ја губи вербата во себеси и се чувствува немоќен, селаните од Малиново прво бараат помош од Господа и светците, а кога ни тоа не им помага се свртуваат против нив: го кршат олтарот во црквата и ги сквернават иконите.

Во структурата на овој роман се инкорпорирани одреден број митолошки елементи, но покрај нив се споменуваат имињата на *Исус Христос, Света Мина, Света Варвара, Василица, Адам* и на други библиски личности.

* Прилогот на Мицковиќ е објавен во сп. „Разглед“, бр.5, Скопје, 1965 год.

ТВРДОГЛАВИ

Со овој роман Јаневски го започнува обемниот *кукулински циклус* од историско-митолошки и психолошко-општествени романи, кон кои подоцна ќе ги приопшти: трилогијата *Миракули на ѓрозомораџа*, *Девеџи Керубинови векови*, *Чудоиџворци* и *Рулеџи со седум бројки*. Сите нив ги поврзува ретроспективната проекција на историската судбина на жителите од имагинарното село Кукулино, распослано во подножјето на Скопска Црна Гора, кое претставува свето место или *ahis mundi* – центар на светот.

Инспирирајќи се при пишувањето на овој роман од фолклорната имагинација, од легендите, преданијата, сказните и особено од митот, Јаневски создава автентично прозно остварување кое некои литературни истражувачи го сметаат за врвен дострел во целокупниот негов творечки опус (Радомир Ивановиќ). Романот „*Тврдоглави*“ е составен од 4 приближно еднакви делови поделени на неколку глави, а секој дел започнува со народна песна или приказна како најава на митолошката атмосфера во која ќе се одвива дејството. За илустрација ја приведуваме *Песнаџа шџо еднаш ја соиџиџил Лозан Перуника* како вовед во првиот дел на романот:

*Црна земјо, шџура земјо
Зошџо си се оџворила
Како ламја си зинала?
Коџо земјо џи се џоџвиџи
да џо лайнеш, да џо џоџнеш?*

*Ој џи земјо џусџа да си
од џебе сме џак во џебе -
ние сиџе ќе влеземе
да ни јагеш бели меса,
да ни џиеш црни очи.*

Дејството во романот започнува да се одвива од средината на четвртата деценија на деветнаесеттиот век (1835), кога четириесетмина незадоволни кукулинци од угнетувањето и самоволието на А л и б е г, единствениот сопственик на воденица во Кукулино, тргнуваат на вистинска одисејада кон селото Лесново со цел од таму да донесат 43 воденички камења за, со изградбата на исто толку воденици, да стекнат економска независност. Тоа значи дека овој роман претставува историја на судбината на тие тврдоглави кукулинци кои решиле да направат подвиг што ќе им обезбеди колку-толку некаква иднина. Во романот егзистираат паралелно, без да си пречат едни на други, митски појави и историски личности.

Меѓутоа, патувањето до Лесново и назад е крајно неизвесно, полно со реални и иреални искушенија, со неверојатни и страшни настани што меѓу тврдоглавите предизвикуваат раздор и смрт на многумина. Затоа Радомир Ивановиќ овој роман на Јаневски го нарекува „современа варијанта на митот за трагањето по златното руно, односно македонски мит за Аргонаутите“.*

Главен наратор во делото е Лозан Перуника кој се јавува истовремено како творец или поправо интерпретатор на приказната, како сведок и учесник во настаните, но и како индивидуален меморатор на колективното искуство на кукулинците. Неговиот лик е даден во развој: како младич во кого се буди љубовта кон немата Ганка и како остарен хроничар на настаните од времето на Балканските војни. Неговото име и презиме асоцираат на земјата (македонска) и на жилавоста на нејзините жители. Впрочем, името Перуника авторот го користи и во романот *Чекајќи чума* од трилогијата *Миракули на Ѓрозомораша*, како и во расказот *Ковчеџ* од истоимената збирка раскази.

Меѓу митолошки обликуваните имиња на актерите во таа одисејада: Онисифор Мечкојад, Минадора, Јаков Иконописецот, Каменчо Скитник, Осип Сечковски, Симон Накотник и другите, како стожерна и предводничка, се издвојува личноста на О н и с и ф о р П р о к а з н и к. За него Миодраг Друговац ќе рече дека е „лик на народен светец, симнат од некоја средновековна фреска“ којшто опасноста за потфатот на тврдоглавите на ја насетувал само од турскиот башибозук, туку и од самите нив – од луѓето од типот на О н и с и ф о р М е ч к о ј а д кои лесно се расколебуваат пред искушенијата и со својата малодушност сеат раздор кај останатите. На Проказник му е совршено јасно дека сè додека не се здружат сите селани од Кукулиново и од другите села – „сѐ штио е сѐособно да бoгe и да аиѐ“, за нив нема да има никаква перспектива во Турската Империја.

Митолошката суштина на личностите, Јаневски ја зајакнува и преку раскажувањето на извесни бизарни детали од нивните лични или семејни истории. Така, на пример, Онисифор Мечкојад, го добил тоа презиме поради интимната врска на некој негов предок со една жена-мечка. Светоста или сакралноста на Кукулино се доведува во врска со постоењето на манастирот „Свети Никита“ и на митската река Давилица. Освен тоа, романот *Тврдоглави* содржи описи на повеќе култни дејства: обичајот на триење на бремени жени на месечина е поврзан со митовите што се однесуваат на магиската плодност на жената-земја, а барањето благослов од страна на кукулинците од игуменијата Минадора пред нивното тргнување за Лесново се доведува во врска со веру-

* Види го неговиот прилог „Митот, просторот и времето во ‚Тврдоглави‘ на С. Јаневски, „Разгледи“, брз, Скопје, 1976.

вањето дека ако тоа го стори свештено лице, потфатот сигурно ќе биде успешен.

Фантастиката како интергрална составка на митот е прилично застапена во романот *Тврдоглави*. Всушност, целото патување на кукулинците е исполнето со неверојатни настани и чуда, при што реалното и иреалното (фантастичното) егзистираат паралелно. Значаен простор овде зазема и симболиката. Симболичен е впрочем самиот наслов, зашто тврдоглавоста, според Гане Тодороски, претставува облик на издржливост или на македонска опстојба. Миодраг Друговац пак несогласувањето меѓу кукулинците при нивното патување го поврзува со познатиот синдром кај Македонците на братоубиство или каинавелство. Симболичен карактер има и војната меѓу штрковите и орлите – таа ја претскажува борбата помеѓу „крстените и некрстените“, односно помеѓу христијанството и исламот. Во романот се инкорпорираат и одреден број фолклорни елементи: обредни митолошки песни, приказни, клетви, гномски изрази, верувања и благослови.

МИРАКУЛИ НА ГРОЗОМОРАТА

Оваа трилогија, составена од романите *Леџиониите на Свети Агофонис*, *Кучешко расејение* и *Чекајќи чума*, претставува брилијантна уметничка композиција што третира архетипски егзистенцијални суштини осветлени од историски, митолошки, социјален и морален аспект. Таа е чудесна романескна фреска во која се насликани неверојатни настани и чуда од неизвесното чекорење на Македонските Словени низ историските премрежиња, почнувајќи од крајот на тринаесеттиот век и допирајќи до деветнаесеттиот век – до времето на игуменијата Минадора, хероината во романот *Тврдоглави*.

Главни наратори во трилогијата се Б о р ч и л о Г р а м а т и к, Т и м о т е ј и Е в т и м и е К н и ж н и к. Епицентар на опишаните настани, што се одвиваат во изразито митолошка атмосфера, е веќе споменуваното Кукулино, распослано на падините на Скопска Црна Гора покрај древната и вечна рекичка Давидица, кое Влада Урошевиќ во еден свој труд ќе го нарече „згусната метафора на Македонија“, претпоставувајќи дека неговото име можеби произлегува од името на познатиот ирски национален јунак Кукулин. Од друга страна и плитката песочлива Давидица, асоцира на митскиот библиски јунак Давид. За неа на едно место во трилогијата се вели дека е „*мал Тибар во овој мал Рим*“. Таа, заедно со блиското мочуриште до Кукулино, упатува на можната врска со т.н. акватични митови според кои „водата е подлога на секое создавање“ (Мирча Елијаде).

За поврзаноста на „Миракулите“ на Јаневски со митот, покрај другото укажува и нивната општа композиција. Претпочитувајќи ги

броевите 3 и 9, авторот циклусот го сочинил од три романи, а секој од нив го поделил на три дела, односно на девет глави.

Во митолошки дух е насликан првспоменатиот наратор **Б о р ч и л о**. Тој е трансцендентален јунак, вампир и граматик, кој спојува столетија:

„*Јас бев човек и сениише на итри сѿолеиѿија*“ – вели тој за себеси. Меѓутоа, Борчило е необично сениште. Тој е тип на нов вампир-летописец кој не е крвожеден, не се храни со човечка туку со животинска крв, кој искрено страда заради наметнатата судбина на вампир, кој сочувствува со маките на луѓето и пека за свое вистинско упокоение. Таа желба најпосле ќе му се оствари откако кукулинци му ги пренеле неговите посмртни останки на гробиштата кај манастирот „Св.Никита“.

Во првиот роман на трилогијата, *Леѿионише на Свѿи Агофонис*, станува збор за големата наезда на стаорците кои два пати го потресуваат Кукулино од темел напаѓајќи ги неговите жители. Предводени од својот водач **С в е т и А д о ф о н и с**, стаорците, кои според митологијата се симбол на хтонските или пеколните сили, а според Сигмунд Фројд ги симболизираат душите на мртвите, уништуваат сè пред себе. Сепак, избегнат е триумфот на злото над доброто благодарение на сојузот што го воспоставуваат кукулинци со птиците под заштитничкиот плашт на верата. Не случајно селаните во тие драматични моменти се свртуваат кон наполно руинираниот божји храм – кон црквата – и почнуваат да ја градат трескавично.

Во вториот роман на трилогијата, *Кучешко расѿеише*, продолжува опседнатоста на кукулинци со злото овој пат олицетворено во личноста на **Р у с и ј а н**, на тој

„*ѿрозомор дојден од черна, загушлива, кална и крвава јама среде некое ѿѿриише на две сраженија и уже мрѿви војски*“.

Меѓутоа, експоненти на злото овде се и **П р е б о н д Б и ж**, за кого постоело верување дека „чумата се сојузила со него, дека меч не го дупел“, како и туѓите војски коишто секогаш оставале вистинска пустош зад себе.

Таква пустош во Кукулино остава и чумата во третиот роман на трилогијата, *Чекајќи чума*, заедно со турската воена наезда. Се јавуваат нови носители на злото или „браќа по камшик“: **Д е ж - Д е ж, Ф о т и е Ч у д о т в о р е ц о т и К у б е л а ј** за кои авторот има заеднички именител нарекувајќи ги „Сатанаили“ коишто се раководат од некоја „нова“ библиска повелба која порачува: „мрази го ближниот свој“.

Во рамките на опишаните необични и грозоморни настани во трилогијата се инкорпорирани како составка на митолошката структура бројни фантастични измислици што се пренесуваат меѓу селаните. Така, се говорело дека во околината на Кукулино, ноќе и дење, се

сноваат разни грозоморни чудовишта, вампири, петоглави цудиња, дека се окозуваат јариња со по четири или шест рокчиња, дека млекото на леунките помодрува и така натаму. Нивното присуство е доминантно во првиот, а значително помало во другите два романа во трилогијата. Тоа значи дека во творечката постапка на Јаневски фантастичното или иреалното постепено му отстапуваат простор на реалистичното.

Во трилогијата е евидентно присуството на одреден број митолошки или библиски сопствени имиња (Рахела, Лабановата ќерка, Нестор, Аријан, Макарие, Прохор, Ирод, Соломон и други) и на народни обичаи и верувања (мотивот на всидување живо суштество во новоградба, фрлање сребрен крст на Водици, измолување дожд, верување во моќта на урочливите очи, во разни бајачки и слично).

Сето погоре кажано ја прави трилогијата *Миракули на ѓрозоморајџа* комплексна уметничка творба со повеќедимензионален карактер која токму затоа нуди разновидни можности за нејзино сеопфатно толкување.

Вера Стојчевска-Антиќ

СРЕДНОВЕКОВНАТА КНИЖЕВНОСТ И ТРАДИЦИЈАТА НА Св. НАУМ ОХРИДСКИ

По повод 1100-годишнината од смртта на Св. Наум Охридски, која нè навраќа со пиетет кон Светителот, се наметнува прашањето за континуитетот на средновековната македонска книжевност, а во прв ред барањето на нејзините основоположници. Затоа кирилometодиевската традиција се наложува како неминовност, како широка основа, не само за македонската туку и за сите словенски книжевности од IX век, па сè до денес. Да се зборува или да се пишува за Св. Наум, значи да се вклучи во кирилometодиевската традиција, зашто е неизбежен дел од неа.

Светите Браќа ги затемелија правците на словенската писменост и култура. Образовани во Солун и во високата Магнаурска школа во Цариград, тие имаа доблест да ја состават словенската глаголка азбука, да го утврдат литературниот старословенски јазик и да ги преведат најнужните црковни книги од грчки на словенски јазик. Каков бил пристапот кон глаголицата во славистиката е опширно пишувано, а несомнено во неа се открива посебна индивидуалност, однегувана со високиот дострел на лингвистичкото знаење на Св. Кирил Филозоф. Во однос на втората значајна дејност, познато е и несомнено дека во основата на литературниот словенски јазик го вткаија јужномакедонскиот дијалект од околината на Солун. На вака обмислениот јазик со извонреден осет ги преведоа и црковните книги, пред сè Изборното евангелие. Вака потковани можеа да ја изведат познатата Моравска мисија, на покана од моравскиот кнез Ростислав.¹

Токму во почетниот развоен период се јавува младото момче Наум, кое заедно со Климента, се вреди рамо до рамо со Светите Кирил и Методиј, во изведувачкото на Моравската мисија. Оваа среќна прилика значеше многу за момчето свртено кон науката. А тоа не беше случајност. Браќата Просветители создаваа вреден кадар и оваа нивна умна дејност ги даде и натамошните плодови.

¹ . Вера Стојчевска Антиќ, Средновековна книжевност, Историја на македонската книжевност, Институт за македонска литература, Скопје 1997, Кирилometодиевски период, 55-103.

Големината на духот се открива во доблесниот, но скромн и едноставен човек – Св. Наум. Човекот мислител и неуморен трудбеник, личноста творец и визионер нè остава восхитени денес, особено пред откритијата на неговите заумни потфати и дела. Неговите собрани величија ни откриваат неуморен патник, мисионер, учен, мудрец, учител, вљубеник во убавините, неисплашен пред стихијата на проблемите, со поглед насочен напред, кон Бога, со подадени раце за помош на луѓето. Ваква се претставува неговата слика, предавана низ вековите до денес.

Меѓутоа, не е случајно што денес неговите подвизи ги бараат заинтересираните за тајните на езотеријата и окултизмот. Интересно е дека Св. Наум Охридски дал своевиден придонес во развојот на кино-виското монаштво во Охрид, а за време од својот живот го изградил и својот манастир, наспроти Климентовиот, преку Белото Езеро. Изборот на местото на манастирот открива рајска природа, непомадена до денес. Во смислата за убавина, тишина и молитва, живеел монахот, без намек за некакво јаство, се потрудил да не остави никаков белег за својата дејност и дело. Токму затоа, за него ни недостигаат важни информации. Се впуштил во текот на деновите, со мисла и молитва упатени кон Бога, но и со ревносен однос кон опкружувањето.

Во однос на бројните прашања поврзани со животот и дејноста на Св. Наум, проследени со интерес особено во Македонија, во случајов сакаме да дадеме нужна хронологија на сегментите од неговото целокупно дело, наследени и познати во македонската традиција.

Познатиот историчар на уметноста, академик Димче Коцо, ги насочи посебно своите истражувања кон црквите со гробовите на Светите Климент и Наум Охридски.² Овие истражувања ги продлабочи и ги прошири сознанијата за Св. Наум. За него информира и Петар Миљковиќ-Пепек во дисертацијата „Делото на зографите Михаило Астрапа и Еутихиј“, во кое дава извонреден пресек за претставените светителски личности од Македонија.³

Посебен интерес и објави за Св. Наум открива библиографијата на академик Цветан Грозданов, а овде го апострофираме изданието „Свети Наум Охридски“, со опсежен осврт и нужни информации и заклучоци за неговата уметничка претстава, во богатото иконографско и фрескосликарско богатство на Македонија.⁴

Од историско-книжевен поглед врз неговата личност посебно се задржал Блаже Конески. Одличниот познавач на кирилородиевскиот период со извонреден осет ги сумира своите истражувања, со посебен

² . Димче Коцо, Проучувања и археолошки испитувања на црквата на манастирот „Св. Наум Охридски“, Зборник на Археолошкиот музеј, Скопје 1958, 56-80.

³ . Петар Миљковиќ-Пепек, Делото на зографите Михаило Астрапа и Еутихиј“, Скопје 1967.

⁴ . Цветан Грозданов, Портретите на светителите од Македонија од 9.-18. век, Скопје 1983; Свети Наум Охридски, „Култура“, Скопје 2004.

осврт кон личностите и делата на Светите Климент и Наум Охридски.⁵ Во 1985 година се појави зборникот посветен на Свети Наум Охридски, кој претстави значајни согледувања од неговата дејност.

Интересно е дека современата македонска книжевност со пиетет се однесува кон Св. Наум, што се согледува преку авторските дела, поезија и проза. Нему му посветил роман Лазо Каровски⁶, а песни му посветиле поетите: Блаже Конески („Послание“), Богомил Ѓузел („Срцето на Свети Наум“), Петре Бакевски („Климент и Наум го ргастегнуваат јажето на татковината меѓу двата брега на Охридското Езеро“), Георги Сталев („Свети Наум“), Душко Наневски („Манастирот Свети Наум“), Петре Бакевски оваа година е автор на необјавената песна „Во небесниот манастир на монахот Свети Наум.“

Во секој случај, кога станува збор за освртите што му се посветени на Свети Наум во Македонија, може да истакнеме дека целокупната библиографија согледана кај нас до 1993 година може да се сумира преку две изданија. Првото е „Средновековна книжевност – Историја на македонската книжевност“⁷ и монографскиот приказ „Свети Наум Охридски“⁸, и двете книги во авторство на Вера Стојчевска Антиќ. До посочената година главно во последниот монографски приказ проследена е македонската библиографија за Св. Наум Охридски, во глобала. Оваа година, која е јубилејна за Свети Наум, предвидени се повеќе прослави, а во однос на објавите по 1997 година, и а оваа година, ги имаме следниве сознанија.

Со оглед на фактот што Св. Наум Охридски од 993 година, до својата смрт во 910 година, живеел и творел во Охрид и Охридско, каде што ја продолжил Свети Климентовата традиција во Охридската книжевна школа, формирана од Свети Климент во 886 година, а потоа го развил здравиот христијански монашки подвиг, неговиот култ оставил длабоки траги, што се согледува до денес. Народната македонска традиција го памети безрезервно низ сите векови. Во 1982 година се појави посебно издание, кое се однесува на вкоренетата традиција во народното создавање, посветена на Светите Климент и Наум Охридски.⁹ Стојан Ристески издаде две посебни книги. Првата (1990) се однесува на собраните легенди и преданија, додека втората (2005) содржи запа-

⁵ . Блаже Конески, Седмисленици, Слово, Загреб 1976, Бр. 25-26; Култот на светителите и словенската културна афирмација, Прилози, МАНУ, 9. 2, Скопје 1985, 5-10.

⁶ .Лазо Каровски, Наум Охридски, „Мисла“, Скопје 1971.

⁷ . Вера Стојчевска Антиќ, Средновековна книжевност, Историја на македонската книжевност, Институт за македонска литература, Скопје 1997, Свети Наум Охридски, 163-179.

⁸ . Вера Стојчевска-Антиќ, Св. Наум Охридски, „Епоха“, Скопје 1997.

⁹ . Вера Стојчевска –Антиќ, Климент и Наум Охридски во народната традиција, „Наша книга“, Скопје 1982.

метени чуда на Св. Наум.¹⁰ Авторот и на двете книги стрпливо собирал народни творби за Св. Наум и успеал да ни остави вистинско народно богатство.

Кон Стојан Ристески се приклучува, исто така охриѓанец, Наум Целакоски, со книгата „Свети Наум Охридски Чудотворец“.¹¹ Чудата се поделени во девет поглавја: „Чуда“ (16); „Св. Размо, Св. Наум, Св. Климент“ (9); „Лекување болни“ (49); „Чашата не се истурила,“ (4); „Спасени праведници“ (7); „Да не се краде од манастирот“ (20); „Казнување“ (11); „Љубаништа“ (8). На крајот следува богата литература за односната проблематика.

Наум Целакоски го издаде и значајниот „Летопис на манастирот Свети Наум“.¹² Охриѓанецот Димитрија Петру го пронашол ракописот во XIX век, од типот на кодиките и помениците, со димензии 31:21 см. Пишуавн е со курзивно писмо, со лила мастило. Последната страница е 254, а има 40 празни лисја. Изобилува со податоци и сознанија за животот во манастирот. Опфатен е периодот за животот на Св. Наум до 1855 година, потоа започнува вториот период од 1855 до 1886 година, третиот период започнува со 1 јули 1889, а четвртиот – од 1 јули 1891 до 1896 година.

Очевидно е дека Свети Наум во преданијата и во легендите останува посебно запаметен како натприроден лекар на врвните психички оболувања. Не е случајно и тоа што во историјата на медицината во Македонија тој го зазема врвното место од периодот на словенската писменост, заедно со Свети Климент.

Д-р Петар Бојациевски од Битола и д-р Павел Тунтев од Охрид, во своите научни трудови го вреднуваат како исцелител кој ги лекувал болните опседнати од зли духови, прогонувајќи ги демоните.¹³ Во народот останало верувањето до денес дека неговите мошти имаат исцелителна сила, поради што неговиот гроб континуирано го посетуваат верници и страдалници. Посебно доаѓаат умоболни луѓе и веруваат во исцелителната моќ.

Очевидно е дека Свети Наум живеел со својот народ во IX век, а останал жив до денес и многу пошироко од Охрид. За него имаме грчки и словенски извори, но она што останало живо до денес е неговата блиска присутност и верувањето дека во гробот, во рајската сенка на манастирот, чука срцето на Св. Наум. И денес него го слушаат клекнати пред гробот христијани, муслимани, верници. Затоа не е случајно што повеќе области од современата наука се занимаваат со фено-

¹⁰ . Стојан Ристески, Легенди и преданија за Свети Наум, Институт за фолклор „Марко Цепенков“, Скопје 1990; Чудата на Свети Наум, Охрид 2005.

¹¹ . Наум Целакоски, Свети Наум Охридски Чудотворец, Прилеп, 1997

¹² . Наум Целакоски, Летопис на манастирот Свети Наум Охридски, Охрид, 1985, 2005, 1100 години од изградбата на манастирот Свети Наум.

¹³ . Петар Бојациевски, Здравството во Битола низ вековите, Битола, 1992,27-38.

менот на Светителот, кој иако се потрудил да не остави трага за својата христијанска ревност и љубов кон човекот, неговиот ореол светли со незгасната светлина.

Во напорите да допреме до неговото дело, во 1984 година Стефан Кожухаров се јави со значајна новооткриена творба на Св. Наум „Канонот на апостолот Андреј“¹⁴. Во него Кожухаров го расчитал акростихот, кој го открива скромниот Св. Наум. Творбата е пронајдена во Службен минеј од XIII век, во Зографскиот манастир. Редакцијата на текстот е српска, но со видливи траги на прототип од Охридската книжевна школа, каде што ги поставиле корените Светите Климент и Наум Охридски. Не е случајно што овој Канон му е посветен токму на апостолот Андреј. Овој апостол ја ширел својата проповед: крај Црното Море, во Херсонес, Тракија, Македонија, Грција, Тесалија и подалеку, во: Грузија, Ерменија, Ираклија, Трапезунд. Починал во градот Патра, распнат на крст. Во градот Византион го поставил за прв епископ Стахиј. Со овој податок идниот Константинопол го докажувал својот примат пред Рим. Не е случајно што во Константинопол биле пренесени моштите на апостолот Андреј (за времето на императорот Констанциј – 337-361). Апостолската дејност на Андреј се поврзува со таа на браќата Кирил и Методиј. Кога Браќата со учениците пристигнале во Рим, се споменува црквата „Св. Андреј“. Творбата сигурно можела спонтано да се појави во 868 година во Рим, по повод службата над словенските книги во црквата на апостолот Андреј. Второто кратко словенско Наумово житие истакнува: „Потоа (папата) ги ракоположи Климента и Наума заедно со другите за свештеници и ѓакони и нареди да се отслужи целиот вечерен чин, и утрениот, според бугарскиот текст, во големиот храм на Светите апостоли Петар и Павле. Така и се случи.“¹⁵ Нов препис од Канонот пронајде во Братковиот минеј од Народната библиотека во Белград Ѓорѓи Поп-Атанасов, со потекло од 1234-1243 година. Академикот Петар Илиевски потврдува дека јазичните белези, особено фонетските, откриваат црти од Охридската школа, „чиј континуитет може да се следи во охридскиот говор до денес.“¹⁶ Познат е уште еден химнографски текст на Св. Наум, со наслов „Канон за пренесување моштите на Јован Златоуст“, пронајден во Скопскиот празничен минеј од XIII век.

¹⁴ . Стефан Кожухаров, Песенното творчество на старобългарския книжовник Наум Охридски, Литературна история, София 1984, кн. 12, 3-12.

¹⁵ . Вера Стојчевска Антиќ, Пораки од дамнаина, „Наша книга“, Скопје 1988, 78-79.

¹⁶ . Објавено во Зборникот од Втората македонско-северноамериканска научна конференција за македонистика (1996): Студии за македонскиот јазик, литература и култура, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје 1996, 11-27.

Во 2006 година се објави магистерската теза од Виолета Мартиновска, посветена на Св. Наум.¹⁷ Во неа е претставена нова Служба на преподобниот наш отец Наум Охридски, од 1939 година.

Една од вредностите што ја поседувал Свети Наум, и која посебно го зголемува неговиот светителски ореол, била ревноста кон истребувањето на ересите. Дури за тоа зборува најстарото Наумово житие од X век: „Па и тоа да му биде познато секому којшто ќе прочита, како што пишувавме понапред: еретиците едни многу ги измачуваа, а другите им ги продаваа на Евреите за пари... А Моравската земја, како што претскажа Светиот архиепископ Методиј, набргу доби одмазда од Бога поради беззаконијата, поради делата, и за ересите, и за протерувањето на светите отци, и за страдањата што ги претрпеа од еретиците, на кои Моравците им веруваа...“ За Св. Наумовата агилност и реакција кон ересите, зборуваат повеќе извори. Во случајов е значајно Житието на Св. Јован Владимир, преведено од митрополитот Козма на грчки јазик (словенскиот оригинал е изгубен) отпечатено од Јован Папа од Елбасан, во Венеција 1690 година. Во него се слави Владимир, кој им бил „на богомилите, еретиците масалијани пораз, на заблудата пропаст, а на верата правило.“ Во краткото Житие се слават седмочислениците, кои „многу се труделе во божествена ревност и кои го повратиле во православието заблудениот народ од Мизија, Арбанија, Далмација, Илирик, Србија, од еретиците масалијани-богомили“. Спојувањето на Св. Владимир со Св.Климент и Св. Наум не е случајно, зашто нивната борба против еретиците била искрена и силна. Св. Владимир се јавува како ученик на седмочислениците и како нивни истомисленик, зашто ја продолжува борбата. Во грчка Аколутија се нагласува борбата на Св. Наум со богомилите, кои го прогонуваа. Во грчки Канон се слават седмочислениците, со нагласка на Св. Наум, поради „прогонувањето на страшните волци-масалијаните“. Во едно опширно грчко Житие на Св. Наум по крајот на Моравската мисија учениците биле затворани од приврзениците на еретикот Аполинариј, на патот кон Бугарија.¹⁸ И во една икона на Св. Наум во Охрид се наоѓа натписот „прогонуван од богомилите“. Во секој случај, ортодоксниот православен монах Наум ја чистел Црквата од неканонските еретички влијанија, за што изворите говорат јасно.¹⁹

Оваа година во Битола се одржа Научна средба посветена на Св. Наум Охридски, по повод 1100 годишниот јубилеј од неговата смрт. Му се оддаде почит и нужно внимание со сите поднесени реферати. Се

¹⁷ . Виолета Мартиновска, Поетот и просветителот Свети Наум Охридски, Скопје 2006.

¹⁸ . Ivan Dujčev, Un manuscrit grec inconnu avec l'acoulouthie et la Vie de St. Naum d' Ohrid, Studia historico-philologica serdicensia, 1, 1938, 121-124.

¹⁹ . Драгољуб Драгојловиќ и Вера Антиќ, Богомилството во средновековната изворна граѓа, МАНУ, Скопје 1978, 160-163, 185-186; Драгољуб Драгојловиќ, Богомилство на Балкану и у Малој Азији, 2, САНУ, Балканолошки институт, Београд 1982, 41, 91, 95.

апострофираа неговите не мали дејности и дела. Во него посебно внимание привлече младиот историчар на уметноста Ѓорески... кој врз основа на анализираните уметнички претстави на Светителот, од најстарата охридска икона од IX век, па сè до современите творби на македонските сликари и скулптори, ја потенцира мислата дека Св. Наум не е доволно проучена личност, неговата енергија под превезот на исклучителната скромност и стабилност, допрва треба да биде одгатната.

Култот на Св. Наум почнал да се шири прво околу неговиот манастир, потоа во Охридско, Македонија, во Албанија и Грција, како и во другите словенски средини. Река од верници доаѓале, а и денес доаѓаат во манастирот, со длабока верба во неговите светителски лечебни способности. Чудата на Светителот се пренесувале низ вековите со зачудувачка сила, која до денес не се намалила. За скромниот Св. Наум не постои заборав во времето.

Илија Велев

СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ – ПО ПОВОД 1100 ГОДИНИ ОД НЕГОВАТА СМРТ

Според содржините на сочуваните житијни текстови и според другите литургиски црковно-календарски податоци за преподобниот Наум Охридски прецизно се знае дека овој македонски светител се упокоил во Охрид, во неговиот манастир посветен на св. Архангел Михаил и Гаврил на 23 декември (стар стил) во црковната 910 година. Познато е дека средновековната црковна година почнувала од месец септември и завршувала со крајот на месец август, па следствено на тоа се констатира дека неговото упокојување се случило во мирската 909 година. Но, кога ќе се земе предвид дека по новиот стил на пресметување на времето 23 декември одговара на 5 јануари – тогаш произлегува дека преподобниот Наум Охридски се упокоил на 5 јануари 910 година. Имајќи го предвид овој прецизен факт престојнава 2010 година со право се одбележува со значајниот јубилеј – 1100 години од неговата смрт. Токму и нашата современа генерација ја дочека судбинската животна чест да го одбележува ваквиот голем и значаен јубилеј преку целата оваа година и пошироко во другите словенски црковни, академски или културни центри.

Нашата македонска научна генерација од деветмина палеослависти (кирилометодиевисти) вработена на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје го почна чествувањето на овој светител и словенски просветител уште на 6 мај 1993 година, кога се организира свечен час посветен на свети Наум Охридски, а поводот исто така беше јубилејната 1100 годишнина (но тогаш – од неговото повлекување од Плиска и доаѓањето во Охрид заменувајќи го св. Климент како учител во Кутмичевица). Овој значаен јубилеј за македонската медијавилистика непосредно се поврзува со последиците од Преславскиот собор во 893 година, чиишто одлуки за официјализирањето на кирилицата како замена на првото стандардизирано словенско писмо глаголицата во примената на словенската писменост во тогашното бугарско царство на царот Симеон било спротивно од кирилометодиевските изворни идеи при Моравската мисија (863-885 година). Познато е дека пред самото одржување на Соборот најревносниите кирилометодиевски учени-

ци светите Климент и Наум покренале јавна филолошка полемика, бранејќи ја употребата на глаголицата во словенската писменост – при што се мисли дека на една ваква јавна расправа св. Наум Охридски го изложил трактатот *За буквиѣ*, подоцна препишуван во средновековната книжевна традиција под псевдонимот Црноризец Храбар. Нивниот пораз при споменатава филолошка конфронтација и правното официјализирање на устројството на кирилицата како словенско писмо поблиску до византиско-грчкото биле причината и св. Наум да се повлече кај св. Климент во Македонија, продолжувајќи ја неговата учителска дејност во Кутмичевица. Нешто подоцна кај изворите на Охридското Езеро тој си изградил манастир посветен на светите архангели (денес познатиот манастир „Св. Наум“). Заедно со својот монашки собрат св. Климент таму ја развиле престижната Охридска духовна и книжевна школа, којашто на духовен, книжевен и писмен план била изворно различна од Преславската школа. Со тоа историски јасно се поставила границата на идната диференцијација меѓу духовната и културната словенска традиција во Бугарија и во Македонија.

Пред 5 години (во 2005 година) во Македонија се одбележи уште еден значаен јубилеј поврзан со овој преподобен светител и словенски просветител – 1100 години од изградбата на неговиот манастир. Имено, од 19 до 22 октомври наведенава година Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје заедно со Македонската православна црква организираа Меѓународен научен собир, а презентираниите реферати се објавија во технички извонредно отпечатен зборник (Види: *Свети Наум Охридски – живој и дело*, Скопје 2006, 264 стр.). Богатата монашко-духовна и книжевна дејност што преп. Наум Охридски ја воспоставил и ја развил во неговиот манастир придонела истиот да проникне во влијателен духовен, културен и книжевен центар. Заедно со манастирот „Св. Пантелејмон“ на Плаошник изграден од св. Климент Охридски најнепосредно придонеле за заживувањето и за афирмацијата на Охридската книжевна школа, која одиграла значајна улога во анимирањето и во втемелувањето на словенската цивилизациска свест во Македонија и пошироко меѓу Јужните Словени – сè до Русија.

Како што истакнавме погоре, на самиот почеток од актуелнава 2010 година се навршија 1100 години од смртта на преп. Наум Охридски. Станува збор за исклучително значаен и редок јубилеј за македонската духовна и културна традиција просветлена со делото на овој кирилometодиев ученик и непосреден соработник на св. Климент Охридски, со кого ја основаа Охридската духовна и книжевна школа. Токму дејноста на светите Климент и Наум Охридски и улогата на Охридската духовна и книжевна школа се втемелени во континуитетот на македонскиот културноисториски идентитет и ја насочуваат изворноста на современата (словенска) македонска духовна и писмена традиција, наспроти т.н. класичномакедонска (античка) цивилизација и култура. Ако

до пред деценија-две беше вообичаено да се чита или да се слуша дека почетоците на развојот на македонскиот културноисториски идентитет треба да се бараат во дејноста на светите Кирил и Методиј, а особено континуитетот на културниот и творечки растеж тргнува да се проследува од делата на нивните најистакнати ученици и следбеници – светите Климент и Наум Охридски, веќе најновиот однос на македониската историографија (како целосно самостоен истражувачки импулс) почна да не го запоставува историскиот феномен дека пред тој период, во античките и во ранохристијанските традиции во Македонија се одвивале своевидни духовни и културни творечки развои. Всушност, во случајов само се афирмира односот кон процесите на цивилизациско прелевање и определувањето на степенот на профилирање на целосната историска слика во континуитетот на македонскиот културноисториски идентитет, и тоа – преку античката, христијанската или словенската призма на културно-творечко манифестирање. Сè уште присутната тенденција за изолирање на претставата за ваквата историска ситуација придонесува да се проблематизира македонскиот културноисториски идентитет и постапно да се оттуѓува македонското историско препознавање. Заживувањето на кирилومتодијевската традиција во Македонија од самото нејзино проникнување го мотивирала историскиот процес за постепено анимирање на една словенско-византиска и притоа христијанска цивилизација и култура. Сепак, зацврстувањето на словенската цивилизациска свест на општествената, духовната и на културната сцена во Македонија при дејноста на светите Климент и Наум во Охридскиот духовен и книжевен центар го продлабочиле чувството за дистанцирање од феноменот на византискиот свет. Едноставно, веќе воспоставената словенска традиција во Македонија почнала да манифестира посадување на цврсти корења што не се искоренувале.

Но, да се вратиме назад кон основниот предмет на нашево предавање – Свети Наум Охридски – по повод 1100 години од неговата смрт.

1100-годишнината од смртта на преп. Наум Охридски е значаен јубилеј за современата македонска палеославистика и медијавилистика, зашто најплодотворните дела од која и да е природа на неговото дејствување се втемелиле во неговиот храм покрај Охридското Езеро, во исклучителната историска улога на Охридската духовна и книжевна школа во современиот развој на македонската култура, литература и писменост, како и во континуитетот на христијанскиот црковен организиран живот во Македонија, врз чиешто темели лежат опстојбите на средновековната Охридска архиепископија и на современата Македонска православна црква. Сето тоа беше повод и годинава (2010 година, з.н.) во периодот меѓу 4 и 7 ноември во Охрид Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ да организира уште еден Меѓународен научен собир

на тема *Светиѝ Наум Охридски и словенската духовна, културна и писмена традиција*.

Славата и споменот на преп. Наум Охридски во православниот христијански календар се празнува на 23 декември (или 5 јануари по нов стил), на 20 јуни (или 3 јули по нов стил) како и на 27 јули (или 9 август по нов стил) кога е празникот на светите Седмочисленици (св. Кирил и Методиј, св. Климент и Наум Охридски, како и останатите кирилometодиеви ученици Сава, Горазд и Ангелариј). Веќе и на самиот почеток од предавањето наведовме дека 23 декември (или 5 јануари по нов стил) е засведочен ден кога преподобниот Наум се блаженоупокоил, па следствено на тоа и под овој датум се поместуваат преписите на специјално напишаните за него богослужбени химнографски состави во ракописните литургиски зборници. Службата, каноните или друг вид на пократки химнографски песнопеења за преп. Наум се пееле при богослужбата во спомен и слава на неговиот празник, а на тој ден се читала и содржината од неговите житијни состави при проповедно-пучните делови од празничната атмосфера. Истиот датум како празник на преп. Наум Охридски се среќава назначен и во месецословите на ракописните библски книги. Меѓутоа, лошите зимски услови на денот на празникот 5 јануари често биле сериозна пречка за големиот број верници и почитувачи на култот кон светителот да доаѓаат во неговиот манастир на прославување и поклонение, зашто верувањата кон неговата чудотворна моќ за исцеление на болните не ги оставале рамнодушни да остануваат во своите домови. Исто така и стапувањето на празнувањата на најголемите христијански празници поврзани со Раѓањето Христово – Бадник и Божик веднаш во наредните денови било уште една дополнителна отежнувачка околност целосно да се концентрира верското внимание кон прославата на преп. Наум Охридски. Затоа и Охридската архиепископија повела иницијатива празникот на преп. Наум Охридски да се премести на 20 јуни (т.е. на 3 јули по нов стил). Некако сосема спонтано, без претходна предумсла, се погоди во оваа јубилејна 1100 годишнина од смртта на светителот овојгодишниот Семинар за македонски јазик, литература и култура програмски да се одвива нешто порано за еден месец, а куриозитетно нашево денешно предавање да се поклопи точно со поместеното празнување на св. Наум на 3 јули. Во научната литература и меѓу истражувачите не беше точно утврдено времето кога дошло до промената на датумот за прославување на празникот на преподобниот Наум Охридски. Претпоставките одеа до таму да се помислува дека неговото празнување на 20 јуни (т.е. 3 јули) почнало истовремено и со празнувањето на неговото блаженоупокојување на 23 декември (т.е. на 5 јануари). Интересно е тврдењето на бугарската палеославистика Светлина Николова којашто поместувањето на празникот на преп. Наум на 20 јуни (т.е. 3 јули) го поврзува со периодот на XIII век, во времето на охридскиот архиепископ Констан-

тин Кавасила, којшто бил и автор на неговите канони. Дури таа не ја исклучува веројатноста дека самиот Кавасила бил иницијаторот за да се изврши ваквата календарска промена за празнувањето на преп. Наум Охридски. Пошироко меѓу истражувачите се сметаше дека ваквата промена настанала меѓу 1720 и 1740 година. Ваквата аргументација се засновуваше врз еден дел од содржината на Кодексот на Охридската архиепископија, каде што е запишано дека промената на празнувањето на празникот на преп. Наум Охридски ја иницирал и ја спровел охридскиот архиепископ Јоасаф, којшто бил остолечен на светиот престол на 6 февруари 1719 година. Сочуваните преписи на споменатиот Кодекс не беа целосни, а во постојната научна литература неговото настанување се датираше различно: во 1720, 1727 и 1740 година. Дури за овој документ се сметаше дека не е оригинален и дека претставува препис од постар изворен текст на непознат автор. Новообјавениот препис на Александар К. Робе од месец јули 1906 година (сега сместен во трезорот на Заводот за заштита на спомениците на културата и Музеј во Охрид) во посебно издание од страна на Стојан Ристески и Гоце Ангелчин – Жура конечно ја расветлува дилемата околу историјатот на поместувањето на празникот на преп. Наум Охридски. Имено, иницијативата за промена на празнувањето од зиме на лето дошла на официјално свиканиот црковно-народен собор во 1727 година од страна на архиепископот Јоасаф, а обнародувањето на решението и причините за тоа писмено се соопштиле во неговата Посланица од 21 мај 1728 година потпишана заедно со него од сите тогашни 14 архиереи на Светиот синод.

Свети Климент и свети Наум Охридски важат за најистакнати Кирилometодиеви ученици и за најдиректни продолжувачи на афирмацијата на сесловенската писменост и просветителство. Култниот светителски, црковен и научен однос најнепосредно ги поврзува во заемна врска нивните животни и творечки врвици уште од раните возрасти, придружувајќи ги своите учители светите Константин-Кирил и Методиј. Тие биле заедно со своите учители скоро во сите нивни дипломатски мисии, па дури не се исклучува веројатноста дека биле ангажирани во „византиското словенско кнежество“ во струмичко-брегалничката област и дека потекнувале токму од овој крај на Македонија. Во палеославистиката не е спорно вклучувањето и на преп. Наум во подготовките за Моравската мисија (863-867 и 869-885) и дека тој станал директен учесник на сите духовни, просветни и книжевни процеси што се одвивале во нејзиното 22-годишно траење. Кон крајот на 867 или во почетокот на 868 година, кога светите Константин-Кирил и Методиј се поставиле во служба на црковно-политичките интереси на папата во Рим, преп. Наум бил еден од тројцата Кирилometодиеви ученици кои директно од папата Адријан II добиле свештенички чинови. Преку официјализирањето на словенската писменост и словенската богослужба

папата сметал дека пронашол ново политичко и црковно средство за да ги задржи западните Словени во практикувањето на апостолската литургиска традиција, при што благословувањето на словенските книги напишани од светите Константин-Кирил и Методиј и од нивните ученици претставувал чин на конечно отстранување од западната догма на старата доктрина за официјалноста на трите јазици во христијанството: хебрејскиот, латинскиот и грчкиот. Прогласените свети Браќа за рамно-апостоли и нивните ракоположени ученици за свештеници и дијакони добиле дозвола од папата да служат литургија на црковнословенски јазик во неколку римски цркви, при што на третиот ден се служело и во храмот посветен на св. Апостол Андреј. Токму тоа бил поводот преп. Наум да напише *Канон за св. Ајосѿол Андреј*, при што во акростихот поетски го вплел и своето име – НИШЧИИ НАУМ. Натаму преп. Наум ги поминал сите премрежија во Моравија и во Панонија, а по смртта на св. Методиј во 885 година бил принуден со дел од своите соученици (меѓу кои бил и св. Климент) да се врати назад на Балканот.

Ширењето на словенската богослужба и писменост веќе се покажало како функционална политичка доктрина во Византија и во Рим, при што и бугарските владетели Борис и Симеон го активирале истото политичко средство за зацврстувањето на своето владеење во веќе освоените македонски простори, за неутрализирање на влијанието на протобугарската аристократија во нивното владетелство, но и за балансирање на сопствените црковни, воени и политички односи со Византија. Затоа преп. Наум бил задржан во тогашната бугарска престолнина Плиска за да помогне во афирмацијата на словенската духовна и писмена културна практика. Но, политичките стратешки интереси на бугарските владетели на тој план требало да се приспособат поразлично од изворните идеи спроведувани при Моравската мисија, на кои преп. Наум заедно со св. Климент ревносно им биле покорени. Тоа било причината тие да не ги поддржуваат новите акомодации при официјализирањето на словенската богослужба и писменост во бугарската држава. Особено разликите се нагласиле околу отворањето на прашањето за словенскиот азбучен проблем, кога се иницирало замената на глаголицата со устројство на словенско писмо поблиску до византискогрчкото (т.е. со кирилицата). Нагласенава филолошка расправа добила голем замав, при што станала предмет и на јавни дебати. Како што споменавме и на почетокот од предањето, токму при една ваква јавна дебата веројатно преп. Наум скриен зад псевдонимот Црноризец Храбар го изложил трактатот *За буквиѿе*. Повеќе не треба да постојат дилеми дека токму донесените одлуки на Преславскиот собор во 893 година биле причината светите Климент и Наум да се повлечат во Македонија, па дистанцирани од помесноста на бугарската црква почнале да градат духовен и книжевен центар преку Охридската духовна и книжевна школа, самостоен во однос на новооснованиот Пре-

славски центар во Бугарија и независен од бугарската црковна хиерархија (архиепископија). Во прилог на ваквата историска констатација оди и сознанието дека тогаш св. Климент ја обновил Брегалничката словенска епископија како уште еден темел во структурата на самостојниот црковен организам, а како епископ го поставил својот кирилометодиев соученик Константин Презвитер – повлекувајќи го од Преслав. Ваквиот наш истражувачки став пошироко го елабориравме во два наши посебни прилози, кои се објавени во последната книга *Искон бѣ Слово * Во ѿчешѿкоѿ бѣше Словѿѿѿ*, Скопје 2009. Сепак, за оваа пригода накратко ќе нагласиме дека, директните творечки врски на епископ Константин со Брегалничкиот книжевен центар и со дејноста на светите Климент и Наум Охридски посредно се потврдуваат уште во 894 година, кога преп. Наум го поттикнал да го состави прозно-поетското дело *Поучиѿѿѿлно еванѿѿѿлие* (за што е оставено запишано сведоштво во самиот Предговор – Прологот). Доколку Константин Презвитер тогаш престојувал во Преслав, врската од Охрид на преп. Наум со него не би била така непосредна за да му се обраќа со налог за односниот книжевен творечки зафат. Исто така и распоредот на буквите во акростихот на оригиналниот поетски состав *Азбучнаѿѿѿ молиѿѿѿва* што се поместила во *Поучиѿѿѿлноѿѿ еванѿѿѿлие* ќе бил подреден според кирилицата, а не како што е примерот во неговата творба според глаголицата.

Токму натамошната концентрација на дејностите на преп. Наум и на неговите соученици св. Климент и епископ Константин во Македонија и нивниот влог во афирмацијата на Охридската духовна и книжевна школа историски, култно и творечки ја избледнела неговата 7-годишна дејност во бугарската престолнина Плиска и се стекнал со светителскиот и просветителски признак како Охридски. Дури и неговиот култ во сите форми на воспоставување и ширење (духовната, книжевната, ликовната, музичката, народната и сл.) изворно проникнува од Охридскиот духовен и културен центар и оттаму се проширила дисперзијата кон духовните предели на влијанија од неговиот манастир – во денешните граници на Албанија, во Егејскиот дел на Македонија и по внатрешноста на денешна Република Македонија. Токму црковно-политичките раслојувања со Преславскиот центар придонеле култот на преп. Наум Охридски скоро и да не е присутен во средновековната бугарска духовна и народна традиција.

Култот на преп. Наум Охридски заживеал спонтано веднаш по неговата смрт на 5 јануари 910 година, значи точно пред 1100 години. Истиот почнал да се организира уште кога бил жив, истакнувајќи се како христијански мисионер, монашки приклоник, образован духовник, книжевник и словенски просветител. Но, меѓу истражувачите сè уште останува дилемата околу периодот кога преп. Наум Охридски официјално се нашол во редот на канонизираните светители од страна на

црковната хиерархија. Иако не постоел конкретен организиран чин на канонизација во светител дури и за св. Климент Охридски, сепак за овој светител неговите ученици оставиле канонско-литургиски траги за неговата формална канонизација уште по смртта во 916 година. Така, во месецословот на познатото глаголско Асеманово евангелие пишувано во Охридскиот центар во втората половина на X век покрај светите Кирил и Методиј се подредува и светителскиот спомен за св. Климент Охридски. Таму не е застапен и светителскиот спомен за преп. Наум Охридски. Иако култот и славата за светите Климент и Наум Охридски речиси секогаш биле анимирани еден со друг, сепак на првиот како порано да му се преодредило да се стекне со богоугодната почит на светител. Дури и присуството на култот за преп. Наум во напишаниот житиен состав од неговиот ученик уште во текот на X век не нуди доволно основа како аргументација да се констатира дека веќе поседувал црковно-хиерархиски чин на канонизиран светител. Во прилог на ова тврдење оди и согледбата дека и самата скромна култна содржина илустрирана во овој т.н. прв хагиографски состав за преп. Наум не влегувала во состав на посебна составена служба поврзана со неговото црковно празнување. Дури некои сметаат дека овој житиен состав би можело да е извлечен фрагмент од житието за св. Климент Охридски или, пак, дека е дел од заедничко житие за светите Климент и Наум Охридски. Во секој случај, оваа словенска оригинална хагиографска содржина му оддава почест на преп. Наум и истиот почнал да го канализира спонтаниот чин за идната официјална канонизација од страна на црквата. Ако се земат предвид црковно-политичките околности од приближниот период што следеле на овие простори би можеле да дојдеме до посигурна претпоставка околу времето на официјалната канонизација на преп. Наум Охридски. Имено, во периодот кон крајот на X и почетокот на XI век помесниот црковен статус на Охридската патријаршија во самуиловото словенско (македонско) владетелство ги поттикнал потребите за афирмација на месни светителски култови. Култот на св. Климент Охридски стекнал нови потсилени духовни напластувања, а посредно се анимирало и значењето на култот кон преп. Наум. Оттука и историски поткрепена би била тезата дека светителскиот култ за презвитерот Наум почнал да се применува и во богослужењето во времето од владеењето на цар Самуил (976-1014), а до целосна црковно-богослужбена афирмација на неговиот култ дошло во периодот меѓу XI и XIII век, кога со Охридската архиепископија управувале византиските великодостоинственици со црковно-политичка цел да го повратат духовниот и културниот византиски протекторат, којшто бил потиснат од веќе цврсто вкоренетата словенска традиција. При ваквата црковна политика на Византија се операционализирано стратешкото средство за активирање на месните култови – меѓу кои и на преп. Наум. Охридскиот архиепископ и истакнат книжевник Констан-

тин Кавасила напишал два канона за преп. Наум Охридски, при што поместувањето на тие химнографски состави во Службата за неговото празнување под 23 декември (т.е. 5 јануари по нов стил) потврдува дека веќе во првата половина на XIII век тој важел за угледен канонизиран светител.

Темелните истражувања покажуваат дека сите облици на воспоставување култ за преп. Наум Охридски функционирале усогласени со големата популарност на неговата слава и спомен меѓу верниците, духовништвото и творците на книжевните или сликарските дела. Кон таа релација на однос кон преп. Наум Охридски современата богословија и историографијата како да заостануваат зад овие процеси и неправедно го оставаа во принудна сенка од проследувањето за неговиот духовен собрат и прв соработник св. Климент Охридски.

Вечен спомен и слава за преподобниот презвитер Наум Охридски. Амин.

ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ФОЛКЛОР И ТРАДИЦИЈА

Блаже Ристиовски

СТО ГОДИНИ ОД ОБИДОТ НА МИСИРКОВ, ПОПАРСОВ И ТЕОДОСИЈА ДА ОТВОРАТ ВИСОКА ШКОЛА ВО СКОПЈЕ

Оваа година свечено беше одбележана 90-годишнината од основањето на Филозофскиот факултет во Скопје како филијала на Белградскиот универзитет. Меѓутоа, цела деценија пред тоа, пред токму сто години, во подруги историски околности во Европска Турција, тројца истакнати претставници на македонската интелигенција Крсте Мисирков, Петар Попарсов и Теодосија Гологанов направија обид за отворање на првата Висока педагошка школа во Скопје. Иако неуспешен, тој претставува важен чин во историјата на високото образование во Македонија и автентична слика на македонската национална идеја.

Неопходноста за создавање македонска држава и македонски универзитет Мисирков ја најави во едно писмо уште во 1897 година¹, веднаш по уписот на Историско-филолошкиот факултет во С.-Петербург, а тоа го потврди и две години пред смртта во статијата по повод Прашкиот словенски етнографски конгрес во 1924². Тоа беше идеја за која и самиот сиот живот се подготвуваше. Само патриотскиот порив да се најде во татковината во предвечерјето на нејзиното очекувано ослободување го оддели од универзитетската кариера во 1902 година³, а во сосем други услови од почетокот на 1907 година ги продолжи магистерските испити по словенска филологија на Киевскиот универзитет⁴, подготвувајќи ја дисертацијата „Кралевите Волкашин и

¹ Архив внешней политики Российской Империи (понатаму: АВПРИ), Москва, ф. Славянский стол, д. 11653, л. 13. Писмо на Македонскиот Словен Крсто Петкович од 3 август 1897 год. до Азијатскиот департамент на Руското министерство за надворешни работи во С.-Петербург.

² К. Мисирков, *Македония и Пражския конгресъ*, „20 Юлий“, I, 9, София, 8. VI 1924, 3.

³ Центральный государственный исторический архив С.-Петербурга (натаму: ЦГИА СПб), ф.14, оп. 3, ед.хр. 34653, лл. 19-20.

⁴ Державний архів м. Києва, Україна, ф. № 16, оп. № 465, спр. № 1130, арк. 73в-8, и спр. № 1139, арк. 41-48зв.

Марко како историски личности и јунаци на јужнословенскиот епос⁵ и објавувајќи статии и книги во Русија и во Бугарија⁶.

Правејќи дури и компромиси со себеси, Мисирков настојува по секоја цена да се врати на Балканот, но со статус на научник и истражувач на словенската и посебно на македонската историја. Затоа уште на 26. XI 1906 год. меѓу другото му пишува на својот професор и добротвор В. И. Ламански дека, и покрај сите скудности и тешкотии во животот и работата во Одеса, „...јас не ја оставам својата научна работа и во јануари или февруари 1907 година решив да се јавам на магистерски испит по *историја на Словениите*. Јас не знам дали е можно да се полага таков испит, бидејќи во руските универзитети нема Катедра по словенска историја, одделна од Катедрата по словенска филологија. Мислам да полагам на Киевскиот универзитет, кај Вашиот ученик Т. И. Флорински. Овој избор го направив затоа што Киев е најблискиот универзитетски град до Одеса и, второ, затоа што Т. И. е најдобриот познавач на историјата на јужните Словени. Патувањето во Киев ќе ми одземе помалку време и пари, отколку, на пр., патувањето во Петербург⁷.

Гонет од таа потреба, во пролетта на 1907 год. поднесува молба да биде избран за „доцент по историја на балканските народи или по словенска филологија“ на Софискиот универзитет⁸, но молбата не му е прифатена. Веднаш по Младотурскиот преврат, надевајќи се на демократизацијата на Турција и гледајќи историска шанса за враќање во Македонија, поттикнат од бесарапскиот Бугарин во Софија Гаврил Занетов, Мисирков на почетокот на август 1908 година од Одеса му испраќа писмо на раководителот на егзархиската „Бугарска матица“ и универзитетски професор во Софија Александар Теодоров-Балан со молба „за преподавателско место во Бугарската машка гимназија во Солун“ и го прашува: „дали Светата Егзархија смета дека е можно да ми се вратат учителските права во средните училишта што се во нејзина надлежност и уште во оваа година да ми ја довери должноста наставник по бугарска и општа историја или по бугарска литература во Бугарската машка гимназија во Солун за да можам благовремено да отидам во Солун и да пристапам кон исполнување на својата обврска“⁹. На писмото Балан одбележал дека му одговорил на 19. VIII 1908, но и овојпат барањето не му било прифатено.

⁵ Институт рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (понатаму: ІРНБУ), Київ, ф. 3, III № 20527.

⁶ Крсте П. Мисирков, *Собрани дела, II. Печатени испражувања и сџајшии (1898-1909)*. Подготовка Блаже Ристовски. Соработник Билјана Ристовска-Јосифовска, МАНУ, Скопје, 2007.

⁷ Санкт-Петербургский филиал Архива РАН (понатаму: ПФА РАН), С.-Петербург, ф. 35, оп. 1, ед.хр. 952, л. 4 об.

⁸ Научен архив на БАН, София, ф. 109, арх.ед. 482.

⁹ На истото место, ф. 109, ед.хр. 564.

Во периодот од 1906 до крајот на 1909 година Крсте Мисирков активно учествува (со дискусии и со посебни реферати¹⁰) во Историско-филолошкото друштво при Одескиот универзитет и објавува научни прилози во неговите изданија што непосредно беа сврзани и со Македонија. Во тие рамки го публикува и полниот текст на дисертацијата „Южно-славянскія эпическія сказанія о женитьбѣ короля Волкашина въ связи съ вопросомъ о причинахъ популярности короля Марка среди южныхъ словянъ“¹¹, како негова стара и досмртна опсесија. На 29 март 1908 година Мисирков беше избран и за редовен член на ова угледно научно друштво. Тоа беше негова нужна научна афирмација во средината, но и претпоставка за статусна употреба во иднина во Македонија.

Живеејќи далеку во Русија со судбината на својата татковина, Мисирков и во новите околности повторно (како во 1903) неуспешно се обиде да добие конзуларно-дипломатска служба во некој од руските конзулати на Балканот¹². Подоцна поднесе предлог да издава и неделен весник „Ближній Востокъ“ во Одеса¹³. А уште по основањето на *Партијата* „17 октомври“ (1906) тој стана не само нејзин член, туку потоа и секретар на Одескиот комитет, па двапати неуспешно учествува и на изборите за пратеник во Државната дума¹⁴, сè со надеж дека така ќе може да влијае и врз руската балканска политика во полза на Македонија.

Но Мисирков не сфати дека е странец во големата земја и, „како лице од неруско потекло, турски поданик Македонец“¹⁵, не може да ја има довербата на средината. Сето тоа му носи само непријатности во животот и во работата, а по судирот со Одескиот градоначалник и со управникот на Одескиот учебен округ и вторпат (по 1902) ги прекинува и магистерските студии¹⁶. Подоцна проф. Б. М. Лјапунов му предложил да ги продолжи студиите во Одеса, но за да има време за тој ангажман Мисирков бара поддршка од своите професори А. И. Соболевски и В. И. Ламански, молејќи ги да интервенираат во Руското министерство за

¹⁰ Од тоа време се неговите предавања: „Къ вопросу о происхождении и распространении имени „славяне““ (26. XI 1907); „Южно-славянскія эпическія сказанія о женитьбѣ короля Волкашина“ (27. XI 1908); „Преподавание истории славянъ въ русской средней школѣ“ (15. XI 1908); „Къ вопросу о переворотѣ 1331 г. въ Сербіи и объ участіи въ немъ Стефана Душана“ (4. IV 1909) и „Говоры восточной и южной Сербіи въ изслѣдованіи: „Дialeкты источне и јужне Сербіје““ (13. XI 1909).

¹¹ „Лѣтопись Историко-Филологическаго Общества при Императорскомъ Новороссійскомъ Университетѣ“, XVI. Византійско-славянское отдѣленіе (бывшее византійское), IX, Одесса, 1909.

¹² АВПРИ, ф. Славянский стол, 1903-12, д. 5227, лл. 66 и 77 об.

¹³ На истото место, лл. 67-69.

¹⁴ Государственный архив Российской Федерации (натаму: ГА РФ), Москва, ОЛФ, ф. 555, оп. 1, ед.хр. 1483, л. 1 и об.

¹⁵ АВПРИ, ф. Славянский стол, 1903-12, д. 5227, л. 65 и об.

¹⁶ Блаже Ристовски, *Прилоџ кон обидиите на Крсте Мисирков за продолжување на јосидийломскиите студии*, „Прилози“ - ОЛЛН на МАНУ, XXVIII, 2, 2003, 31-35.

народна просвета за да му се „определи стипендија за подготовка за професорско звање“¹⁷, односно „да добијам – вели – професорска стипендија при Новорусискиот универзитет и да се готвам за испитите“¹⁸. Но почнуваат војните, патувањето во Солун, преместувањето во Кишинев. Магистратурата му остана само убава мечта...

Но упорниот Мисирков не се помирува. Во едно писмо самиот кажува: „...во летото на 1909 година ја посетив Бугарија и Македонија“¹⁹. Бидејќи непредвидено „цел месец“ се задржал во Македонија, според кажувањето на неговата сопруга Е. Михајловна (во 1962), на нејзината побарувачка повратна телеграма ѝ одговорила: „Го напушти Дафни“.²⁰ Засега не знаеме со каква мисија бил на Балканот и на Света Гора.

Но сето тоа си има природен тек и полн континуитет. Во летото на 1910 год. во Софија се одржа шумниот Сесловенски конгрес, на кој, надвор од руската делегација, учествуваше и Крсте Мисирков (со семејството)²¹. Знаеме дека таму се среќавал не само со членовите соосновачи на Другарството Дијамандија Т. Мишајков и Стефан Ј. Дедов, туку и со „лозарот“ и виден револуционер Петар Попарсов и со бившиот скопски митрополит Теодосија Гологанов. Во истото време во Битолскиот вилает се појавува едно национално раздвижување што се разгласи како „Руска партија“. Така, на 3 март 1910 год. српскиот битолски конзул го известува своето Министерство дека веќе цели два месеца во неговиот реон се развива „една интересна појава“, „во селата на Битолското Поле, Демирхисарско и во крушевските села се пропагира за некоја ‚Руска партија‘. Маса селани се проврвеа во Рускиот конзулат за да се запишат во таа ‚партија‘ и барале од рускиот конзул да ги прими под заштита. Не може да се објасни кој можел да ги советува селата да дојдат на таа мисла, зашто ни една од националните пропаганди не наоѓа сметка во неа. Ми изгледа дека движењето е дојдено поради држењето на еден чиновник во Рускиот конзулат, што ја врши должноста драгоман, Васил, овдешен Цинцар. Испитувајќи ги селаните што доаѓаат да се жалат во Рускиот конзулат, тој простачки и глупаво ги советува да ги остават разните пропаганди и дека најсигурно им е под руска заштита. Простиот свет го прима ова за готово и почнаа да се запишуваат по селата во ‚Руската партија‘“²².

Всушност, тоа беше резултат на дејноста на јадрото на приврзаниците на Македонското научно-литературно другарство во Битола

¹⁷ ПФА РАН, ф. 176, оп. 2, ед.хр. 285, л. 1 и об.

¹⁸ ПФА РАН, ф. 35, оп. 1, ед.хр. 952, лл. 8-10 и об.

¹⁹ АВПРИ, ф. Славянски стол, 1903-1912, д. 5227, л. 79.

²⁰ Д-р Блаже Ристовски, *Крсте П. Мисирков (1874-1926)*.

Прилог кон истражувањето на развојот на македонската национална мисла, Култура, Скопје, 1966, 798.

²¹ На истото место, 478-483.

²² Архив Србије, Београд, МИД, ф. ПП, 35 Р, ред 495, 1910.

што уште по Илинденското востание собраа потписи од жителите на 34 села за отворање училишта на македонски јазик и се готвеа македонски учебници, а Чуповски перманентно одржуваше врски со Крушево и Битола. Затоа и Мисирков сакаше да дојде на служба во Солун. А веднаш по изборот за член на Бугарското книжно друштво (10. I 1910), Теодосија Гологанов од Софија ја поднел кандидатурата за одново да биде избран за митрополит во Скопје. Во тоа време крушевчаниот Марко Атанасов Мушевич ја доби поддршката од светогорските манастири и на 13(18). V 1910 год., заедно со сопотписникот Наце Димов, братот на Д. Чуповски, поднесуваат молба до Светиот синод на Руската православна црква во С.-Петербург за финансиска помош од 10.000 рубли за да се обнови црквата „Свети Атанасиј“ на разурнатиот Житошки манастир и во него да се отвори македонско училиште со пансион²³. На 2 јули Светиот синод ја разгледал молбата, но во моментот кога под руско менторство се водеа српско-бугарските разговори за договор за војна со Турција и за поделба на Македонија, молбата на Мушевич и за Димов беше одбиена²⁴. Вакви акти беа поднесени и подоцна²⁵, но во барутниот дим на Балканските војни и почетокот на Првата светска војна заглувна и овој македонски глас²⁶.

Во духот на сето ова раздвижување, токму пред сто години се раѓа и идејата да се отвори Висока педагошка школа во Скопје. Тоа беше поттикнато уште во 1909 год., кога македонскиот народ од Скопскиот санџак за парламентарните избори за Турскиот парламент на листата на Народната федеративна партија го постави гимназијалниот професор Петар Попарсов, а младотурските „гласници“ не ја поддржаа неговата кандидатура. Токму тогаш и Бугарската егзархија ја почна офанзивната активност за избор на свој митрополит во Скопје, бидејќи оваа епархија е останата без свој пастир и пројавувала тенденции што не се во согласност со нејзините програмски цели и задачи. Затоа Егзархијата му пишува на Министерството за надворешни работи во Софија:

„Редот и дисциплината што последниве години не е на висина во Светата Скопска епархија ни налага да преземеме соодветни мерки. Од извесно време една прилично настојчива компанија работи против Егзархијата и против егзархот лично, со цел да предизвика едно движење меѓу населението за свикување Народен собор во Цариград, на кој да се преработи Егзархискиот устав во таа смисла што Егзархијата да остане само за македонските епархии. Таа компанија, водена од П.

²³ Российский государственный исторический архив (понатаму. РГИА), С.-Петербург, ф. 796, оп. 191, ед.хр. 157, VI отделение 1 ст., л. 1-2.

²⁴ На истото место, л. 3 и об.

²⁵ На истото место, лл. 6-7.

²⁶ Блаже Ристовски, *Сознајби за јазикот, литературата и нацијата*, МАНУ, Скопје, 2001, 471-484.

Попарсов, се залага да ја ограничи власта на високиот клер, обвинувајќи го за пречка во развојот на школството. За да ги запреме таквите непријателски тенденции, решивме најнапред да ја пополниме епархијата со редовен епархиски архиереј. Нашата доверба ја поклонуваме на сегашниот в.д. управувач на епархијата Неговото Високопреподобие г. Неофит.²⁷

Во епархијата, под водството на Петар Попарсов, навистина се врши силна агитација против егзархиските намери и пак се истакнува кандидатурата на бившиот (сменет од егзархот во почетокот на 1892) скопски митрополит Теодосија. Кога ги дознал тие намери на избирачите егзархот кренал аларм и на 12 јуни 1910 год. побарал од Светиот синод Теодосија самиот да се откаже од кандидатурата. Меѓутоа, Теодосија мошне пркосно му пишува на егзархот дека ја потврдува својата кандидатура и дека е решен да се врати во Скопје – ако биде избран од народот. Тогаш егзархот го инструирал Неофита да организира народен протест против кандидатурата на Теодосија. Но само двајца од свикалниот Епархиски совет во Скопје и еден од Црковно-училишната општина го потпишале овој нарачан „протест“.

Сето тоа уште повеќе го револтирало скопското граѓанство и тоа се собрало во дворот на црквата „Св. Богородица“ на народен собор, каде што категорично се изјасниле: „Освен нашиот митрополит Теодосија за владика, не примаме никој друг!“ Духовен водач и на овој народен собир пак бил Петар Попарсов, кој добро ја познаваше и дејноста на Бугарската егзархија и онаа на Теодосија уште од 1891 година, кога и самиот беше еден од неговите поддржници и еден од организаторите на Младата македонска книжевна дружина во Софија и редактор на нејзиниот орган „Лоза“. Токму затоа и архимандритот Неофит во своето писмо до егзархот од 20 јуни 1910 год. со жолч зборува за расположението и активноста на „некои еснафски средини што се под влијание на г. учителот Петар Попарсов, којшто си внушил во главата дека е водач на народот. Тој – продолжува Неофит – постојано зборува против Егзархијата и нејзиното началство, вклучувајќи ме и мене, и ги поттикнува еснафите да ја поддржат кандидатурата на митрополитот Теодосија, бидејќи тој своевременно пострадал бранејќи ги интересите на Македонците“. Откривајќи „комплот“ во изборната кампања, Неофит добро ги согледал и сериозно ги оценил потфатите и вистинските намери на тројцата здружени дејци со желбите на македонскиот народ, па продолжува:

„Од некои членови на Советот разбрав дека Крсте Петков, оној што своевременно тргна со „мисирковштината“, од некој свој роднина што живее овде во Скопје побарал да го поврзе со учителот Петар

²⁷ Д-р Славко Димевски, *Присуството на Теодосиј Голоџанов во развојот на македонската национална мисла во ејохата на национално-револуционерното движење*, „Гласник“, ИНИ, XX, 2, Скопје, 1976, 101, заб. 82.

Попарсов во врска со собирање песни за „Крале Марко“ во Скопската околина, а господинот Попарсов бил љубезен веднаш да се согласи. Ова Ви го пишувам, Ваше Блаженство, како едно оправдано сомнение дека овде оживуваат расколнички сили. Тој господин Крсте Мисирков во писмото на својот роднина му искажал желба да се врати во Македонија, поточно да дојде во Скопје штом ќе се ослободи Македонија. Сакал човекот да биде професор на Скопски универзитет (?!). Ако е тоа вистина, а нема зошто да ме лажат, тогаш самиот заклучете каква опасност ѝ претстои на бугарштината во овие историски времиња. Замислете си да се здружат заедно „мисирковштината“ на господинот Крсте, „сепаратизмот“ на Неговото Високопреосвештенство Теодосиј и „автономштината“ на господинот Петар Попарсов!“²⁸

Оваа „опасност со несетени размери за бугарското дело во Македонија“ значи е подготвувана уште пред 1910 год. Мисирков вистина усилено работеше врз проблематиката околу кралот Марко и неговото време и одразот во народната поезија, па и писмото до неговиот роднина одразува една реалност. И Ѓ. Киселинов ни тврдеше дека Мисирков во тоа време изјавувал оти мечтаел да предава на факултет „историја и географија на Македонија и историја на народната литература“, па и во една статија тој тврди дека Мисирков мислел за создавање посебен универзитет во Скопје²⁹. И сопругата му Е. М. Мисиркова на 13 мај 1961 год. во едно писмо пишува дека откако се оженил Крсте „неколку пати“ одел во Македонија.

Иницијативата на Другарството преку Марко Мушевич, Наце Димов и Димитрија Чуповски за отворање македонски училишта и движењето за „Руска партија“ во Битолско покажува дека во моментот кога се кроеја плановите на соседите за завојување на Европска Турција, постоел и интензивиран стремеж за афирмирање на македонската културно-национална идеологија. Тоа уште појасно го потврдува и писмото на архимандритот Неофит од 11 јули 1910 год., во кое го опишува Народниот собор во скопската црква „Св. Богородица“:

„Предлогот на П. Попарсов – пишува Неофит – за отворање државна Висока педагошка школа во Скопје собраните без многу размислување го прифатиле со аплауз. На забелешката од нашиот секретар г. Тодоров дека просветата е во доменот на Светата Бугарска егзархија, а не на турските државни власти, П. Попарсов со иронија одговорил: „Ако Егзархијата е заинтересирана за народната просвета, таа можела од поодамна да земе иницијатива за отворање училиште од повисок ранг. Штом тоа не го сторила, народот ќе се обрати до државата!“ Г.

²⁸ Славко Димевски, *Дискусија*, во зб.: Крсте П. Мисирков и национално-културниот развој на македонскиот народ до Ослободувањето, ИМЈ, Посебни изданија, кн. 9, Скопје, 1976, 338.

²⁹ Г. Я. Киселиновъ, *Университетѣт въ Скопие*, „Цѣлокупна България“, I, 30, Скопие, 2. VIII 1941, 6.

Тодоров уште еднаш забележал дека за високото школство е потребен и високошколски кадар. Попарсов му одговорил: „Македонија располага со таков кадар, стига да си го собере распрснатиот по другите земји!“ Подоцна разбрав, Ваше Блаженство, дека Попарсов бил запознат со преписката помеѓу Крсте П. Мисирков, родум од Ениче-Вардар, кој во моментот живее во Русија, и некои личности од Скопската црковно-училишна општина, во која именуваниот Мисирков се предлагал за еден од професорите, доколку во Скопје се отвори Висока педагошка школа.³⁰

Веројатно имајќи го предвид тогашниот престој на Мисирков на словенските манифестации во Софија, а можеби и неговата посета во Македонија, архимандритот Неофит додава: „Длабоко сум уверен дека Попарсов е замешан во оваа работа и верувам дека со Мисирков неодамна се има сретнато во Софија.“³¹ Затоа и заклучокот на Неофит во писмово е многу луциден, точен и правдив:

„Од ова што го изнесов, Ваше Блаженство, заклучувам дека станува збор за еден комплот насочен против бугарштината во Македонија. Не случајно за митрополит се предлага Н[еговото] П[реосвештенство] Теодосиј, за професор познатиот автор на памфлетот „За македонските работи“, а за политички водач авторот на антиегзархискиот памфлет „Стамболовштината во Македонија и нејзините претставници“ Петар Попарсов. Соединувањето на овој триаголник во Скопје би имало огромна штета за бугарштината во Македонија, ако не и трагедија.“³²

Бугарската егзархија и бугарската држава сосем сериозно ги сфатиле овие доверливи информации од Скопје и енергично ја одбиле кандидатурата на митролотот Теодосија, па со помош на поткупливата турска власт го оневозможиле реализирањето на народните желби и потреби во тој историски миг. Но обидот за создавање универзитетски центар во Скопје го покажа претстојниот пат. По Солун и Битола, Скопје веќе почнуваше да се оцртува како културно-национален и политички центар кон кој се насочиле и погледите на тројцата видни дејци од поновата македонска историја, кои симболично ги претставуваа и трите дела на Македонија: Петар Попарсов од Велешко, Крсте Мисирков од Еничевардарско и Теодосија Гологанов од Серско.

³⁰ Д-р Славко Димевски, *Присуствојто на Теодосија Гологанов...*, 103-104.

³¹ На истото место, 104.

³² На истото место, 103-104.

Ѓорѓи Чакарјаневски

65 ГОДИНИ ОД ПОБЕДАТА НАД ФАШИЗМОТ

Големите воени судири со сета своја жестина и трагика по човековиот род носат и големи промени. Такви промени се случија по Првата светска војна кога се распаднаа трите големи светски империи. Во Европа се појавија нови држави, а особена промена се случи со Октомвриската револуција и појавата на СССР. И покрај милионите жртви, големата сиромаштија, болестите што како данок се плаќаа, Европа и светот започнаа да градат нови односи. Апелите кои потоа следеа да запрат војните и такви веќе да не се случуваат немаа долготраен здив.

Версајскиот мировен договор како да отвори друга страница на општествените збиднувања. Започна опоравување на земјите од страотниот удар што беше нанесен, но беа удрени темелите за подготовка на уште една пострашна и пожестока дотогаш видена војна.

Појавата на дотогаш невиденото зло фашизмот, започна мошне брзо да се зацврстува. Во 1922 година идеологијата на Бенито Мусолини беше на сцена, а потоа големата светска економска криза која го потресе светот како да ги подотвори вратите на германскиот национал-социјализам, изроден во страшен нацизам, да дојде на власт и заедно со фашизмот дефинитивно да започнат уривање на Версајскиот мировен договор. Сето ова, како и нерешителноста на Друштвото на народите во спречувањето на видно наелектризираната состојба во светот, нашироко ги отвори вратите за нови воени дејства во Европа и во светот.

Чекорот беше направен со попустливоста и враќањето на Германија на Сарската област (1935), но и со премолчувањето на Франција и Велика Британија на извршената окупација на Рајнската област во март 1935 година. Потоа следеше Австрија, познатиот со дозвола на Велика Британија Минхенски договор и ред други потези.

Британците се надеваа дека со отворена попустливост, германскиот експанзионизам ќе го свртат кон од неодамна формиранiot комунистички Советски сојуз. Но работите не се одвиваа

онака како што беа посакувани. Неочекувано, Советскиот сојуз во август 1939 година склучува договор со Германија за поделба на сфери на влијанија во југоисточна Европа. Настанаа коренити промени. Западните земји беа изненадени, а на Германија ѝ беше отворен патот за воени освојувања. Следеше нападот на Полска. Истовремено, Советската армија навлезе во источните делови на Полска, а ги окупира и балтичките држави. А потоа следуваа неизбежното објавување на војна од страна на Франција и Велика Британија на Германија. Втората светска војна започна.

Во месеците и во годините што следеа, започнаа бројни воени активности. Во октомври 1939 година Италија изврши окупација на Албанија и ја прогласи за персонална унија, а од почетокот на војната Германија за кусо време ги освои Данска, Норвешка, Белгија, Луксембург и Холандија со што патот кон Франција беше отворен. На 14 јуни 1940 година, Германците беа во Париз. Со тоа, и со исклучок на Шпанија, Португалија и неутралните Швајцарија и Шведска, западна Европа се најде во германско владеење. Во септември 1940 година беше формиран и Тројниот сојуз кој имаше за цел да создаде т. н. „нов светски поредок“.

И Балканот го зафати воениот виор. Во октомври 1940 година Италија изврши агресија на Грција, но без успех. Италијанците беа поразени и принудени да се вратат на позициите во Албанија. И состојбата во Кралството Југославија беше сложена. Германија и Италија настојуваа Кралството, со заемни отстапки да го придобијат и да го вклучат во веќе формираниот троен сојуз. Во една тајна преписка на Мусолини со Хитлер, ќе биде запишано дека Италија е подготвена под извесни услови да ги гарантира границите и целовитоста на Југославија, но и да го отстапи Солун, во случај ако таа се приклучи кон тројниот сојуз. Наспроти ваквите размислувања, бугарската влада чувствувала силна вознемиреност. Таа била свесна дека доколку Југославија пристапи кон тројниот пакт и би го добила Солун, нејзините желби за завладување со територијата на Македонија се сведуваа на минимум.

И Велика Британија во почетокот на војната настојува да ги придобие балканските земји. До пролетта 1941 година Романија, Бугарија и Југославија пристапија кон силите на Тројниот пакт. Но, работите не оделе како што треба. Во Кралството Југославија, со ангажирање на британските тајни служби, на 27 март дојде до демонстрации и откажување на договорот за пристапување кон Тројниот пакт. Последиците од тоа беа јасни. За Германија Кралството требаше да биде казнето и уништено, а 6 април 1941 година беше означен како ден за агресија. Најсреќна за истапувањето на Кралството Југославија од Тројниот пакт беше Бугарија. За неј-

зината верност кон силите на наци-фашизмот и особено Хитлер, таа доби територијално проширување особено кон Македонија.

По значителните освојувања и дефинирање на балканскиот простор, се формираше нова воена и политичка карта, но остана проблемот со Советскиот сојуз. Во јуни 1941 година, таа дилема беше разрешена. Германија го нападна Советскиот сојуз. Во исто време, воени операции се водеа и во северниот дел на Африка, но и на Далечниот Исток.

Германската агресија врз СССР се чини беше пресвртен момент во односите на силите на фронтите. Започна најмасовното организирање на демократските сили како антифашистичка коалиција. Тоа беше верификувано во август 1941 година со потпишувањето на Атлантската декларација со што беа удружени темелите на Антихитлеровската коалиција. А по нападот на американската воена база во Перл Харбур што го изврши Јапонија на 7 декември 1941 година, САД влегоа во војна против силите на Тројниот пакт.

На 1 јануари 1942 година 25 земји врз основа на Атлантската повелба ја потпишаа повелбата што претставуваше значаен и нов момент во борбата против светското зло наци-фашизмот.

Војната која доби светски размери значително се разгоруваше. Воените успеси на силите на Оската кои до 1942 година доминираа, по пресвртната Сталинградската битка започнаа да го губат својот здив. Советскиот сојуз започна силни воени акции со невидени дотогаш размери. А во Европа сè позасилено започнува отпорот, но и антифашистичката борба на тогашните југословенски народи, вклучувајќи го и македонскиот во неговата борба против наци-фашизмот, а за формирање на сопствена држава. Истата година, водечките силите Велика Британија и САД имаа успеси во Северна Африка. За тие успеси ни зборува една од најзначајните битки извојувана кај Ел-Аламејн во текот на октомври и ноември 1942 година.

И на Далечниот Исток се водеа силни битки. Сè до мај 1942 година, Јапонските воени сили имаа успеси. Пресвртен момент претставуваше битката кај Мидвеј која се одигра од 3 до 7 јуни 1942 година. Во таа битка јапонската морнарица претрпе целосен пораз што на извесен начин го одбележа почетокот на долгиот крај до нејзината капитулација. А американското истоварување на Гвадалканал на 7 август 1942 година пак, го означил почетокот на американско-австралиската контраофанзива на Далечниот Исток.

Следната 1943 година беше пресвртна, а се надсираше победникот од овој воен судир. Италија бележеше постојани загуби на сите фронтови, а во септември 1943 година беше принудена да капитулира. Распоредот на воените сили особено во Европа мораа да

претрпат промени. А како резултат на тоа, на 29 и 30 ноември 1943 година во Техеран се сретнаа водачите на големата тројка Рузвелт, Сталин и Черчил кои донесоа одлука дека војната ќе се води до конечна победа над силите на Оската.

Во 1944 година во значителна мера се засилија борбените дејства. Црвената армија незадржливо напредуваше на сите фронтови. Германците забележуваа ненадоместливи материјални и човечки загуби. Во борбите биле уништени 25 германски дивизии и значителна воена техника. Есента, силите на Црвената армија навлегоа во Полска, Унгарија, Романија и Бугарија, а преку територијата на Чехословачка и на германска територија.

Истовремено, на бреговите на Нормандија бил отворен Вториот фронт. По жестоки борби, сојузничките војски ги ослободиле Франција, Белгија, Холандија, стигнувајќи пред Германија. Крајот на војната бил видлив.

И на југословенскиот простор се одвивале значајни воени, но и политички активности. Започна процесот на новото државно-правно конституирање на нова Југославија. Во борбите за конечна победа над наци-фашизмот, со замен договор на југословенското и советското воено раководство, на советските воени единици им беше дозволено да навлезат на просторот на Југославија и да помогнат во конечното протерување и уништување на непријателските сили. Сето тоа придонесе, на 8 мај 1945 година, во Берлин да биде потпишана безусловна капитулација на нацистичка Германија и да стивнат големите битки на европската почва. Но, Втората светска војна не беше завршена. На Далечниот Исток, сè уште се водеше беспопштедна борба меѓу сојузничките сили и Јапонија. На 6 август 1945 година, САД за прв пат го фрлија дотогаш најсилното и најуништувачкото оружје врз градот Хиросима, атомската бомба. А само по три дена истото го сторија и во Нагасаки. Овие две бомби со страотни последици по жителите на двата града и по човештвото воопшто, го ставија крајот на војната. Јапонија беше принудена да потпише безусловната капитулација на 2 септември 1945 година. На тој начин заврши најстрашната, најдолгата и најкрвавата војна во историјата на светската цивилизација. Игрите на бројки тоа и го потврдуваат. Војната траеше шест години и во неа зедоа учество 61 држава. Под оружје биле мобилизирани не-веројатни 110 милиони луѓе од кои 55 до 60 милиони загинале, а 35 милиони биле ранети. Таа се водела на територијата на 40 држави.

И по 65 години потоа, навираат мислите не заради тоа што постојат сè уште живи сведоци од тие настани, за нивните трагедии, за најблиските. Туку заради сета нејзина жестина, за масовните убиства, болестите, гладот, концентрационите логори, за

гасните комори, крематориумите, атомските бомби, и последиците од неа, за раните кои ги остави и кои сè уште се чувствуваат, но и како можност за постојано да се навраќаме за да не дозволиме да се повторат.

И сосема кусо, за Македонија.

И Македонија и македонскиот народ заедно со другите народности го даде својот придонес во борбата против наци-фашизмот. Со сопствени сили, со организиран вооружен отпор против новите окупатори, ја стекна својата долго очекувана државност. Во завршните операции за ослободување, Македонската војска ја сочинуваа три корпуси во чиј состав влегоа седум дивизии со 22 ударни, четири артилериски, три пионерски и една коњичка бригада.

А по конечното ослободување и конституирање како држава рамноправна членка во југословенската федерација, натамошната дејност на македонските единици се одвиваше во составот на Југословенската армија во борбите за конечно ослободување на Југославија. Се отиде на Сремскиот фронт, кон Загреб и Марибор во духот на прокламираната цел за тотален пораз на силите на Оската од страна на антихитлеровската коалиција, чиј дел беше и НОВ на Македонија.

Тогаш, со донесените значајни одлуки од Првото заседание на АСНОМ, започна да се заокружува од поодамна започнатиот процес на уставно вообликување на македонската држава. Беше формирана и првата Влада на Демократска Федерална Македонија, а беа донесени и мноштво закони. Особено значаен документ на Првата влада е обнародувањето на нејзината Декларација, со која се обраќа до македонскиот народ и народностите и на пошироката јавност во Југославија и во светот. Чинот на формирањето на Владата во Декларацијата беше оценет како *„реален израз на рамноправноста, братскивојто и единствено на народите на Југославија искорвано во заедничката борба против окупаторот... остварување на националните права и рамноправност на сите народи во тогашна Демократска и Федеративна Југославија.“*

Беше донесен и првиот Устав на младата македонска држава со кој се определи нејзиниот карактер како држава и обликот на нејзиното државно уредување. А идеологијата беше двигател на целокупната активност во градењето на новите социјалистички односи.

Првата влада на Македонија, согласно донесениот Устав спроведувахе и непопуларни мерки кои беа дел од менувањето на сопственичките односи. Тоа особено беше видливо преку аграрната реформа, спроведувањето на експропријационите мерки,

конфискацијата на имотите на народните предавници, национализацијата, одземањето на воените печалби, колективизацијата и слично, кои оставаја длабоки траги во општествениот и социјалниот живот. Но, учествуваше и во организирањето и насочувањето на стопанскиот развој, во создавањето и јакнењето на дотогаш лошата економска основа, елиминирањето на неписменоста, а во центарот на најзиниот интерес беше грижата кон работничката класа. Денес сите сме сведоци дека поголемиот дел од овие активности, во новите политички услови по 1990 година беа ревидирани. Меѓутоа, не треба да се заборава дека историските услови во кои се случуваа тие настани пред 65 години беа такви какви што беа и не можеше да се дејствува надвор од нив.

Од август 1944 година до денес, како претседатели на влади на Р. Македонија ќе се појават 16 личности од кои некои во повеќе мандати и ќе раководат со вкупно 24 влади. А од осамостојувањето до денес со самостојна и независна Р. Македонија ќе раководат седум влади.

Но како и да е, во тој историски процес предводен од македонските комунисти и патриоти, а во отсуство на друга организирана сила која ќе го предводи македонскиот народ во правецот на формирање на сопствена држава, ослободителната борба (1941-1944) ќе претставува удар во една состојба на илузорните фикции на соседните држави за сопственоста на македонската земја.

Денес Р. Македонија е сосема нешто друго. Со референдумот од 8 септември 1991 година, нејзините граѓани изразија волја да живеат во суверена и независна држава со демократски премиси и со политички плурализам, за слободна пазарна економија, за почитување на човековите права и слободи на сите нејзини граѓани. А со донесувањето на првиот Устав (17 ноември 1991-та), поставени се рамките на новиот општествено-економски и политички систем, кој се темели врз неповредливите слободи и права на граѓаните, врз парламентарните принципи на управување, со поделбата на власта како основно начело, врз мешовитата сопственост и пазарната економија.

Во изминатите години, македонската држава ја плаќаше и сè уште ја плаќа цената на крупните промени. На овие простори во 2001 година имаше внатрешен вооружен судир кој заврши со Охридскиот договор. Денес, наспроти бројните потешкотии и особено со барањето на Р. Грција и со неа солидаризирани некои европски земји Р. Македонија да го промени името на сопствената држава, нејзините цели се евроатланските интеграции, како дел од големото семејство за нивните жители да живеат подобро и сами да си ја определуваат судбината.

Сите ние правиме исчекор кон подоброто, но колкав и каков, тоа зависи од нас. А историчарите и историјата тоа ќе го забележат и ќе дадат суд како време на една генерација и ќе нè смести на историското скапило на кое заслужуваме.

Илија Аџески

КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО ПРОЦЕСИТЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Вовед: од глобално кон локално

Во почетокот на осумдесеттите години од минатиот век започнува интензивна расправа за значењето на културата (на културниот детерминизам) во животот на луѓето, односно, расправата за тоа дали културната димензија на процесите на глобализацијата има примарна или секундарна улога во развојот на општеството, а со тоа и суштинско влијание врз животот на луѓето.

Во литературата се присутни сериозни анализи кои се во прилог на значењето на културната доминација, која покрај системот на политичка моќ и институцијализираните вредности и норми им претходат на економските процеси. Други пак имаат сосема спротивен став: културните вредности се од второстепено значење, од причина што светската капиталистичка економија во голема мера е интегрирана во политичка и воена моќ каде влијанието на културата е сосема занемарливо.

Ако за политичката и за економската глобализација прашањата на пораст, престиж и системот на владеење се во центарот на внимание, културната глобализација е сфера во којашто до израз доаѓаат последиците од модернизацијата, но и сфера во која се јавува потребата од промислување и преиспитување на тоа што се случува во општеството. Културата е подрачје во кое се судруваат интересите на економската и политичката моќ, но и подрачје на кое до израз доаѓа и отпорот кон нив.

За Хелд и Мекгреј сликата за светот на човекот денес, иако живее во сопствениот локален свет, сè повеќе е обвиеана со идеи и вредности кои доаѓаат од далеку. На локално ниво се создава една хибридна култура, главно формирана под влијание на медиумските транснационални корпорации. Но, новите електронски и комуникациски мрежи и информациски технологии, кои го окупираат сиот свет, во исто време го поттикнуваат и го развиваат

духот на традиционалните локални култури јакнејќи го нивното влијание и дејствување (Auge, M. 2001; Ritzer, G. (2000.).

„Овие мрежи овозможуваат густа, интензивна интеракција меѓу членовите на заедницата кои делат заеднички културни вредности, особено јазикот, што им дава нов поттик за обнова на сопствените етнички задници и нивниот национализам. И покрај големиот оптек на информации, слики, идеи низ светот, малку има знаци за настанување на една универзална или локална култура и малку има знаци на опаѓање на присуството на национализмот“. (David Held/ Anthony McGrew, 2002).

Интересен е ставот на Арџун Ападураи (Appadurai, 2001) за консеквенците на глобализацијата врз културата, односно за новата „глобална културна економија“ во која се случуваат радикални раздвојувања на културата, на економијата и на политиката. Во статијата „Поделбата и разликата во глобалната културна економија“ (1990), Ападураи презентира теоретска рамка која овозможува анализа на неизвесноста и фрагментацијата во глобалната култура и ги опишува поделбите кои не можат да се согледаат со примена на старите модели на светот организиран во смисла на центар и периферија (според: Nes, 2006:104). Во неговото сфаќање на глобалната културна економија е нагласена нејзината хетерогеност. Таа претставува систем кој е комплексен и поделен. Тоа е во суштина „теорија на простори“ која подразбира пет димензии на глобални културни текови: етнопростор, кој го сочинува динамичен свет во кој живееме; технопростор, под кој се подразбира развојот не само на механичката туку и на информатичката технологија која овозможува функционирање на мултинационалните системи; финансиски простори се оние што се однесуваат на теконите на капиталот, националните берзи и трговијата со стоки и услуги. Помеѓу овие три глобални културни текови постојат длабоки поделби поради кои не е можно да се предвидат последиците од нивните движења во која било насока. Врз овие поделби се изградуваат медиопросторите (медиопејзажи) и идеопросторите. Медиопејзажот, за разлика од другите „простори“ се формира како резултат на масовната – информатичка и електронски усовршена комуникација помеѓу културите. Медиопејзажот во суштина, на локално ниво, го видоизменува и го приспособува она што го прима во зависност од видот на публиката, или од интересите на оние што ги поседуваат тие средства. Државата тешко може да ги контролира медиумите од причина што тоа технички не може едноставно да го изведе. На пример, сателитското емитурање и кабловската телевизија можат да емитуваат програми на која било точка од Земјата. Колку телевизиските слики придонеле за руше-

ње на тоталитарните режими на Исток на крајот на осумдесеттите и почетокот на деведесеттите години тешко може да се претпостави и да се измери, но останува впечатокот дека тие одиграле голема улога во забрзување на процесот на распаѓање на тоталитарните системи.

Искуството од Заливската војна и интервенцијата во Ирак, укажуваат на улогата на телевизијата во формирањето на претставата за „муслиманските фундаменталисти“ и улогата на САД. Емисиите кои биле посветени на Заливската војна очигледно биле во корист на САД, но ефектот на „медиумите тешко е да се процени затоа што зависи од начинот на кој сликите и историјата се толкуваат“ (Nes, 2006: 113).

Прашањата дали економската моќ денес е поврзана со контролата врз технолошката моќ, и дали политичката моќ им служи на економските интереси, кои од друга страна се во голема мера поддржани од културата како индустрија, се чинат непотребни од аспект на објективната меѓузависност на факторите во процесот на глобализацијата. На пример, маркетинг-пропагандата настанала за да го дизајнира имиџот на стоката и нејзиниот маркетинг го направила стратемиски; огласувањето го претворило во фундаментално посредување помеѓу културата и економијата и тоа би требало да се смести во сферата на естетските производи како такви. Економската наука и знаење воопшто во оваа сфера на маркетинг и производство на производи за пазарот се претвориле во културни нешта. Подвижноста или преминот од економијата во културата, но и обратно од културата во економијата, особено во бизнисот за забава, денес претставува еден од најпрофитабилните бизниси на САД, покрај оружјето и храната. (Jameson, F. 2000).

Глобализацијата во сферата на културата е доволно сложена за да не дозволи формулација на едноставни и ограничени заклучоци и анализи. Ако ја земеме за анализа културата на потрошувачката, тогаш се наметнува прашањето за специфичните облици на секојдневниот живот, што директно нè поврзува со социјалните облици на глобализацијата, или, поконкретно, она што во другите делови, надвор од САД се нарекува културен западен империјализам.

За Ритцер (Ritzer, 2000), а и не само за него, кога говориме за процесите на глобализацијата, пред сè, мислиме на вестернизација односно американизација, затоа што предметот на глобализацијата го формираат елементи кои се исклучиво американски (западноевропски) вредности, културни артефакти и универзални симболи, без разлика дали се говори за филмот, индивидуализмот,

телевизијата, политичката демократија или интернетот. Културната глобализација суштински се однесува на уште една тема која е поврзана со процесите на хомогенизација: во која мера глобализацијата го хомогенизира културниот простор. Во тој контекст се сретнуваат главно две јасно формирани мислења: едното го брани ставот дека глобализацијата го загрозува локалниот културен простор, а другото мислење, ставот дека глобализацијата помага (поттикнува) во формирањето на разновидноста на културите исто колку што создава и хомогеност. Дали станува збор за два сосема спротивставена процеса или, како што вели Фридман, сепак станува збор за два стремежа кои рамноправно ја конституираат глобалната стварност (во: Santos, 2002: 22; Ritzer, G. 2000).

Без сомнение, глобализацијата ја овозможува хомогенизацијата „но таа самата не е хомогенизација, туку е систем од режими за производство на нови идентитети, но и детериторијализирана империја, „империја без граници“. (Cifric, I., 2008). Културното глобализирање се движи од Запад кон Исток, од развиените кон неразвиените земји, што, тенденциски, претставува, облик на воспоставување на културен империјализам, *soft power* кој подготвува терен за прифаќање на *hard power*, односно доминација на економијата, технологијата и контрола“ (Held, 2003; Robertson, 1992).

Хомогенизацијата на културата, објективно значи намалување на разновидноста на културите, субјективно, заземање став за подреденост на една култура втемелена врз моќ, но и врз тоа дека живееме на една планета и стануваме свесни за тоа и дека мора да преживееме. Тоа создава свест и потреба заеднички да управуваме со глобалните процеси, кои се закануваат да излезат од контрола на штета на најголемиот дел од човековата популација. Критиката на процесите на хомогенизација треба да се насочат кон доминацијата на една култура и нејзината монополска моќ врз другите култури. Одговорот на прашањето: зошто разноликоста на културите е посакувана вредност, се наоѓа меѓу другото и во фактот што разноликоста се одржала и врз разновидноста на околината.

„Како што е биолошката разноликост основа за варијации во еволуцијата на природата, така и културната разновидност е широка потенцијална културна основа за нови варијации во културната еволуција. Нејзината редукција е редукција на културниот потенцијал на човештвото“. (Cifric, I., 2008:786).

Чарлс Тејлор (Taylor, 2000; 2004.) го конструира терминот длабок диверзитет како средство за разбирање на идентитетот и државјанството во комплексни, мултинационални и полиетнички држави. Длабокиот диверзитет е повеќе од само етнички и кул-

турен диверзитет. Формите на диверзитетот се политички и правни и можеби исто така уставни, признаени и прифатени на три основни начини.

Прво, општеството се карактеризира со отсуство на заеднички договор за улогата на државата. На ова се надоврзуваат различни концепции за културниот, националниот, лингвистичкиот или етничкиот состав на општеството. Дали овие концепции ги содржат различните колективни цели за тоа што општеството треба да биде и како треба да биде уредено, се прашања на кои тешко се наоѓа задоволителен одговор? Ова е најчест случај со државите кои имаат мултинационален и полиетнички карактер.

Второ, општеството го признава постоењето различни колективни цели и се обидува да ги овозможи нив преку прифаќање на различните државјанства и преку дозволување на колективитетите да ги негуваат нивните чувства за различност.

Трето, овие групи (колективитети) се чувствуваат различни или активно се разликуваат со преземање мерки за негување на нивната различност или специфичност. Длабокиот диверзитет го означува чувството за поврзаност во која група или колективитет припаѓа заокружениот ентитет кој го „пренесува“ своето чувство на припадност на друга поцврсто интегрирана заедница. Длабокиот диверзитет честопати коегзистира со други форми на диверзитет кои не го поставуваат прашањето на група која има различни колективни цели. Колку е исклучителен овој начин на колективна или групна идентификација и колку може далеку да се прошири? Дали нациите мора да станат држави?

Природата на преокупацијата на комунитарците, според Фосум (John Erik Fossum, 2003) е обезбедување на добар живот, додека на либералите е обезбедување услови за остварување правда. Комунитарците главно се држат до фактот дека индивидуалните права се наклонети да поттикнуваат расцепкување, егоизам и отуѓување наспроти концептот на заедница и чувство на припадност на колективитетите. Во рамките на ова гледиште правниот систем во суштина е правно уреден егоизам. Според Тејлор: „едно лице треба да разликува помеѓу, од една страна, основни слободи – оние што никогаш не треба да бидат загрозувани и затоа треба неприкосновено да се утврдени, а од друга страна, привилегиите и имунитетите кои се, исто така, важни, но можат да бидат повлечени или ограничени од причини поврзани со јавната политика на работење (но, сепак, треба да се има силна причина да се стори тоа)“.

За да се поттикне колективно чувство на припадност, потребни се и групно основани или колективни права. Прашањето е

колку и до кој степен правата на колективитетите треба да се спроведуваат: дали колективитетите имаат право да спроведуваат цели кои ќе постават ограничување на правата на индивидуите?

Глобална култура – информатичко општество

Прашањето кое си го поставува Дрори (Drogi Gili S. 2007) се однесува на местото и значењето на информатичката технологија денес која драматично навлегува во многу сфери во развојот на општеството. Имено, интересот за информатичкото општество стана дел од најургентните глобални општествени проблеми, погледнато од аспект на промената на визијата за развој, кој ги отсликува основните карактеристики на глобализацијата: ера на глобализирани процеси и претстави, мрежни социјални контакти, развој на технологија и слично. Без сомнение, процесите на глобализацијата, вклучувајќи ја и економската страна на глобализацијата, во помала или поголема мера, се поврзани за развојот на новите информатички технологии, особено тоа се однесува на феноменот на културната глобализација.

Развојот на новите технологии овозможува светот да се доживее како „единствено место“: но и без таа глобална свест, информатичките технологии влијаат врз тоа како во сопствената локална средина живеете во однос на другите и во однос на претставите на другите кои до нас допираат преку масовните медиуми“ (Nes, 2006:65). Информатичките средства создаваат ново доживување на културата, националноста, сопствената личност, односно влијаат врз сите аспекти на социјалниот живот.

Од друга страна, многумина денес ја потенцираат драмата на глобалната нееднаквост особено во сферата на информатичките технологии, која бавно се шири во сиромашните и неразвиени земји, што ја продлабочува нееднаквоста и нивната зависност од развиените и богати земји. Високата технологија сè уште е концентрирана во неколку развиени земји. На пример, петнаесетте најразвиени земји, во 2004 година апсорбираат преку 86% од корисниците на интернет во светот. Се разбира дека денес ситуацијата е подобрена во корист на останатиот свет, но кога станува збор за висока технологија, за нејзиното ефективно користење во економијата, сè уште многу заостануваат. Наглиот пораст на употребата на компјутери и корисници на интернет особено е видно по 2000 година кога се зголемува, во некои земји за 2 до 3% секој месец, особено во источноевропските земји и во повеќе земји од Јужна Америка и Азија.

Глобализацијата на високотехнолошкиот сектор го најави создавањето на постиндустриската информатичка економија на глобално ниво. Компонентите на оваа постиндустриска економија го вклучуваат и реструктурирањето на економските сектори, го пренасочуваат од сферата на индустрискиот кон сферата на услугите кои непосредно се поврзани со новите технологии. Драматичната економска трансформација во глобални рамки предизвика и низа политички промени, особено на зацврстување на глобалните регулативни режими. Лоуи (Lowi, 2001) наведува пет, како што ги нарекува, „рамки за дејствување“ кои главно, на глобален план го штитат оплодувањето на капиталот со тоа што обезбедуваат сигурност главно преку „осигурување на законите и системот, на сопственоста, на почитување на договорите, на размената, на јавните добра и алокација на одговорноста за повреда (надомест на штета)“. Голем број интернационални организации го надгледуваат бројните мултурателарни договори и спогодби за да се осигура глобалниот интернет протокол режим.

Слично како и другите видови капитал, примарниот, индустрискиот, потрошувачкиот и финансискиот, глобализацијата создала услови и за развој на информатичкиот и на комуникацискиот капитал. Пораките, идеите, сликите, податоците лесно циркулираат низ целата земја по пат на електронски мрежи.

Во последните триесетина години социолозите говорат за „постиндустриско општество“, „информатичко општество“, „мрежна економија“, „сајбер општество“ и слично. Пренесувањето податоци, идеи, слики пораки и слично, низ целиот свет последните дваесетина години се претворило во вносен бизнис. Информацијата и комуникацијата станале составен дел и една од причините за развој на капитализмот. Денес не може да се замисли функционирањето на светските компании, асоцијации и воопшто функционирањето на светскиот систем, без развиена телекомуникациска мрежа и компјутерска технологија. Телекомуникациите за многу краток временски период создадоа огромна акумулација на капитал. На пример, во периодот од 1986 до 1995, вредноста на овој сектор се зголемила за повеќе од 600 милијарди долари (Шолте, 2008: 218). Потоа, голема концентрација на капитал се случила во контекст на глобализацијата преку мас-медиумските корпорации, во продажба на печатени материјали, музика, уметнички дела, филмови. На пример, во средината на деведесеттите години емитувањето на радио и ТВ програма и издаваштвото биле двете најпрофитабилни индустрии во Европа. Во САД една петтина од најбогатите луѓе по деведесеттите години се во секторот на мас-медиумите. Информатичката и комуникациската технологија, пот-

тикнати од глобализацијата, стануваат јадро на развојот на модерното општество во кое всушност доминира капиталот во информатичкиот сектор.

Уште една важна тема се наметнува кога културата и глобализацијата ги доведуваме во врска, а се однесува на создавањето на глобалната култура, која се формира како резултат на интензивната циркулација на културни вредности на светски план. Имено, важни прашања кога говориме за глобализацијата на културата се однесуваат на новите културни облици, начинот како се формираат, кое е нивното значење и каков е нивниот однос спрема културите на локално ниво.

Согледувањата на Робертсон (Robertson, R. 1995) за карактерот на промените на културата во ерата на глобализацијата не се во насока на хомогенизација на културата, од причина што глобалното не се набљудува како апсолутно спротивно на локалното. Глобализацијата секогаш се случува во некој локален амбиент кој во исто време се формира под нејзино влијание. Подобро е да се говори за „глокализација“ која значи пред сè „глобална перспектива приспособена на локалните услови“. или поедноставно изразено со јазикот на маркетингот, начин на создавање добра, услуги и реклами наменети за разновидните локални пазари“. Со овој термин подобро се обединети меѓусебните односи на глобалното и локалното низ кои хетерогеноста постојано се репродуцира во процесите на глобализацијата, додека во исто време е присутна и хомогеноста од аспект на различностите на локалитетот“. (Robertson, R., 1995; во: Nes, 2006:101; Љоса, 2003)

Културен империјализам

Изградбата на идентитетот во услови на глобализација се случува во дијалектички однос на националното, локалното и регионалното, од една страна и низа специфичности и посебности кои дејствуваат внатре во тие сфери како што се: класата, полот, разните улоги кои ги има поединецот и кои активно влијаат врз формирањето на новите идентитети од друга страна. Процесот на глобализацијата, по дефиниција формира средина во која се случува силен процес на интензивна интеракција на различните култури. Тој процес од една страна ја зголеми свеста за важноста на културата во функционирањето на заедницата и ја изостри чувствителноста кон културните разлики, но во исто време ја зголеми свеста за посебноста на сопствениот идентитет (Jameson, F. 2000).

За Кастел во светот кој е зафатен со глобални текови на богатство и моќ, потрагата по идентитетот, без разлика дали ста-

нува збор за колективен или за индивидуален, припишан или конструиран, се претвора во основен извор на општествената смисла на постоење. Посебноста на состојбата на дваесеттиот век се согледува и во однос на идентитетот: тој станал главен, а понекаде и единствен извор на смисла во историскиот период кој се карактеризира со присуство на деструктурирани организации, делегитимирани институции, слабеење на главните социјални движења и ефемерни културни пројавувања. (Castells, 1997: 3). И Гиденс дели слично мислење: националниот идентитет е валиден извор за личниот идентитет. За луѓето, „морално е да сакаат да го бранат нивниот идентитет од силите кои би можеле да го загрозат“. Нациите се етнички заедници, во кои припадниците имаат специфични должности кон другите членови кои секогаш не чувствуваат обврски кон оние што не се припадници на нацијата. Нацијата треба да оформи државни структури, кои би им овозможиле на граѓаните сами да одлучуваат за прашањата од најголема важност“ (Гиденс, 2002:152).

Глобализацијата создава реални претпоставки за хомогенизација на културите и во краен случај доведува до културен империјализам. Под хомогенизација обично не се подразбира рамномерно учество на различните култури во формирање на една заедничка култура, туку процес кој ги надминува структурите на поединечните општества, односно се случува процес на транснационализација кој завршува во состојба на космополитанизација или како што некои ја нарекуваат детериторијализирана култура (Auge, 2001. Tomlinson, 1992).

Хомогенизацијата ги поврзува културите во еден проект на модерната култура, околу едно културно јадро, кое се базира врз културната индустрија диригирана од моќните и богати земји, која се наметнува врз другите култури со своите моќни средства на ширење и која дејствува разурнувачки врз идентитетот на другите култури.

Тојнби си го поставува прашањето за тоа дали некогаш постоела империја толку амбициозна и монструозно сигурна во себе, како што тоа денес се случува (Тојнби, . 2003:253).

Тој се обидува од тоа море на емоции како што вели, да го издвои она што е добро, од она што е опасно и од она што е неизбежно низ процесите на глобализацијата, но и од она што може да биде скротено и регулирано во наша корист.

Во овој контекст се поставуваат многу прашања. Пред сè, што е она што ја прави западната култура толку моќна во однос на останатиот свет, потоа, дали е можно да се шират новите слободи, новите вредности, а истовремено да се зачува најдоброто во

старите култури? Дали навистина постои избор? Тојнби наведува многу аргументи за вредностите на западната култура, како што се, на пример, еманципацијата на жената, личните и политичките слободи, со една напомена дека демократскиот начин на живот во „нашата (западноевропска, н.з.) политичка и општествена култура без сомнение е далеку најдобар од сите познати во историјата на човештвото“.

Постојат многу причини да се смета дека културната глобализација воглавно тежнее кон добро, нешто што е вредно да се поддржи, и таа мисионерска улога на Западот се потпира врз уверувањето на човекот од Запад дека неговиот начин е најдобар кога се во прашање навистина важни работи какви што се: слободата, демократијата, ослободувањето, толеранцијата, правдата, плурализмот. Нашата култура е култура на универзални права и тука компромис не е можен констатира Тојнби. Но, постојат аспекти на културната глобализација на кои мораме и треба да им ододеме. Слободата и демократијата често одат рака под рака со незапирливоста на слободниот пазар, проследени со алчност и расипништво што мора да се признае не е „најдобар амбасадор на слободата“. Глобалната културна индустрија претпоставува глобална регулација, особено на монополското однесување над клучните културни ресурси, како што се информациите, комуникациите, образованието и забавата (Fuchs, F., 2010; Karen Rasler and William R. Thompson 2009).

За Дејвид Роткоф (Rothkopf, 1997) за прв пат во историјата, буквално секој поединец на секое ниво на поединечниот и на социјалниот живот може да почувствува влијание од промените што се случуваат на меѓународен план: може да ги слушне од медиумите, да вкуси храна или да купи нешто што доаѓа од далечина. Во однос на глобализацијата нема неутрални: или се профитира или се чувствува страв од нејзините последици. Хомогенизацијата која настанува како резултат на глобализацијата, која најчесто е осудувана од националистите и од културните романтичари, во суштина е позитивна и од неа се профитира: таа промовира интеграција и отстранување не само на културните бариери туку и многу негативни димензии на културата. Таа е витален чекор кон стабилен свет и подобар живот на луѓето.

Расправите за културниот империјализам имаат долга историја, уште од времето на Франц Фанон со неговата книга „Презрени на светот“ (1963) и продолжуваат со расправите за неолиберализмот, неоимперијализмот а последната деценија во врска со глобализацијата. Во формулирањето на концептот на културниот империјализам во голема мера придонесоа автори како што се:

Едвард Саид, Галтунг, Херберт Шилер, кои се движат во широк дијапазон од сфаќањето на „доминација“ на една култура над другите, до вклучување на културата во модерниот свет (SAID, 1999; 2002).

Причините за конфликт помеѓу културите може да бидат од најразлична природа, но во ерата на глобализацијата тие се собираат во една точка, во којашто се препознава западната култура, според која треба да се мерат и да се вреднуваат другите.

Културните конфликти можат да се сместат во неколку категории и сфери од социјалниот живот. Тие можат да бидат конфликти кои произлегуваат од сферата на религијата и етницитетот, конфликти меѓу оние што се многу слични, кои имаат внатрешна логика, потоа квази-културни конфликти, кои се идеолошки и не сосема одговараат на карактерот на културен конфликт, но сепак ги содржат сите поважни карактеристики на културни судири, како што е Студената војна, на пример. Најпосле, да се потсетиме на конфликтите во дваесеттиот век, вклучувајќи и ги оние од деведесеттите години на минатиот век со распаѓањето на социјализмот на просторите на бивша Југославија, кога културата (религијата, етносот) обилно се користеа за разгорување на националистичките страсти на нивните војски да ги оправдаат нивните постапки меѓу народот, дека прават нешто што е од огромна корист (Gray, 2002; Suter, C 2009).

Хибридизација на културата

Некои автори инсистираат на ставот за глобализацијата како форма на вестернизација или процес кој е опасен за малите култури кои опстојуваат долг временски период и дека треба „да бидеме загрижени со начините на кои незападните општества и цивилизации значително придонесуваат кон целокупниот процес на глобализацијата“ (Robertson, 1998). Нормално дека она што доаѓа од незападната култура и цивилизација е незначително и малку влијателно и се наоѓа во својот зачеток.

Погледите на Гиденс за глобализацијата како последица од модернизацијата на некој начин ја надополнува општата претстава која се сретнува во земјите од Третиот (економски неразвиениот) свет, како и во другите региони, за глобализацијата како форма на хегемонија, но и како форма на вестернизација, империјализам или колонијализам од нов вид. Но, како што истакнавме, глобализацијата не е материја со едноставна структура и на неа не треба да се гледа еднострано, само од еден или од неколку аспекти (Beck, 2004).

Хибридизацијата на културата настанува како резултат на мешањето и меѓусебното влијание на културите, обично под влијание на западната култура и културите на третиот свет. Најдобар пример за тоа се новите насоки во музиката, кои се инспирирани од традиционалната музика и кои лесно се пласираат на пазарот на неразвиените.

И во минатото процесот на хибридизација бил присутен, но она што е карактеристика на општеството зафатено со силен процес на глобализација е фактот што ги зголеми и ги нагласи искуствата за постоење на неколку самоидентификации на човекот во исто време, или како што Фредрик Џејмсон забележал дека „секој претставува неколку групи одеднаш“ (Jameson, F. 2000.,)

За Смит глобалната култура претставува нешто што не е поврзано со ниту едно место или со временски период. Таа е еден вид комбинација на различни компоненти извлечени од секаде или од никаде“ (според: Шолте: 2008:308; Smit, Antoni, D., 1998.). Ова „идентитетно сурфање“ во кое луѓето се движат од еден идентитет во друг, во безграничен простор на неповрзаност, ја нагласува суштината на модерните идентитети во ерата на глобализација. Хибридниот идентитет се предизвик за конструкција на една заедница особено во оние ситуации кои по својата природа се мултикултурни.

Дали перцепцијата за културната хомогеност како резултат на глобализацијата се неосновани? Во која мера се чувствува влијанието на натериторијалноста и транспланетарноста во уништувањето на културните разлики? Некои автори, на пример, исчезнувањето на јазиците го споредуваат со исчезнувањето на видовите во природата. Губењето на културната разновидност не мора да биде поврзана со процесите на глобализацијата. Напротив, културната разновидност може да се поврзе со ширењето на глобализацијата. За тоа има безброј примери. Својата промоција некои религиски движења ја имаа токму како резултат на примената на глобалните комуникации, како што се интернетот и глобалната телевизија. Тоа говори во прилог на ставот дека глобализацијата има истовремено хетерогенизирачки и хомогенизирачки ефекти. Тоа најочигледно е препознатливо во појавата на нови насоки во музиката, во исхраната каде што изворното, оригиналното, е тешко препознатливо кога доаѓа во допир со она кое доаѓа однадвор и тешко може да се определи карактерот на меѓусебното влијание кое е препознатливо во „новиот“ производ, кој најчесто е мешавина од две или повеќе нешта.

Втората противречност е поврзана со односот помеѓу националната држава и транснационалните недржави. Една од најмно-

гу дискутираните теми кога се говори за влијанието на глобализацијата врз промените на современиот свет е поврзана со променетата улога на државата: некои мислат дека државата е застарена работа, дека изумира, други дека и понатаму таа е главен играч на меѓународната сцена. Се разбира и едното и другото гледиште не обрнуваат внимание на трансформациите во целина кои се противречни, кои од една страна ги вклучуваат процесите кои ја зајакнуваат нејзината улога во некои сфери, но од друга страна, постојат подрачја каде нејзината улога е целосно исклучена.

Третата противречност е од идеолошка природа; тоа е противречност помеѓу сфаќањето за глобализацијата како олицетворение на несомнено непобедливата енергија која ја има капитализмот од една страна и сфаќањата дека глобализацијата дава нови шанси за проширување на обемот и подобрување на квалитетот на транснационалната солидарност и антикапиталистичката борба, од друга страна.

Противречностите во сфаќањето на глобализацијата, упатуваат на најзначајните насоки во кои денес се движи светот. Она што обично се подразбира под поимот глобализација, всушност, претставува паралелни процеси и судири, различни системи и општествени односи, од кои настануваат различни феномени за кои сметаме дека се глобални.

„Тоа значи дека не постои само еден ентитет што се нарекува глобализација, туку постојат глобализации..., погрешно е да се мисли дека со новите интензивни форми на транснационалните интеракции кои произлегуваат од процесите на глобализација се укинува хиерархијата на светско ниво... Напротив, ...хиерархијата сè повеќе јакне и нееднаквоста е сè поизразена. (Santos, 2000:31)

Меѓусебната поврзаност упатува на ставот дека е погрешно да се мисли за глобалното и за локалното како одвоени ентитети или за нивната спротивставеност, за локалното како нешто што е тука, близу до нас и за глобалното како за нешто далечно, на друго место. Во условите кои владеат на светско ниво, чиста глобализација не постои: она што се нарекува глобализација е секогаш успешна глобализација на некој посебен локализам. Глобализацијата претпоставува локализација. Глобалните текови постојано вклучуваат маса луѓе кои го живеат своето секојдневие, во рамките на локалната култура која суштински се менува и извештачува. Сантос говори за четири типови производство кои формираат четири облици на глобализација, меѓу кои глобализираниот локализам и локализираниот глобализам се посебно интересни. Имено, глобализираниот локализам е процес со кој одредени феномени успешно се глобализираат, без разлика дали се работи за

активности кои се поврзани со мултинационалните компании или за нешто друго, како што е консумацијата на брза храна, или употребата на англискиот јазик, нешто што може да се нарече *lingua franca*. Тоа може да се разбере и како глобализација на „победниците“ во борбата за присвојување ресурси. Локализирана глобализација, се однесува на специфичното влијание на транснационалната практика и императиви кои потекнуваат од глобализираните локализми на локално ниво. Накратко, локалните услови се дезинтегрираат, се деструктурираат, што се препознава во повеќе сегменти на општествата на локално ниво: масовно користење на природните ресурси за отплата на големите долгови, приспособување на условите за работа по примерот на големите економии и мултинационални компании (користење евтина работна сила) приспособување на земјоделското производство за извоз на меѓународниот пазар, и слично (Karen Rasler and William R. Thompson 2009; Suter, C. 2010 ;2009).

БИБЛИОГРАФИЈА:

Augé, M. 2001. *"Nemjesta" – uvod u moguću antropologiju supermoderniteta*, Karlovac: PSEFIZMA.

Beck, Ulrich 2004. *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*. Zagreb: Školska knjiga.

Held D. and McGrew A. 1999. *The Globalization Debate*, vo : Held D. and McGrew A. *The Global Transformation* , Polity Press,

Friedman, TH. 2003. *Lexus i maslina*. Razumevanje globalizacije. Izvor, Zagreb

Tojnbi, P. 2003. *Ko se boji globalne kulture*. Vo. Haton V. i Gidens, E. Na ivici. Plato, Beograd

John Erik Fossum. 2003..*The European Union: In Search of an Identity European. Journal of Political Theory*

<http://www.sagepublications.com>

Кастелс ,М. 2005. *Ера на информации: Економија, општество и култура*. Том Први. Подемот на мрежното општество. Алеф: Скопје

Castells, M. 2000.. *Uspon umrezenog drustva*. Golding marketing. Zagreb

Castells, M. 2003. *Kraj tisuleca*. Svezak 3. Golding marketing. Zagreb

Гиденс, Е. 2002. *Третиот пат*. Скопје. Институт за демократија , солидарност и цивилно општество.

Гиденс, Е.2001. *Модерноста и самоидентификацијата*. Скопје. Темплу

Магрис Клаудио, 2003, Вашар толеранције, Глокални свет; Aleksandria press, Београд,

Марио Варгас Љоса, 2003, *Култура слободе*, Глокални свет, Београд: Aleksandria press,

F. Jameson, *A Singular Modernity: Essay on the Ontology of the Present*, Verso, London & New York 2002.

Tomlinson, John. 1992. *Cultural Imperialism*. Baltimore: The John Hopkins University Press..

Jameson, Fredric (1984), „Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism“. *New Left Review* 146: 53–92

Jameson, F. 2000., *Globalizacija i Politička strategija Polit. misao*, Zagreb. Vol XXXVII., br. 4,

Christian Suter, 2010 . Globalization, economic and social transformation, and inequality: Introduction to special issue *International Journal of Comparative Sociology* 51: 243 51(4) 243–245

Santos de Soza Boaventura. 2002. *Procesi globalizacije*. Rec no. 68/14 decembar 2002. *Casopis za knizevnost kultura i drustvena pitanja* . (Internet) .

Suter C 2009. Inequality beyond globalization. Searching for the missing pieces of the puzzle: Introduction to special issue. *International Journal of Comparative Sociology* 50(5–6): 419–424.

SAID, Edward W. 1999. *Orijentalizam*. Zagreb: Konzor.

SAID, Edward W. 2002. *Kultura i imperijalizam*. Beograd: Beogradski krug

Smit, Antoni, D., 1998. *Nacionalni identitet*, Beograd: XX vek.

Smith, A. (2003) *Nacionalizam i modernizam*. *Politička misao*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Karen Rasler and William R. Thompson 2009. Globalization and North–South Inequality, 1870–2000. A Factor for Convergence, Divergence or Both?

International Journal of Comparative Sociology

<http://www.sagepub.co.uk/journals> Vol 50(5–6): 425–451

Tomlinson, John. 1992. *Cultural Imperialism*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Gray, John. 2002. *Lažna zora: iluzije globalnog kapitalizma*. Zagreb: Masmedia.

Robertson, R., et. Khondker, H.H. 1998. Discourses of Globalization. Preliminary Consideration. *International Sociology*. Vol. 13(1): 25–40

Robertson, R., 1992. *Globalization as Problem*, , vo. Globalization, Sage, London.

Ritzer, G. (2000.), *The McDonaldization of Society*, Thousand Oaks: Sage Publications Inc.

Christian Fuchs 2010. New imperialism: Information and media imperialism? *Global Media and Communication* 2010 6:33
<http://gmc.sagepub.com/content/6/1/33>

Чарлс, Т., и други. 2004. *Мултикултурализам*. Скопје
ЧЕвро-Балкан

Carls, T., *Prizivanje graganskog drustva*. 2000. Beograd: Beogradski krug

Cifric, I. 2008. Imperij ili zaednica. *Drustvena istrazivanja*, god 17. br. 4-5 Zagreb . Internet

Шолте, Јан Арт. 2008. *Глобализација*. Академски печат: Скопје.

Сашо Додевски

**УЛОГАТА НА ПОВЕРЕНСТВОТО
ЗА ПРОСВЕТА ПРИ ПРЕЗИДИУМОТ НА АСНОМ
И МИНИСТЕРСТВОТО ЗА НАРОДНА ПРОСВЕТА
НА ДЕМОКРАТСКА ФЕДЕРАЛНА МАКЕДОНИЈА
ВО КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК,
АЗБУКА И ПРАВОПИС 1944 – 1945 ГОДИНА**

Стремежите и борбата за кодификација, нормирање, воведување и користење на македонскиот јазик и азбука имаат повеќе-вековна традиција во Македонија, силно вкоренета и претставена преку делата и работата на многу видни македонски интелектуалци. Сепак, остварувањето на идејата за унификација и употреба на македонскиот јазик и азбука не можело да се случи без постоењето македонска држава и политички институции кои ќе го организираат и ќе го реализираат тој процес. Активностите за озаконување и унификација на македонскиот јазик и азбука започнуваат истовремено со почетокот на борбата за ослободување на Македонија и за создавање македонска држава во текот на Втората светска војна.

На Првото заседание на АСНОМ (Антифашистичко собрание на народното ослободување на Македонија) одржано на 2 август 1944 година во манастирот „Св. Прохор Пчињски“, Кумановско, покрај историските одлуки за конституирање на македонската држава, се разговарало и за прашањето за кодификацијата на македонскиот јазик, азбука и правопис. Меѓу другите усвоени документи, од особено значење за новоконституираната држава било усвојувањето на Решението на АСНОМ за воведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава.¹ Решението на Првото заседание на АСНОМ за воведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава има големо севкупно значење за македонскиот народ и прет-

¹ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание на АСНОМ, том I, книга 1, АМ, Скопје, 1984, док. бр. 42, стр. 159 и Службен весник на Федералната единица Македонија во Демократска и Федеративна Југославија, бр. 1/1944 (Објавен во Службен весник на СРМ на 18 февруари 1970 година).

ставува исполнување на повеќевековната борба за употреба на македонскиот јазик.

Во рефератот на Иницијативниот одбор за свикување на Првото заседание на АСНОМ под наслов: „Народно демократската власт во Македонија – Нејната саштина, организација и задачи“, поднесен од потпретседателот на Иницијативниот одбор, Емануел Чучков, стои следново: *„Изработката на основни учебници за нашиите школи во кои ќе се учи на македонски јазик, курсовите за неписмени и др., исправуваат не пред еден претходен проблем за изработка на една граматика, речник и др., за да може на нашиот јазик да се ише и учи и да стане официјален јазик на нашата администрација. Затоа, назначаванието на една одговорна комисија за отачување на нашиот јазик е една необходимост“*.²

Согласно Решението со кое АСНОМ се конституирал како врховно, законодавно и извршно тело и највисок орган на државната власт во Македонија, на Заседанието бил избран Президиум како законодавен и извршен орган на АСНОМ. Вршејќи ја функцијата на Влада, Президиумот на АСНОМ можел да формира оддели или ресори за различни области на републичката државна управа.³ Како највисок орган на власта во македонската држава, Президиумот на АСНОМ посветувал големо внимание на решавањето на прашањето за кодификацијата на македонскиот јазик, азбука и правопис а до негово интензивирање доаѓа по основањето на ресорниот орган, односно, Поверенството за народна просвета при Президиумот на АСНОМ.

Президиумот на АСНОМ на својата прва седница која ја одржал на 6 август 1944 година во селото Рамно во близина на Куманово, донел Решение за организација на поверенствата при Президиумот на АСНОМ и именување на нивните раководители. Меѓу осумте поверенства кои биле основани било и Поверенството за просвета, а за повереник за просвета бил именуван Епаминонда Поп Андонов.⁴

Покрај активностите на Поверенството за просвета за почеток на учебната година и организирање на услови за започнување на воспитно-образовниот процес во Македонија, едно од главните прашања со кое се соочило, претставувал проблемот со некодифицирана азбука на македонскиот јазик, немањето граматика, правопис, буквар, читанка на македонски јазик, односно, сосема малубројната училишна литература.

² АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 38, стр. 151-152.

³ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 40, стр. 154-157.

⁴ Државен архив на Република Македонија (понатаму ДАРМ), Скопје, фонд: 157, АСНОМ (1944-1945), к. 2, АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 59, стр. 213 и „Службен весник на Федералната единица Македонија во Демократска и Федеративна Југославија“, бр. 1/1944 (Објавен во Службен весник на СРМ на 18 февруари 1970 година).

тура пишувана на македонски јазик. Пред Президиумот на АСНОМ и Поверенството за просвета како неопходност се наметнувала потребата за нормирање на македонскиот литературен јазик.

Во ситуација на непостоење на кодифицирана македонска азбука, а со цел започнување на воспитно-образовниот процес, Поверенството за просвета изготвило Привремен наставен план за основните училишта. Под покровителство и организација на Поверенството за просвета била формирана комисија која изработила привремена азбука според која требало да се изведува наставата во училиштата во учебната 1944/45 година. Привремената азбука требало да се користи сè до конечното донесување на македонската азбука. Привремената азбука, содржела 25 букви: А, Б, В, Г, Д, Е, Ж, З, И, Ј, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш.⁵ Исто така, од оваа комисија при Поверенството за просвета биле изработени и Времени општи правила за унификација на македонскиот јазик со објаснувања за привремената македонска азбука и со начините на нејзината употреба.⁶ Времените општи правила за унификација на македонскиот јазик биле усвоени на Третата седница на Президиумот на АСНОМ одржана во периодот 2 - 5 септември 1944 година.⁷ Во првиот привремен наставен план не се содржел предмет со назив – македонски јазик, туку предметот бил насловен како – народен јазик. Наставата требало да се изведува на македонски јазик кој бил установен како официјален.⁸

Во таа насока, Поверенството за просвета на 30 септември 1944 година, упатило неколку писма со инструкции до обласните Народно-ослободителни одбори (понатаму НОО) (единици на локалната извршна власт во Македонија), и тоа: Упатство на Поверенството за просвета при Президиумот на АСНОМ до обласните НОО за организирање аналфабетски курсеви и за привремената азбука, Писмо од Поверенството за просвета при Президиумот на АСНОМ до обласните НОО за започнување на наставно-воспитната работа во основните училишта, Наставен план за основните седумгодишни основни училишта во Македонија и Упатство за организација на наставната работа.⁹ За донесувањето на првата привремена азбука, повереникот за просвета Епаминонда Поп Андонов во своите сеќавања го соопштува следново: „*Помеѓу останиа културни акции беше и акцијата за изработка на македонската азбука. За таа цел, јас како повереник за просвета, формирав комисија*

⁵ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание на АСНОМ, том I, книга 2, АМ, Скопје, 1984, док. бр. 292, стр. 307-308.

⁶ ДАРМ, Скопје, фонд: 157, АСНОМ (1944-1945), к. 8.

⁷ Записник бр. 3 од Третата седница на Президиумот на АСНОМ (АСНОМ - Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 73, стр. 229-233 и ДАРМ, Скопје, фонд: 157, АСНОМ (1944-1945), к. 2.

⁸ ДАРМ, Скопје, фонд: 157, АСНОМ (1944-1945), к. 5.

⁹ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., док. бр. 292, 293, 294, стр. 307-313 и ДАРМ, Скопје, фонд: 157, АСНОМ (1944-1945), к. 5.

во состав: Кирил Пејрушев, Мане Чучков, Лазо Сокол, Блажој Хаџи-Панзов, Асен Симитчиев, Боџоја Фошев, Панко Брашнар, Пејре Пирузе, Ацо Пејровски, Ацо Гаврески, со учество на претседателот на Президиумот и повереникот за просветата. Требаеше брзо да се работи, а недостигаа и стручњаци... Идноста на донесувањето на азбуката ја наложуваа и решенијата на Првото заседание на АСНОМ за воведувањето на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава, неговото воведување во училишната. Каква азбука ќе треба да учат децата, во каква форма ќе им се предава мајчиниот јазик – беше важно прашање. Се водеа живи дискусии за јазикот и правописот, при што дојде и до судир на различни ставови. Но тоа не одеше на нивна работа. Наспроти, ова беше потребно зашто само во резултат на една борба на гледиштата можеше да дојде до најдобри решенија“.¹⁰

Затоа, во правец на спроведувањето на одлуките на Првото заседание на АСНОМ, Президиумот на АСНОМ именува комисија од најдобрите познавачи на македонскиот јазик, која интензивно работеше на дооформувањето на македонската азбука. Беше побарана и помош од познатите стручњаци филолози. По подготвувањето на првиот предлог, во Горно Врановци почнаа и првите организирани научни дискусии за уточнување на македонскиот литературен јазик што во основа значеше конкретно реализирање на историската одлука на АСНОМ за неговото воведување како единствен јазик во ДФМ. Не беше за потценување и проблемот што се јавуваше поради немање учебници на македонски јазик. Овој проблем уште повеќе се чувствуваше во гимназиите и особено во наставата на македонски јазик. За неговото надминување, Поверенството за просвета, на соодветен начин, даваше свои препораки и мислења како да се реши. Во врска со ова прашање, Поверенството за просвета во својот распис нагласува: „Преподавателите по македонски јазик оваа учебна година ќе имаат многу тешка, деликатна и одговорна задача. Без учебници, со недостатоно формиран литературен јазик, со малку други учебни помагала, учителите треба да се справат со многу тешкотии за да постигнат во работата извесен успех. Бидејќи, има различни дијалекти, а централниот дијалект е усвоен како основа за изградување македонски литературен јазик, се наложува и самите учители да го научат што поскоро за да можат успешно да го предаваат во училиштето. Во својата работа учителите најмногу ќе се служат со народните песни и приказни на централниот дијалект и творбите на Коста Рацин. Во нив ќе најдат граматички форми и литературни примери за изучувањето, развивањето и усовршувањето на нашиот јазик. На преподавателите и по другите

¹⁰

Епаминонда Поп Андонов, *Спомени од НОБ и за Првото заседание на АСНОМ*, „Нова Македонија“, бр. 8192, 31 јули 1969.

предмети треба да обрнат големо внимание, на јазикот, за да можат учениците побрзо да го научат“.¹¹

По извршените подготовки, есента 1944 година, во ослободените територии а по ослободувањето и на целата територија на Македонија започнала првата учебна година, со настава на македонски јазик, со македонски учители, училиштен материјал на македонски јазик и со пишување со македонски букви. Во периодот август 1944 до април 1945 година и покрај сите тешкотии и проблеми, Поверенството за просвета одиграло клучна улога во воспоставувањето на нашето повоено и современо школство и ги поставило основите за идниот севкупен општествен развој на Македонија. Секако, една од најважните и главните активности на Президиумот на АСНОМ и на Поверенството за просвета и понатаму останувало решавањето на проблемот со кодификацијата на македонската азбука и секако изградувањето на современиот македонски литературен јазик.

Почнувајќи од август 1944 па сè до април 1945 година, прашањето за македонскиот јазик било постојано присутно на седниците на Президиумот на АСНОМ, во секојдневната работа и комуникација на Поверенството за просвета со Президиумот на АСНОМ и со подредените локални органи и институции на власта во внатрешноста на Македонија, за прашањето редовно се информирало преку извештаите на Президиумот на АСНОМ упатувани до федералните државни институции на Југославија, извештаите на Поверенството за просвета упатувани до Президиумот на АСНОМ и во извештаите кои биле доставувани и разгледувани при одржувањето на Второто заседание на АСНОМ (28 – 30 декември 1944 година) и Третото заседание на АСНОМ (14 – 16 април 1945 година).

На Третата седница на Президиумот на АСНОМ одржана во периодот 3 – 5 септември 1945 година, повереникот за просвета Епаминонда Поп Андонов го покренал прашањето „за изработување на македонски буквар“.¹²

Во октомври 1944 година, Поверенството за просвета упатило писмо до обласните НОО за организирање конференција за уточнување на македонската азбука и литературниот јазик. Во него се истакнувало дека: „*Поред многуите важни прашања кој се поставуваат на преден план на нашата млада држава и нација е и прашањето на азбукаата и правописот. Вистина за овие две основни прашања заинтересовани са и широкиот народни маси. Но нивното разрешување треба да биди разгледано од научна гледна точка и да се постави на сигурни научни*

¹¹ Велјановски Н., *АСНОМ за образованието и воспитанието во Македонија – 1944*, Зборник – Четириесет години слободен развој на воспитанието и образованието во Македонија (1943-1983), Просветно дело, Скопје, 1985, стр. 50-54.

¹² АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 73, стр. 230.

штемели. То ќе се постојатне, пак, ако за нивнојо разрешување се заангажираат луѓе кои располагаат со доволно филолошко знаење и кои пред себе си ќе имаат само научна истина. Зато веднага известите [џи] сите писатели и професори по јазиците, нарочно оние кои са гиломирали славјанска филологија, да ги просјудираат овие две основни језични прашања, да си подготват елаборат за нив и да дојдат на конференција која ќе се свика скоро после ослободувањето на ѓрадојте. Уколку има луѓе со други професии, кои са се занимавали и изработили нешто по горните две прашања и мислат оти ќе допринесат за нивнојо правилно разрешување, се покануваат исто така и тие да земат учество во конференцијата“.¹³

Во Извештајот на Президиумот на АСНОМ до Националниот комитет за ослободување на Југославија за организирањето на народната власт и други прашања упатен на 14 декември 1944 година, стои: „за составување на македонската азбука, Поверенството за народна просвета формира една комисија од најдобрите стручњаци и познавачи на македонскиот јазик, која засилено работи на составувањето на азбуката која би одговарала на духот на македонскиот јазик. Таа наскоро треба да излезе со свој предлог. За да може комисијата што поусебно да ја заврши својата работа, Президиумот реши да го повика од Москва прочуениот словенски филолог и познавач на балканските јазици Бернштајн.“¹⁴

Во Извештајот на поверенството на народната просвета поднесен на 24 декември 1944 година стои: „от назначената комисија от Поверенството е изработена уште пред ослободувањето на нашите ѓрадови времена азбука од 25 букви. Но сега работи нова комисија от 10 души наши филолози кои ќе установаат нашата македонска азбука и нашиот македонски литературен јазик. После завршената работа на комисијата ќе се пристави кон изработување на првиот македонски буквар“.¹⁵

Во говорот на повереникот за просвета Епаминонда Поп Андон одржан во декември 1944 година, пред обласните НОО истакнал дека: „Колко за нашата македонска азбука образована е комисија која работи уште на нејната работа во една резолуција ќе се донесе скоро. Со установањето на азбуката ќе може да се состави буквар и ќе можиме да печатиме учебници“.¹⁶

¹³ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 2..., док. бр. 298, стр. 316-317.

¹⁴ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 177, стр. 397.

¹⁵ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 2..., док. бр. 311, стр. 335-337.

¹⁶ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 2..., док. бр. 312, стр. 338.

Во Извештаите на поверенствата при Президиумот на АСНОМ за нивната работа меѓу двете заседанија на АСНОМ (Првото и Второто заседание на АСНОМ н.з), поднесен на 29 декември 1944 година, повереникот за просвета Епаминонда Поп Андонов во врска со ова прашање известува: „Слободата која оѓреа над нашата земја до зајечче македонскиот народ во положение да се 75% неписмени, до зајечче без азбука, без буквар, без учебници скоро без соопствена литература. Со цел да се унифицира нашиот правопис и горе-долу нашиот литературен јазик, Поверенството на просветата назначи комисија од 8 души, да изработи времена азбука и за правила за унифицирање на нашиот правопис и јазик. Комисијата изработи азбука од 26 букви и некои правила... Но ние сеуште немаме буквар, а за да до имаме треба да имаме установа азбука. Има веќе еден месец како е образована комисија за изработување на азбуката и литературен македонски јазик. Комисијата скоро ќе приврши својата работа и чека се помошта на двајца советски учени, Державин и Бернијајн, кој треба да ја поткрепат работата на комисијата“.¹⁷

Во Рефератот за организационите прашања на народната власт од членот на Президиумот на АСНОМ, Љупчо Арсов поднесен на Второто заседание на АСНОМ, на 29 декември 1944 година се истакнува дека „За изработување на македонската азбука составена е комисија која веќе работи на тоа прашање и има постигнато големи резултати“.¹⁸

Во Извештајот за работата на Поверенството за просвета при Президиумот на АСНОМ во времето од 1 јануари до 1 март 1945 година се вели дека: „Поверенството си поставило долготрочни задачи во неговата работа: изработување на македонска библиографија, изработување на правописен речник, граматика и антологија на народната и уметничката литература, собирање на фолклорот и ликвидирање на неписменоста“.¹⁹

Во Дополнителниот извештај од Поверенството за народна просвета при Президиумот на АСНОМ од април 1945 година се вели: „За правилното работење на средните училишта Поверенството изработи програма и распределение на материјалот по оделните предмети како и правилник, а комисијата за јазик и правопис терминологија по

¹⁷ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 367, стр. 445-446.

¹⁸ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 366, стр. 435.

¹⁹ Ристески С., *Создавањето на современиот македонски литературен јазик*, НИО „Студенски збор“, Скопје, 1988, стр. 182 и АСНОМ – Документи од работата на Законодавната комисија и на поверенствата меѓу Второто и Третото заседание на АСНОМ, том I, книга 4, АМ, Скопје, 1994, док. бр. 154, стр. 387-391.

македонски јазик. *Комисијата уште работи по главното прашање – азбука и правописот ќе биде зголемен со тоа*.²⁰

Во Извештајот за работата на Поверенството од II - то заседание на АСНОМ до денеска (помеѓу Второто и Третото заседание на АСНОМ н.з) поднесен на 22 март 1945 година стои: „...комисијата за јазик и правопис изработи терминологија по македонски јазик. Комисијата сеуште работи врху главното прашање – азбуката и правописот и во најскоро време ќе биде зголемен, и со тоа ќе се тури крај и на тоа.“²¹

Ставот на Поверенството за просвета во врска со дефинитивното разрешување на македонското јазично прашање бил правилен и крајно демократски. Со него се правел конкретен чекор за реализирање на одамнешната идеја на Ѓорѓија Пулески: да се соберат филолози, писатели и други заинтересирани луѓе од цела Македонија и да ги постават темелите на современиот македонски литературен јазик. Оваа замисла ја реализирало Поверенството за просвета за што сведочи и следниов документ. Во насока на решавање на ова прашање, во ноември 1944 година, од Поверенството за просвета била формирана филолошка или јазична комисија составена од најдобрите познавачи на македонскиот јазик која имала задача да работи на утврдување т.е на дооформување на македонскиот јазик, азбука и правопис. Јазичната комисија ја сочинувале: филолозите Ристо Проданов, д-р Ѓорѓи Шоптрајанов, д-р Михајло Петрушевски, Васил Иљоски, Ѓорѓи Киселинов, Ристо Зографски, Мирко Павловски, Крум Тошев, Блаже Конески, Венко Марковски, поет и Даре Џамбаз. Ова е Првата филолошка комисија која работела во периодот од 27 ноември 1944 до 4 декември 1944 година во Скопје.²² Отворајќи ја првата конференција на филолошката комисија, повереникот за просвета Епаминонда Поп Андонов истакнал: „*Драѓи другари, ја отворам денешната историска конференција, која е единствена по своето значење, оти за прв пат во историјата на нашиот народ се постави прашањето за македонската азбука и за македонскиот културен и литературен јазик... За да еден народ биде културен народ нему му е потребно културно развивање а тоа пак не може да биде без писменост, без азбука... Една од особеностите на карактеризирање на народот еден од елементите кој ја чини нацијата нација тоа е јазикот. Затоа ние треба денеска да ги положиме основите на нашата писменост и на нашата книжевност усвојувајќи македонска азбука и македонски литературен*

²⁰ Документи од работата на Законодавната комисија..., том I, книга 4, ...док. бр. 155, стр. 392-393.

²¹ АСНОМ – Документи од работата на Президиумот на АСНОМ меѓу Второто и Третото заседание на АСНОМ, том I, книга 3, АМ, Скопје, 1987, док. бр. 86, стр. 273.

²² Ристески С., *Создавањето на современиот македонски литературен јазик*..., стр. 139.

јазик...“²³ По неколкудневна работа, на 4 декември 1944 година, филолошката комисија едногласно ја усвоила Резолуција за македонската азбука, во која се вели дека: „за основа на современиот македонски литературен јазик се земаат централно македонските зборови, а азбуката ѝ има следниве 32 букви: А, Б, В, Г, Д, Ѓ, Е, Ж, З, С, И, Ј, К, Ќ, Л, Љ, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Џ, Ш, Ъ“. Комисијата изработила и Елаборат на комисијата за установување на македонски литературен јазик, азбука и правопис.²⁴ На седницата на Президиумот на АСНОМ одржана на 7 декември 1944 година, била поздравена работата и донесувањето на резолуцијата на филолошката комисија, но била донесена одлука, привремено Резолуцијата да не се објавува во јавноста сè додека зад решението на филолошката комисија да застане поголем научен авторитет.²⁵

Во услови кога азбуката на Комисијата сè уште не била усвоена а веќе започнало второто полугодие во учебната 1944/45 година, референот на Комисијата за македонски јазик, Воислав И. Илиќ со одобрение на повереникот за просвета Димче Мире²⁶ извршил доусовршување на времената азбука од септември 1944 година. Со писмо од Поверенството за просвета бр. 612 од 2 февруари 1945 година, упатено до сите обласни НОО, „се известуваат обласните НОО да ѝ известат сите училишта кои се во надлежност на нивната облас да се служат со следнава азбука: А, Б, В, Г, Д, Ѓ, Е, Ж, З, И, Ј, К, Л, Љ, М, Н, Њ, О, П, Р, С, Т, Ќ, У, Ф, Х, Ц, Ч, Џ, Ш“.²⁷

Во февруари 1945 година по заповед на Поверенството за просвета била формирана втората јазична комисија при поверенството за просвета а кон крајот на април 1945 година и третата јазична комисија при Министерството за просвета.

Втората јазична комисија во почетокот на март 1945 година, ја усвоила првата македонска официјална граматичка терминологија. Со писмо бр. 484 од 8 март 1945 година, Поверенството за просвета ја испратило граматичката терминологија до окружните НОО и на Градскиот НОО во Скопје за тие да преземат мерки таа да биде доставена

²³ Јуруква Н., *Основното воспитување и образование во Македонија (1944-1950)*, ИНИ, Скопје, 1990, стр. 98.

²⁴ Ристески С., *Создавањето на современиот македонски литературен јазик...*, стр. 139-150.

²⁵ АСНОМ – Документи од Првото и Второто заседание..., том I, книга 1..., док. бр. 169, стр. 383-385.

²⁶ На 1 јануари 1945 година, Президиумот на АСНОМ донел Решение за избор на нов состав на повереници, каде за повереник за народна просвета бил именуван Димче Мире.

²⁷ ДАРМ, Скопје, фонд: 157, АСНОМ (1944-1945), к. 20.

до сите основни училишта, а на гимназиите да им се испратат примероци.²⁸

Во врска со активностите за кодификацијата на македонската азбука, Поверенството за просвета било во постојана комуникација со соодветните подредени локални органи на власта во внатрешноста на Македонија. За ова сведочи бројната документација за преписката на Поверенството за просвета со просветните оддели на НОО.²⁹

Во меѓувреме, на Третото заседание на АСНОМ, била извршена промена во организацијата на државните институции, односно на АСНОМ, преку формирањето на првата Народна Влада на Македонија на 16 април 1945 година. Прашањето за кодификацијата на македонскиот јазик, азбука и правопис како врвен приоритет од Поверенството за просвета преминал врз Министерство за просвета, чии интензивни активности продолжиле во насока на негово решавање. Во Декларацијата на народната влада на Демократска Федерална Македонија донесена на 16 април 1945 година, во која биле изнесени програмските цели и задачи што таа требало да ги оствари во областа на просветата и културата, меѓу другото стои: „*борба на просветниот фронт за ликвидација на нејисмеността, издигање на културното ниво на широкиите народни маси, утврдување на азбуката на литературниот јазик, основање на универзитет, развивање на нашиот училиштен според потребите на новото време*“.³⁰

По долги повеќемесечни дискусии и расправи, Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета (Третата јазична комисија н.з) на 3 мај 1945 година, го поднела конечниот предлог на македонската азбука „до Федералната Влада на Македонија за да ѝ одобри и узакони, како би се дошло до единственост на нашата азбука, што е еден од најважните услови за правилниот развој на нашата писменост и литература“. Во Резолуцијата на комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета, донесена на заседанието на 3 мај 1945 година, по прашањето на македонската азбука ја утврдила македонската азбука која имала 31 буква: А, Б, В, Г, Д, Ѓ, Е, Ж, З, С, И, Ј, К, Л, Љ, М, Н, Њ, О, П, Р, С, Т, Ќ, У, Ф, Х, Ц, Ч, Џ и Ш.³¹

Истиот ден, Владата на Македонија го усвоила предлогот на Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета и донела Решение за македонската азбука во кое се вели дека, македонската азбука има 31 буква: А, Б, В, Г, Д, Ѓ, Е, Ж, З, С, И, Ј, К, Л,

²⁸ Ристески С., *Создавањето на современиот македонски литературен јазик...*, стр. 177.

²⁹ Ристески С., *Создавањето на современиот македонски литературен јазик...*, стр. 182-184.

³⁰ Прва народна влада на Македонија, Скопје, 1985, стр. 61.

³¹ Службен весник на Федералната единица Македонија во Демократска и Федеративна Југославија, бр. 7 и 8/1945.

Љ, М, Н, Њ, О, П, Р, С, Т, Ќ, У, Ф, Х, Ц, Ч, Џ и Ш – ракописни букви и А, Б, В, Г, Д, Ѓ, Е, Ж, З, С, И, Ј, К, Л, Љ, М, Н, Њ, О, П, Р, С, Т, Ќ, У, Ф, Х, Ц, Ч, Џ и Ш – печатени букви.³²

Веќе следните денови, Министерството за просвета упатило писма до просветните оддели при окружните НОО со кои ги известува за Решението на Владата на Македонија за македонската азбука и неговото влегување во сила.

Сето тоа било претпоставка и за подготвување и за издавање на македонскиот правопис. На 2 јуни 1945 година, Комисијата за јазик и правопис при Министерството на народната просвета ја донела Резолуцијата за македонскиот правопис. На 7 јуни 1945 година, министерот за просвета Никола Минчев, по предлог на Комисијата за јазик и правопис при Министерството за народна просвета донел Решение за македонскиот правопис.³³

На овој начин, бил завршен процесот на кодификација на македонскиот јазик, азбука и правопис што овозможило понатамошен уште позабрзан развој на просветата и на културата во Македонија.

Сето тоа создало поволни услови за создавање на првиот македонски буквар. Букварот со читанка за I одделение на современ македонски јазик го изработила комисија на Министерството за просвета во состав: Димитар Поп Ефтимов, Спасе Чучук, Јонче Јосифовски, Васил Куновски, Јордан Киранциски и Ѓорѓе Ристик. Букварот го илустрирал познатиот македонски сликар Василије Поповиќ – Цицо. На тој начин, во учебната 1945/46 година, учениците од I одделение, учебната година ја започнале со првиот македонски Буквар со Читанка. Првиот македонски буквар со читанката е првиот учебник и претставува почетник во изучувањето на македонскиот јазик.³⁴ Во јануари 1946 година, била издадена првата Македонска граматика чиј автор бил проф. Круме Кепески. Со Решение бр. 343 од 24 јануари 1946 година, Министерството за просвета Македонската граматика била одобрена за учебник во средните училишта.³⁵

Усвојувањето на македонската азбука и правопис претставувало еден од најважните услови за натамошниот развој на просветата и огромна придобивка на полето на просветата и културата во Македонија. Така биле создадени потребните целосни предуслови за натамошното унапредување на наставата на македонски јазик и можноста за

³² Прва народна влада на Македонија..., стр. 64-65 и „Нова Македонија“, бр. 104, 5-7 мај 1945 година.

³³ ДАРМ, Скопје, фонд: 170, Министерство за просвета на НРМ (1945-1951), к. 7 и Службен весник на Федералната единица Македонија во Демократска и Федеративна Југославија, бр. 12/1945.

³⁴ Ристески С., *Создавањето на современиот македонски литературен јазик...*, стр. 194-195.

³⁵ Кепески К., *Македонска граматика*, Државно книгоиздателство на Македонија, Скопје, 1946.

уште позасилено изработување и печатење на книги, учебници, прирачници и друг училиштен материјал на македонски јазик. Донесувањето на македонската азбука претставувало пресвртница во наставната работа во училиштата и претставувало крупен историски настан не само за развојот на просветата туку воопшто и за македонската култура.

Конечната кодификација на современиот македонски литературен јазик, е голем национален и културен успех на македонскиот народ. Всушност, со решението на Првото заседание на АСНОМ во манастирот Свети Прохор Пчињски на Илинден 1944 година, со решението на Народната влада на ДФМ од 3 мај и со Решението на Министерството за народна просвета на ДФМ од 7 јуни 1945 година, се озаконија стремежите и желбите на нашиот народ што тлееја во срцата на нашите културни борци од XIX век и борците од Илинденскиот период..., на сите знајни и незнајни борци што паднаа во борбите на нашиот народ за национална слобода.³⁶

За значењето на овој голем историски настан, министерот за просвета во Народната Влада на Македонија, Никола Минчев, чиј потпис стои на конститутивните документи за кодификацијата на македонскиот јазик, азбука и правопис, ни го остава следниов запис: „Ако слободата извојувана во антифашистичката војна во било која област ојвори проспор за сепирана активност во Македонија, тоа сигурно беше просветата и културата. Со векови политички поробуван, македонскиот народ беше безобѕирно подложен на обидите за асимилација и претопуван во една или друга национална припадност, и тоа, пред сè, низ наметнатите просветни и културни институции на други народи и на туѓи јазици. Основниот национален интерес беше, пред сè, зацврстувањето на македонскиот национален индивидуалитет. Тоа барааше создавање на основни инструменти на образованието и на културата врз кои ќе се изградува националниот индивидуалитет на македонскиот народ. Сфаќајќи ја историската одговорност пред која беше ставена, тогашната генерација им посвети вонредно големо внимание на просветата и културата. Од друга страна, оваа област беше практично неизорана нива: не постојеа кодифицирани основни инструменти на една национална култура, не постоеше утврдена азбука, немаше утврден правопис на македонскиот литературен јазик, не постоеше систем на просветни и културни институции, почнувајќи од основното, средното до високото школово, не постојеа ни организирани културни институции: театри, библиотеки и сл.

Како прво беше потребно утврдување на азбуката и кодифицирање на правописот на македонскиот литературен јазик. Комиси-

³⁶ Ристески С., *Создавањето на современиот македонски литературен јазик...*, стр. 189-190.

јајта за азбука, која веќе подолго време работеше и веќе беше при крај, во првите денови на мај 1945 година го поднесе својот предлог до Владата којааше веднаш го прифати. По еден месец и Правителството утврдено од Комисијата доби поддршка од надлежниот орган. На тој начин се создадоа услови за кодифициран литературен македонски јазик, по многуше обиди во минатото. Иако во вонредно тежки услови, големиот визионер и идеолог на македонскиот индивидуализм Крсте Мисирков со своето дело „За македонските работи“ отвори широко поле за натамошно заокружување на таа идеја“.³⁷

Од сето она погоре изнесено се наметнува заклучокот за водечката и клучната улога на Поверенството за просвета при Президиумот на АСНОМ и на Министерството за просвета при Владата на Македонија во процесот на кодификацијата на македонскиот јазик, азбука и правопис во периодот август 1944 – јуни 1945 година.

БИОГРАФИЈА **М-Р САШО ДОДЕВСКИ**

м-р Сашо Додевски роден на 28.7.1973 година во Скопје. Во 1998 година дипломирал на Катедрата за Историја на Филозофскиот факултет во Скопје при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“. Во 2004 година магистрирал на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје стекнувајќи се со стручниот назив магистер по правни науки од областа на меѓународната политика. Од 2006 година, е докторант на Правниот факултет „Јустинијан Први“ од областа на меѓународната политика. Од јули 2008 година е вработен во Министерството за образование и наука на Република Македонија. Автор е на монографскиот труд „65 години Министерството за образование и наука на Република Македонија 1944 – 2009“ издадена во 2009 година.

³⁷ Минчев Н., *Спомени и материјали*, музеј – галерија „Кавадарци“, Кавадарци, 2002, стр. 135-137.

Далибор Јовановски

ПОГЛЕДИ НА ГРЧКИТЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ЗА МАКЕДОНИЈА ВО XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК

Во втората половина на XIX век во Грција, помеѓу интелектуалците, започнува да се појавува интерес за Македонија, нејзината историја, топонимијата, етнографските состојби во регионот и др. Токму тој интерес е тема на овој мал прилог. Постојат многу грчки интелектуалци кои пројавиле интерес за Македонија. Сепак, во овој прилог, заради просторот, ќе споменам само неколкумина интелектуалци кои, според моето мислење, со своето дејствување и пишување придонеле за оформување на грчкиот поглед за Македонија.

Прв и можеби најзначаен за формирањето на грчкиот поглед за Македонија бил Константинос Папаригопулос, кој, многумина, го сметаат за основач на модерната грчка историографија. Како таков тој не може да не биде интересен за Македонија и нејзиното минато.

Константинос Папаригопулос бил роден во 1815 година во османлиската престолнина Цариград, иако неговиот татко потекнувал од Витина на Пелопонез¹. Кога започнало грчкото востание, по семејната трагедија, тој заедно со мајка му заминал за Одеса каде го започнал своето образование. Во Грција дошол во 1830 година², значи во време кога се создавала грчката држава. Тука го продолжил своето образование на островот Егина, кој бил еден од неколкуте образовни центри во новата држава. Во 1834 г. тој бил наменуван за секретар во Министерството за правда. На ова место останал сè до 1845 г.³. Настаните кои ја потресле Грција во периодот 1843-1844 г. го промениле неговиот живот. Бунтот од

¹ Ιστορία του ελληνικού έθνους, т. 20, Епиметро, Лампракх, Αθηνα, 2006, σ. 5

² Richard Clogg, The Greeks and their past, in: Historians as national builders-Central and Southeast Europe, Macmillan press, London, 1988, p. 25

³ Demosthenes Kontos, Konstantinos Paparigopoulos and the emergency of the idea of a Greek nation, University of Cincinnati, 1987, p. 16

септември 1843 г., кој го принудил младиот грчки крал Отон да се согласи на воведување на устав во Грција, отворил едно прашање кое веќе подолго време го оптоварувало грчкото општество. Имено, во Грција се водела дебата за тоа дали т.н. хетерохтони жители на Грција, односно оние што не биле родени во границите на грчкото кралство, треба да ги имаат истите права со останатите грчки граѓани. Под притисок на оние што сметале дека хетерохтоните не треба да ги уживаат истите права, во 1844 г., барем привремено, било решено хетерохтоните, кои работеле во државната администрација, да бидат исфрлени од неа. Папаригопулос, и покрај тоа што неговиот татко потекнувал од Пелопонез, значи од област во рамките на грчката држава, морал да го напушти местото во Министерството за правда. Тоа се покажало како решавачко за неговото понатамошно дејствување. Тој целосно се посветил на науката, поточно на историјата.

Константинос Папаригопулос бил човекот кој ја отворил темата за античка Македонија како дел од грчкото минато. Сепак овој процес, кога е во прашање споменатиот грчки интелектуалец, бил доста интересен. Тој во 1853 г. во еден училиштен учебник напишал дека „Кралот на Македонија Филип, кој во 338 г.п.н.е. ја наметнал својата власт над цела Грција, не бил странец. Македонците иако тие не се споменати во пораните фази се само Грци.“⁴ Според цитираното може да констатираме дека основоположникот на современата грчка историографија забележал дека античките Македонци и нивните најпознати кралеви порано не биле сметани за Грци. Папаригопулос бил научник и тоа морал да го забележи и да го запише. Тоа имало и своја причина. Самиот Папаригопулос во првата фаза од својот научен опус пишувал дека античките Македонци се освојувачи на Грција. Во 1844 година во едно дело посветено на римското освојување на тоа што било сметано за античка Грција, Константинос пишувал за македонското владеење со Грција.⁵ Но, тоа не е сè. Во една книга на англискиот научник Роберт Шенан Пекам наидовме на една негова интересна констатација. Имено, пишувајќи за дискусиите кои се воделе во Грција околу прашањето кои територии се грчки, нагласил дека Македонија не била вклучена во најраните описи на нацијата, а и самиот Папаригопулос во 1849 г. пишувал дека античките

⁴Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, Ιστορία του ελληνικού έθνους, Αθηναι, 1853, σ. 57

⁵Κ.Παπαρρηγόπουλος, Το τελευταίον έτος της ελληνικής ελευθερίας, Αθηναι, 1844, σ. 8

Македонци „биле хибридна раса“⁶. За среќа успеавме да ја најдеме таа книга на грчкиот историчар. Навистина Папаригопулос имал малку подруг став за припадноста на античките Македонци. Имено, според него тие не биле чисти Грци, туку мешавина од Илири и Грци, иако повеќе биле сродни со последниве⁷. Сепак, како што веќе напоменав, Папаригопулос во 1853 година ги променил своите ставови. Тогаш започнал еден процес на вметнување на античка Македонија во грчката антика, но и во грчкиот идентитет. Денес ретко кој Грк би се осмелил или би прифатил подруго толкување на минатото на античка Македонија, освен како на дел од античката грчка историја. Така античкото наследство станало дел од докажувањето на историското право на одредена територија, во случајов Македонија.

Овој грчки интелектуалец релативно брзо станал и државен историчар. Грчката држава се потпираше на неговите гледишта за минатото на Грција, но и на Балканот, воопшто. Затоа не чуди донирањето на атинската влада за објавување на една негова книга во француски јазик во Париз. Оваа книга излегла во Париз во 1878 година под наслов „Histoire de la civilisation Hellenique“. Во неа повторно се прикажува континуитетот на грчката историја од антиката па наваму. Во ова дело античка Македонија била прикажана како дел од грчката цивилизација.⁸ Истото се однесува и на географскиот регион Македонија. Интересно е да се напомене дека во ова негово дело Папаригопулос, кој бил креатор на линијата на грчки интереси во Македонија, промовирана по Големата источна криза, најавува кои македонски градови биле од грчки интерес и ги споменува Солун, Серес, Струмица, Костур и Битола, градови кои биле сместени на најсеверниот дел на таа линија.⁹ Меѓутоа, книгата имала и политичка димензија. Таа била наменета за европската јавност со цел таа да се запознае, а подоцна и да ги прифати грчките гледишта на минатото. Имајќи ги предвид настаните на Балканот од овој период воопшто не чуди ангажираноста на грчката влада за ширење на нивната вистина за минатото на регионот, а Папаригопулос веќе го имал кажано својот збор.

Колку е значаен Константинос Папаригопулос за промената на грчкиот однос и гледање кон Македонија најдобро ни

⁶ Robert Shannan Peckham, *National histories natural states-Nationalism and the politics of place in Greece*, London, 2001, p.42

⁷ К. Папарригопулос, *Εγχειρίδιον της γενικής ιστορίας*, Αθηναίς, 1849, σ. 193

⁸ C. Paparrigopoulo, *Histoire de la civilisation Hellenique*, Librairie Hachette et C., Paris 1878, p. 65-82

⁹ исто, с. 464

покажува една мисла на Пекам: „Промената на односот кон Македонија, на пример, многу се должи на *Историјата на грчкиот народ* од Папаригопулос.“¹⁰

Констатацијата на Пекам отвора едно интересно прашање. Имено, зошто интересот за Македонија, не само за античкото минато, не бил силен од времето на формирањето на грчката држава? Професорот на Солунскиот универзитет, Јоанис Колиопулос, забележува дека Грците во времето на востанието од 1821 година сè уште биле под влијание на оние мислења од Западот кои ја оставале Македонија надвор од Грција.¹¹ Еден грчки историчар од новата генерација ни дава едно интересновидување. Василиос Платис во својот докторат забележува дека Македонија е доцна откриена од страна на грчките интелектуалци и тоа во моментите кога била во опасност и можела да биде загубена, мислејќи на грчките интереси.¹² Всушност, зголемениот научен интерес кај Грците во однос на Македонија се јавил по завршувањето на Големата источна криза во 1881 година, кога Грција ја добила Тесалија и на тој начин територијално се граничела со областа Македонија, која била дел од Османлиската империја. Тука треба да се споменат и настаните кои во септември 1885 година ќе се случат во Пловдив и обединувањето на Источна Румелија со Бугарија и кризата што ќе биде предизвикана. Тие случувања во Грција нема да бидат гледани со симпатии. Грција од кризата нема да добие ништо, но затоа во земјата започнала една нова појава – печатење на книги во кои ќе се покажува грчкиот карактер на Македонија или на поголемиот дел од неа. Корените на грчкиот карактер ќе се бараат во антиката. Целта на печатењето на книгите била да се запознае грчката јавност со Македонија и значењето на оваа област за грчките интереси. Книгата на Јоанис Калостипис со наслов „Македонија“, ќе биде една од првите со која грчката јавност била запозната за значењето на Македонија за грчката иднина. Во самата книга, Калостипис географските граници на Македонија на север ги одредува до Шар Планина¹³, а историјата на оваа област ја прикажува како грчка. Овој интелектуалец кој извесен период работел како учител во Серес, Македонија, од географски аспект, ја претставува таква каква што повеќето ја знаеле и ја знаат и ден

¹⁰ Robert Shannan Peckham, *National histories...* p. 144

¹¹ Ioannis Koliopoulos, *The Shaping of the new Macedonia (1798-1870)* in: *History of Macedonia*, Thessaloniki 2007, p. 174

¹² Βασιλειος Αθ. Πλατης, *Ιστορικι γεωγραφια και εθνικες διεκδικησεις των ελληνων του 19ου αιωνα, διδακτορικη διατριβη*, ΑΠ, Θεσσαλονικη, 2008, σ. 311

¹³ Ιωαννου Καλοστηπη, *Μακεδονια, ητοι μελετη οικονομολογικη, γεογραφικη και εθνολογικη της Μακεδονιας, εν Αθηναις*, 1886, σ. 9–11

денес. Меѓутоа, кога е во прашање грчкиот интерес, можеби и ненамерно, се движи во правец на линијата на грчките интереси, а таа започнувала кај Охридското Езеро и преку Битола, Струмица завршувала во Неврокоп. Па така, кога Калостипис пишува за образованието и етнолошките состојби во Македонија тој неговото внимание го насочува кон териториите кои биле во состав на Битолскиот и Солунскиот вилает¹⁴. Не треба да се сомнева дека Калостипис како мнозински народ во Македонија ги посочува Грците. Тоа требало да биде потврда дека поголемиот дел од Македонија морал да ѝ припадне на Грција. Калостипис дава и објаснување зошто Грција треба да ја добие Македонија. Според него, Македонија била основата на грчкото обединување и големина.¹⁵ Без Македонија, смета овој грчки интелектуалец, не било можно постоењето на Грција, ниту мала, ниту пак голема.¹⁶ Македонија била срцето на елинизмот.¹⁷ Сепак, кога говориме или пишуваме за Калостипис би било добро да се нагласи дека ова негово дело е само втора книга која се однесува исклучиво на Македонија. Првата книга, помалку позната од онаа на Калостипис, била дело на Атанасиос Папалука Ефтаксиос со наслов „Работата на елинизмот во Македонија“, издадена во Атина во 1880 година.¹⁸ Слично како Калостипис, и Ефтаксиос повикувал на свртување на вниманието кон Македонија, бидејќи таа била важна за грчките интереси.

Говорејќи или пишувајќи за темата „грчките интелектуалци и Македонија“ неодминливи се и гледиштата на истакнатиот грчки интелектуалец и националист Неоклес Казазис. Казазис бил професор на Правниот факултет во Атина. Извесен период тој бил и ректор на Атинскиот универзитет. Кога е во прашање Македонија и погледите на Неоклис Казазис кон оваа османлиска област треба да се напомене дека тој бил еден од основачите на здружението Елинизмос во Атина. Главната цел на ова здружение била заштита и пропагирање на грчките интереси во османлиската држава. Здружението издавало и периодично списание со истото име, кое во 1903 година започнало да излегува и на француски јазик. Во една своја книга со наслов *Национален катихизис*, Казазис поставил едно прашање: Што е Грција?¹⁹ Одговорот бил наша-

¹⁴ исто, с. 55-69

¹⁵ исто, с. 8

¹⁶ исто

¹⁷ исто

¹⁸ Basil Gounaris, National Claims, Conflicts and Developments in Macedonia, 1879-1912, in: *History of Macedonia*, Thessaloniki, 2007, p. 186

¹⁹ Νεοκλεους Καζαζης, Εθνικη κατηχησις, Αθηναи, σ. 1898, σ. 15

та татковина. Но многу поинтересно е прашањето: – Кои земји ја сочинуваат Грција? Одговорот бил Пелопонез, Централна Грција, Тесалија, Епир, Македонија, Тракија, итн.²⁰ Оваа книга е напишана во 1898 година, значи пред Балканските војни кога дел од регионот Македонија бил анектиран од Грција. Како и да е, од овој цитат лесно е да се заклучи дека овој интелектуалец ја сметал Македонија за историски грчка земја, но во неговите пишани дела може да се прочитаат интересни ставови за населението и минатото на споменатата област. Казазис во една своја книга од 1907 г. словенското население во Македонија го поделил на бугарско, српско и славомакедонско. Овој негов став за постоење на словенско население во Македонија кое не било ниту српско ниту бугарско не бил нов. Неколку години порано Казазис, користејќи резултати од истражувања спроведени во Македонија од страна на руски и други филолози, како Павловски, Бециков, Шафарик, Новаковиќ, Драганов, па дури и на Шапкарев²¹, напишал дека словеномакедонскиот нема врска со бугарскиот јазик.²² Овој грчки интелектуалец на многу интересен начин објаснува зошто толку доцна открил дека во Македонија се говорело на словеномакедонски идиом. Според него, заради незнаењето не можеле да го разликуваат овој дијалект од бугарскиот јазик.²³ Затоа тој во едно свое јавно предавање нагласил дека овој словенски дијалект не бил бугарски, ниту пак бил говорен од Бугарите.²⁴ Тој за ова свое тврдење се повикал на откритијата на руски лингвисти кои ја посетиле Македонија во 1897 година и заклучиле дека „словеномакедонскиот идиом немал никаква врска и... со бугарскиот јазик“.²⁵ Казазис во една книга посветена на грцизмот на Балканот, напишана по неговата посета на неколку балкански земји, посветил внимание и на Македонија. Иако, како што видовме и претходно, истата ја сметал за грчка земја која била загрозувана од бугарските дејства, во книгата може да се прочитаат ставови кои се поволни за македонското минато. Овој грчки интелектуалец критикувајќи ја бугарската пропаганда во Македонија и повикувањето на историјата како аргумент дека Македонија била бугарска земја, тврди дека токму историјата не била во полза на бугарските аргу-

²⁰ исто

²¹ V. Colocotronis, *La Macedoine et L'Hellenisme*, Paris, 1919, p. 503

²² исто,

²³ Νεοκλoυς Καζαζη, *Η Μακεδoνiα και τα ελληνικα δικαiα*, Αθηνησιν, 1903, σ. 7

²⁴ исто

²⁵ исто

менти.²⁶ Казазис користејќи ги ставовите на Дурново, заклучува дека средновековната држава на Самуил не била бугарска, туку словенска, бидејќи Словените во Македонија се ослободиле од бугарскиот јарем.²⁷ Во истата книга овој еминентен грчки интелектуалец пишувајќи за состојбите во Македонија предизвикани, меѓу другото, и од дејствувањето на пропагандите забележал дека во едно македонско семејство било можно да има еден Елиномакедонец, еден Бугаромакедонец, еден Србомакедонец, еден Македоновлав, значи Романец и, што за нас денес е многу важно, само Македонец.²⁸

Спомнувајќи го Казазис, сметам дека е добро да се напомене една практика во списанието „Елинисмос“. Имено, во ова, може да се каже, влијателно списание постоела практика да се пренесуваат разни информации од Европа кои се однесувале на теми интересни за Грците. Така, може да сретнеме и видувања кои се интересни и за нас Македонците. Во еден број на „Елинисмос“ од март 1906 година е дадено едно предавање на познатиот српски интелектуалец Јован Цвијиќ.²⁹ Во него, а тоа е изворно пренесено, се објавени тезите на Цвијиќ за посебноста на Македонците во однос на Бугарите и Србите и неговата теорија за македонското население како аморфна маса. Всушност, ова ни покажува дека грчките интелектуалци следеле многу работи кои се однесувале на Македонија, регион кој бил нивен примарен интерес. Тоа значи дека биле запознати и со состојбите во Македонија. Друго е прашањето дали тоа и го признавале.

Постојат извесен број грчки интелектуалци чие дејствување, пишување и искажување во однос на Македонија, може да бидат анализирано, но заради ограничениот простор, тука ќе го споменам Јон Драгумис, виден грчки интелектуалец и дипломат. Интересно е да се забележи дека неговото семејство потекнувало од Македонија. Јон Драгумис бил роден во Атина, каде го стекнал и своето образование. Еден настан имал големо влијание врз неговиот интелектуален развој, како и врз политичките погледи. Драгумис како деветнаесетгодишно момче учествувал во Грчко-османлиската војна во 1897 година. Грчкиот воен пораз и катастрофа го промениле неговиот живот. Драгумис, мошне млад, станал дипломатски службеник. Во декември 1902 година Јон Драгу-

²⁶ Νεοκλεους Καζαζης, Ο Ελληνισμος εν τη Χερσονησω του Αιμου, Αθηνας, 1899, σ. 296

²⁷ исто, с. 297

²⁸ исто, с. 310

²⁹ Γνομη Σερβου περι των Σλαβουν της Μακεδονιας, *Ελληνισμος*, ε. θ, τ. 99, μαρτιος, 1906, σ. 233–234

мис бил испратен во Битола, каде требал да биде заменик грчки конзул. Освен редовните дипломатски активности Јон ги организираше и структурите кои требале да дејствуваат во заштита на грчките интереси во регионот.

Драгумис, како што напоменав погоре, бил под силно влијание на воениот пораз во 1897 година. Тој започнал да ја критикува грчката држава како неспособна и неорганизирана. Според него националната држава „е кошула која нацијата што ја заслужува може да ја носи...“.³⁰ Драгумис сметал дека грчката држава ја предала нацијата³¹, бидејќи не покажувала грижа за Грците кои живееле во Османлиската империја.³² Коментирајќи ги неговите ставови, Герасимос Аугустинос заклучил дека „На политиката на големината и требала поголема сцена отколку што модерната грчка држава можела да го обезбеди. Тоа можела да го обезбеди само нацијата“.³³

Кога ќе се прочита горенапишаното станува јасно дека Македонија била дел од неговите погледи. Драгумис имал напишано повеќе книги, брошури и статии во кои Македонија била присутна. Тука ќе споменам само три. Во брошурата „Мегали идеја“, Драгумис пишувал за Македонија како историски грчка земја, која била во опасност од бугарските активности.³⁴ Според него, по успехот што елинизмот го постигнал во Македонија³⁵, истиот требал да биде запазен. Во 1908 година Драгумис ја издал и брошурата „Повик до поробените и слободните Грци“ во која слободна Грција, островите во Егејот, Епир, Македонија, Тракија, дел од Мала Азија биле означени како грчки земји.³⁶ И во оваа брошура како најголема закана за грчките интереси ги означил бугарските активности. Лесно е да се забележи дека Драгумис сите активности кои се одвивале во Македонија им ги припишувал на Бугарите. Најголемиот дел од словенското население во Македонија го сметал за бугарско или пак за грчко кое говорело словенски дијалекти. Сепак, во една негова книга наидовме на интересен

³⁰ Gerasimos Augustinos, *Consciousness and History: Nationalist critics of Greek society 1897-1914*, EEQ, Boulder, 1977, p. 97

³¹ Драгумис сметал дека дел од грчката нација бил и Грците во Османлиската империја

³² Yura Konstantinova, *The place and role of Stephanos Dragumis in the Greek political elite in the late 19th and early 20th century*, *Etudes Balkaniques*, 2, Sofia, 2008, p. 70

³³ G. Augustinos, *Consciousness and History...*, p. 97

³⁴ Ιων Δραγουμη, *Η μεγάλη ιδέα*, 1908, σ. 8–9

³⁵ брошурата е издадена во 1908 година, во време кога во јужните делови на османлиска Македонија грчките чети спроведувале жестоки активности

³⁶ Ιων Δραγουμη, *Προκληρυξη στους σκλαβωμενους και στους ελευτερωμενους Ελληνες*, 1908, σ. 3

податок. Во книгата „Крвта на мачениците и хероите“, Драгумис на едно место пишува дека во Битолскиот регион постоеле села каде се говорел македонски јазик, кој некои го нарекувале бугарски.³⁷ И Јон Драгумис, како и Казазис забележал дека македонското население користи друг термин за именување на својот јазик, а тоа не бил бугарски.

Тука би завршил со прикажувањето на ставовите на некои грчки интелектуалци во однос на Македонија во периодот што им претходел на Балканските војни. Наместо заклучок, би сакал да напоменам дека оваа тема е речиси неистражена. Потребно е нашата наука да посвети поголемо внимание на погледите на грчките интелектуалци во минатото, пред сè, заради сегашноста и иднината.

³⁷ Κωνσταντίνος Α. Βακαλοπούλος, Ιων Δραγουμης, Θεσσαλονίκη, 1991, σ. 310

АДРЕСАР

НА УЧЕСНИЦИ ЗА XLIII ЛЕТНА ШКОЛА НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА 28. 6 – 16. 7.2010 година

АВСТРАЛИЈА

Nicholas Thomev, student
10/22 Grattan Street Carlton Victoria 3053 Australia
e-mail: nick.thomev@gmail.com

АВСТРИЈА

Branko Tošović, redovni profesor
Universitat Graz, Institut for Slawistic
8010 Graz
Mercugasse 12/16
0043 676 502 44 33
branko.tosovic@uni-graz.at

АЛБАНИЈА

Rina Malaj, student
Fakultet za stranski jazici - Tirana
Tirane, Ali Semi p. 2 shk. 2
Tel. 066 53 17 555

Adanjo Draci, student
Tirane , 12. Mohamet Gjolllesha p. 69 shk. 3
0694229098

БЕЛГИЈА**Ellen de Feyter, student**

Hundelgemsesteenweg 275

9050 Ledeberg

Belgium

tel. 0032478354850

ellen.de.feyter@ugent.be

Greet Jans

Lange Vesting 101 8200 Sint-Andries

Belgium

tel. 077608414

e-mail: gewoongreet@gmail.com

ГЕРМАНИЈА**Wolf Oschlies, професор**

Am Bruch 2

D-50171 Kerpen

Deutschland

tel. 0049 22 37/4935

e-mail: wolf.oschlies@gmx.de

Gordana Gass

ÜBERSETZUNGSBÜRO GORDANA GASS

Hermann-Lingg-Str. 10, 80336 München

Tel.: +49(0)89/544 03341, Fax: +49(0)89/544 03343

Mobil: 0177-350 09 06,

E-Mail: gogass@gmx.deweb: www.gagass.de**ГРЦИЈА****Spiridon Caros (Царос)**

Student po Matematika (Aegean University)

telefonski broj -00306971976533

КАНАДА

Greber Amanda, postdiplomka
University of Toronto
1000 Skopje, Bul. Partizanski odredi 37/12
Tel. + 389-77-621-240
E-mail: amandagreber@gmail.com

КОРЕЈА

Park Sunghee
Hankuk University of Foreign studie
Samho APT 8-603 Seocho 4 dong
Seocho Ctu Seoul - Korea
tel.: 010-4754-2854
e-mail: yurt_oniz@naver.com

Oh Ji Eun, student
Hankuk University of Foreign studie
Prugio ApT 201-2002, E-dong 664-1. Sang-nok.gu
Ansan-si, Kyong kt-do, Republic of Korea, Seoul
tel.: 010-3473-1323
e-mail: jeaaa@naver.com

ПОЛСКА

Maciej Kawka, profesor
Uniwersytet Jagielloński
dom.: 31-619 Kraków Budziszynska 42
tel.: 4812 6419190
e-mail: sakawka@cyf-kr.edu.pl

Irena Stawawy-Kawka, profesor
Uniwersytet Jagielloński
dom.: 31-619 Kraków Budziszynska 42
tel.: 4812 6419190
e-mail: sakawka@cyf-kr.edu.pl

Robert Lenckowski, student
Institute of Geological Sciences
Yagiellonian University
Cracow, Poland

dom. ul. Piliza 48/59
30-392 Krakow
tel. 48 60 80 11 562
e-mail: Lenckowski@gmail.com

Izabela Dabrowa, student

Yagiellonian University
Cracow, Poland
ul. Lzarnonska 47
26-065 Piekosdow
tel. 48 88071 69 41
izabela.dabrowa@wp.pl

Nowak Joanna, student

Adam Mickiewicz University
Institute of Slavic Languages
Nochowo ul Osiedlowa 1/10
63-1000 Srem
tel. 0048 606 753 204
e-mail: j.z.nowak@wp.pl

Kubiatowicz Aleksandra, student

University in A. Mickiewika w Poznaniu
Institut Filologii Slowianskiej
ul. Krokusowa 24
60-175 Poznan
tel. 0048 693 114 237
e-mail: aleksandra_kubiatowicz@wp.pl

Plachta Natalia, student

ul. Wedkarska 2, 40-748, Katowice
tel. 506 277 100
e-mail: no_v@interia.pl

Kondrak Piotr, student

Chorzow 41-503
ul. Glowna 15/6
tel. 0048 507 669 765
e-mail: piotrkondrak@wp.pl

Zofia Dembowska, student

ul. Jagielly 3d/75
41-106 Siemianowice Sl
tel. 0048 604 523 876
e-mail: zosia3008@wp.pl

Niemyjska Anna Maria, student

Academia Technicko-Humanisticzua
 ul. Karola Szymanowskiego 30/6
 43-200 Pszczyna
 tel. 0048 507312799
 email: aniamarysia@onet.eu

Gomolczyk Kaja, student

Academia Technizno-Humanistizna in Bielski – Biaza Polska
 ul. Jana Sebastiana Bacha 7/1
 43-100 Tychy
 tel. 0048 509 168 542
 e-mail: kgomolczyk@gmail.com

Kowinski Jacek, student

Uniwersytet opolski Opole
 44-100 Gliwice, ul. Czajki 28/4
 tel. 0048 793 576 145
 e-mail: j-kowinski@hotmail.com

Katarzyna Taczynska

Doctoral Student at University of Nicolas Copernicus in Torun
 private: ul. Mikotaja 2 Rynska 11/7
 86-230 Lisewo
 +48 696 670 449
k.taczynska@wp.pl

Kowalonek Maciej

Dokrorant Uniwersytet Wroctawski
 ul. B. Prusa 46/13, 50-318 Wrocaw
 0603445362
maciej@kn.pl

ПОМАНИЈА**Vasile Konstantina-Kristina**

Strada: Calea Bucurest Nr. 17 Bl. 13 C
 Scqra 1 Ap 22 Croiova Romania
 0040742742354
blackluna000@yahoo.com

Stuparu Adrian- Natanael

Dud. Dolj Com Bueavat Craiova sat Polilula, Romania
 0040251361013

РУСИЈА**Бороникова Наталија, професор**

Пермски државен универзитет
Пермь, 614066, ул. Мира, д. 70 в, кв. 18.
тел: (7342) 2- 572334
e-mail: natboronnikova@rambler.ru

Верижникова Елена, професор

Московски државен универзитет „Ломоносов“
119261 Москва, Ломоносовский пр.д. 3,
корп. 2, кв.63 Россия
Тел.: 499 –134–72 –80, моб.: 906 771 86 73
E-mail: eluska@mail.ru

Елена Иванова, професор

Санкт-Петербург, Государствени университет
Колпино, ул. Октябрьская, д. 63, кв. 113
Россия 196655
tel.: 812- 4636 400
e-mail: eli2403@yandex.ru

Наталија Прасолова, предавач

Санктпетербургски државен универзитет,
Библиотека на Академијата на науките
198323, Санкт Петербург
Ул. Школьная д.43 кв. 209
Россия
тел.: +812 656-05-07, mob. 7 921 977 24 85
e-mail: pranat@yandex.ru

Ковал Анна, студент

Санкт-Петербургский государственный университет
Kolpino, ул. Oktjabrskaja, д. 63, кв. 113
Россия 196655
tel.: 812- 4636 400
e-mail: anna_s_koval@hotmail.com

Евгениј Колосков

Россия, г. Санкт-Петербург, ул. Варшавская 23,
к. 2, Кв. 62 Россия
eakoloskov@gmail.com

Екатерина Горбунова

г. Санкт-Петербург, ул. Купчинская, д. 10, к. 3, кв. 158
Россия 192281
tel.: 007-812- 7059189
e-mail: katerina_vg@yahoo.com

Сорокин Данила, студент

Саратовски државен универзитет
г. Саратов , ул. Рабочая 62/68. kv. 35
Россия
тел.: +7 9033802715
+7 88452548344
E-mail: danila-sorokin@mail.ru

Обухова Елена, предавач

Воронешки Државен Универзитет - Филолошки факултет
Воронеж, 394042
ул. Остужева, 36-16
Русија
тел.: 74732 26-69-76
E-mail: _oes_@mail.ru, [Lastovica11@yahoo.com](mailto>Lastovica11@yahoo.com)

Ольга Панькина, преведувач

Амбасада на Република Македонија во Москва
Бульвар Яна Райниса
д. 45, к.2, кв. 289
Москва, Россия
тел.: +007 499 124 33 57
e-mail: olga_pankina@hotmail.com

Пахомова Елена, студент

Московски државен универзитет “Ломоносов”
Москва, ул. Профсоюзная, д. 144 кв. 26
Россия
тел.: 8 905 586 8796
e-mail: pahomova.elena@bk.ru

Марјаничева Татјана, студент

Московски државен универзитет “Ломоносов”
Удмуртия, Ижевск, ул. Пушкинская, д 157 кв. 268
Россия
тел.: 8926 9836955
e-mail: maryanichka@rambler.ru

Пентковскиј Алексеј, професор

Московскаја духовнаја академија

Россия, Московскаја обл. Сергиево-Посадский р-н, г. Хотково,

ул. 1 Стантсионнаја, д. 1А-29

__+79169107442

е-mail: pentkov@gmail.com

Согрина Василиса, студент

Пермски државен универзитет

Россия, г. Пермь, ул. Петропавловская, 117-702

Тел.: 79638717315

е-mail: vasilisasog@mail.ru

Рина Усикова

МГУ „Ломоносов“ Филолошки факултет

119331 Москва, ул. М. Улјановој, д. 11, кв. 54

499-138-02-72

Анастасија Лебедева

394000 Русија, Воронеж ул. Урникого 88-76

84732728993

rusinka@list.ru

Ала Шешкин

МГУ, Филолошки факултет

119607 Москва

ул. Раменски, 9-1-103

тел. (+7495)931-23-73

е-mail: asheshen@yandex.ru

Елена Шумилова

394077 Русија, Воронеж

ул. Лизјокова, 8-135

84732734711

elinshu@rambler.ru

Анна Булавина

Русија, Воронеж, Леннинскиј проспект, д 189, 59, 394063

8906791018

agal-anna@yahoo.com

Вера Дубровина

119607 Москва

ул. Раменски, 9-1-103

С А Д**Sadleir Tyson**

1243 S. 2000 E. SLC, UT 84108 USA

e-mail: tysonsadleir@hotmail.com

Prendergast Erik, postdiplomec

Универзитетот на Калифорнија, Беркли

1639 Selby Ave., Apt E

Los Angeles, CA 90024

United States of America

Телефон – Phone: +1-310-6898063

e-mail : ehprendergast@gmail.com

Lynn Eckert

2850 Page Avenue

Ann Arbor, MI 48104 USA

508.260.3919

lynn.eckert (Skype)

eckertl@gmail.com

eckertl@umich.edu

Damian Bidikov

7 Linwood Road North

Port Washington, NY 11050 USA

516 944-4481

damian.bidikov@gmail.com

СЛОВАЧКА**Lubor Matejko, profesor**

Mierova 28, 821 05 Bratislava, Slovakia

тел. 00421-2-43427832

e-mail: matejko@fphil.uniba.sk

Marian Barta, student

University Constantin the Philosopher in Nitra

Fatranska 10, 949 01 Nitra, Slovakia

тел. 00421-911 217 528

e-mail: bartamaoo@gmail.com

Петер Гарај, студент

University Constantin the Philosopher in Nitra

Strazska cesta 21, 96001 Zvolen, Slovakia

тел. 00421-944 160 360
e-mail: peter.garaj@hotmail.com

СЛОВЕНИЈА

Barbara Vojsk

Студентка - 2. ГОД.: словенечки и хрватски, српски, македонски
јазик и книжевност на Филозофски факултет во Лјубљана
Ljubljanska 88, 1230 domžale,
Slovenija EU
0038641526397
barbara.vojsk@gmail.com

Часар Тина, студент

Закотникова 11, 1000 Љубљана, Словенија
Тел.: 00386 1 5444715
e-mail: tinacasar_10@yahoo.co.uk

Poklar Tjaša, student

PREŠERNOVA 34, 6250 ILIRSKA BISTRICA, SLOVENIJA
Тел.: 0038631447436
e-mail: tjasenka@gmail.com

Ćužić Tomislav

Faculty of Arts, University of Ljubljana
Cesta na brdo 67, 1000 Ljubljana (Slovenia)
tel.: 00385 98 613 577
e-mail: tomislavcuzic@net.hr

Klavdija Jurisic, student

Cesta Jaka Platise 7
4000, Kranj, Slovenija
tel. 040-810-521
klavdija.jurisic@gmail.com

Kristyna Dufkova

Jana Zajice 959
53012, Pardubice
Czech Republic
00420728290202
k.dufkova@centrum.cz

Prof. Namita Subioto

Soze 5, 6250 Ilirska Bistrica,
Slovenija

СРБИЈА**Данка Урошевић, асистент**

Филозофски факултет, Нови Сад
Мише Димитријевића 65
21000 Нови Сад
Тел. (+381)62 – 244984
e-mail: dankamejl@yahoo.com

Јанко Ивановић, студент

Кнегиње Милице 2
18 000 Ниш, Србија
тел. : 00 381 64 5112502, 381 18 576 564
e-mail: ivanovicjanko@yahoo.com

Јована Давидовић, студент

Филозофски факултет, Нови Сад
Насеље исток Ц2-1/13, ШИД
21000 Нови Сад
Тел. 022/715-568, 065/6012070
e-mail: jovana.davidovic@yahoo.com

Милица Јоцић, студент

ул. Сава Ковачевић 39, Пирот
тел.: 064/36 48 548
e-mail: plavusha_90@yahoo.com

Наташа Спасић, студент

ул. Железничка бр. 10, Бела Паланка
тел.: 064/ 505-97-68
e-mail: natally.spasic@gmail.com

Ракић Југослава, студент

Филозофски факултет, Косовска Митровица
Прилужје, Вучитрн, Република Србија
тел.: 381 28 467 232
e-mail: luznjakvl@sezampro.rs

Николић Ивана, студент

Филозофски факултет, Косовска Митровица
Горња Битиња, Штрпце, Република Србија
тел.: 381 290 70 047
e-mail: luznjakvl@sezampro.rs

ТУРЦИЈА**Korbek Korhan**, asistent

Nalbantcesme cad. Cemen Cikmazi Sok. No: 4/6 Sariyer, Istanbul

TURKEY 34450

Тел: 0090 536 666 12 14

e-mail: kkorbek@yahoo.com

УКРАИНА**Багрјана (Багрјанцева) Ана (Ганна)**

Р.Македонија, гр.Скопје, ул. 29 Ноември, № 69, стан 6

Украина, гр.Київ, ул. Василенко, №14-Г, ст. 89

Тел.: 076422806

e-mail: bagryana@ukr.net**Zosimova Maria**, ucitel

Ukraine, 02100 Kyiv

Krasnotkatskaya st., 19, appt. 16

tel.: 38 044 292-76-25; mob 38 067 234-05-25

e-mail: rundel@ukr.net

Soroka Olgaасистент по български език и украински език в Лвовски национален
университет Иван Франко

dom.tel.: 9712144 mobilen 0889583989

e-mail: solha@i.ua,oldzunia@yahoo.com**УНГАРИЈА****Tunde Hatala**, студентка

Univerzitet "Eotvos Lorand" Budimpesta

Ulica Kórus 11, 1213 Budapest,

1213 Hungary

Tel. +3670 386 44 40

e-mail: tundique@gmail.com

Andrea Szabo, student

Univerzitet Budimpesta Eotvos Lorand

TATA , Ulica Csever 5., 2890 Hungary

Tel. +36 70 430 5011

andytailor@gmail.com

ФРАНЦИЈА**Костов Јован, ассистент**

103, Grand'Rue

67000 Strasbourg

France

Домашен : +33 (0)3 88 36 76 29

Мобилен : +33 (0)6 72 74 77 88

jovan.kostov@free.fr**Bartoletti-Decoodt Christine**

Rue de Bimare

76160 Roncherolles/sur le Vivier France

тел.: 02 35 59 97 92

e-mail: gilchris.decoodt@wanadoo.fr**Decoodt Gilbert**

Rue de Bimare

76160 Roncherolles/sur le Vivier France

тел.: 02 35 59 97 92

e-mail: gilchris.decoodt@wanadoo.fr**ХРВАТСКА****Вуксан Маја, студент**

Grge Novaka 37,

10361 Sesvetski Kraljevec, Hrvatska

Tel. 385 91 9110 961

E-mail: mvuksan@ffzg.hr**Radošević Andrea, asistent**

Staroslavenski institut

Hrvatskog proljeća 38

Zagreb 10040

Тел. +385981871264, +38512991620

e-mail: aradosevic@stin.hr, andrea.radosevic@yahoo.com**Божак Крешимир, студент**

Lojenov Prilaz 8,

10020 Zagreb

тел. 0038591 551 2743

e-mail: kbozak@gmail.com

Jelena Uher

Филозофски Факултет у Рици
Пут Брдо 9 51211 Матуљи, Хрватска
095/913-7101
jelena.uher@gmail.com

ЧЕШКА**Helena Bočková, етнолог**

Masarykova univerzita Filozofická fakulta
Ústav slavistiky
Brno
Jugoslávská 84, 613 00 Brno
Česká Republika
tel.: 777806211
e-mail: helboc@seznam.cz

Nenickova Veronika, PhD.

nam.Svornosti 2, Brno, 616 00
Česká Republika
tel.: +420 605 287 951
e-mail: lrnenickova@seznam.cz

Pavla Sedlbaverová, student

Tichá 1789, 755 01 Vsetín
tel.: 420 603 248 744
e-mail: pavlasedlbaverová@gmail.com

Jan Stepanek, student

Viktora Huga 2
150 00Praha 5,
Česká Republika
tel.: +420 728 323 458
e-mail: 4dudek@gmail.com

Brožovičová Klára

Ph.D. Candidate, Institut for European Ethnology, Masaryk University in
Brno
Rumunská 1588, 696 62 Strážnice, Czech Republic
Тел.: 00420 728 728 600
e-mail: Klarabrozovicova@seznam.cz
109147@mail.muni.cz

СОВЕТ НА СЕМИНАРОТ

Д-р Лорета Георгиевска - Јаковлева
Д-р Ружица Јанчулева
Акад. Милан Ѓурчинов
Д-р Максим Каранфиловски, директор
Д-р Веселинка Лаброска
Д-р Елка Јачева - Улчар
Д-р Бобан Петровски
Д-р Зоранчо Малинов
Д-р Моме Спасовски, проректор
за меѓународна соработка
Д-р Виолета Пирузе - Тасевска
Роза Тасевска
Д-р Томислав Трениевски
Д-р Тодор Чепреганов

УПРАВА НА СЕМИНАРОТ

Директор: проф. д-р Максим Каранфиловски
Секретар: Благица Велјановска

Организационен одбор

Проф. д-р Моме Спасовски, проректор
за меѓународна соработка
Проф. д-р Максим Каранфиловски, директор
Благица Велјановска, секретар

ЛЕКТОРИ

М-р Гордана Алексова
Д-р Анета Дучевска
Д-р Весна Мојсова - Чепишевска
Андријана Павлова
М-р Марија Паунова
Д-р Симон Саздов
Д-р Лидија Тантуровска
Роза Тасевска

СОДРЖИНА

ПОЗДРАВНА РЕЧ НА ПРОФ. Д-Р ВЕЛИМИР СТОЈКОВСКИ РЕКТОР НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“	7
ИЗВЕШТАЈ НА МЕЃУНАРОДНИОТ СЕМИНАР ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК, ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА НА УНИВЕРЗИТЕТОТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“	9

ЈАЗИК

<i>Трајко Сџамаџоски</i> ГОДИШНИНА ОД КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК	21
--	----

<i>Људмил Сџасов</i> РАЗВИТОК НА МАКЕДОНСКАТА АЗБУКА И ПРАВОПИС	27
---	----

<i>Димитџар Панчев</i> РАЗВОЈОТ НА СТРАНСКАТА МАКЕДОНИСТИКА (по повод 90 – годишнината од раѓањето на академик Божидар Видоески)	33
---	----

<i>Лидија Танџуровска</i> ЗА ТРАДИЦИЈАТА, ЗА ИДЕНТИТЕТОТ И ЗА СОВРЕМЕНАТА СОСТОЈБА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК	41
--	----

<i>Ацо Гиревски</i> ПРИБЛИЖУВАЊЕТО НА БОГОСЛУЖЕНИЕТО НА СОВРЕМЕНИТЕ ГОВОРНИ ЈАЗИЦИ – ПРЕДУСЛОВ ЗА ДУХОВНА ОБНОВА –	51
--	----

ЛИТЕРАТУРА

<i>Георѓи Сџаргелов</i> БЕСЕДА ЗА ЈАНЕВСКИ ВО ГОДИНАТА 2010 ВО КОЈА ОДБЕЛЕЖУВАМЕ ДВЕ НЕГОВИ ГОДИШНИНИ (1920-2000-2010)	63
---	----

Томислав Тодоровски МИТОЛОШКО-ФАНАСТИЧНИ МОТИВИ ВО РОМАНИТЕ НА СЛАВКО ЈАНЕВСКИ	73
---	----

Вера Стојчевска-Анџиќ СРЕДНОВЕКОВНАТА КНИЖЕВНОСТ И ТРАДИЦИЈАТА НА СВ. НАУМ ОХРИДСКИ	87
--	----

Илија Велев СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ – ПО ПОВОД 1100 ГОДИНИ ОД НЕГОВАТА СМРТ	95
--	----

ИСТОРИЈА, КУЛТУРА, ФОЛКЛОР И ТРАДИЦИЈА

Блаже Ристовски СТО ГОДИНИ ОД ОБИДОТ НА МИСИРКОВ, ПОПАРСОВ И ТЕОДОСИЈА ДА ОТВОРАТ ВИСОКА ШКОЛА ВО СКОПЈЕ	107
---	-----

Ѓорѓи Чакарјаневски 65-ГОДИНИ ОД ПОБЕДАТА НАД ФАШИЗМОТ	115
--	-----

Илија Аџески КУЛТУРНИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО ПРОЦЕСИТЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈА <i>Вовед: од глобално кон локално</i>	123
---	-----

Сашо Додевски УЛОГАТА НА ПОВЕРЕНСТВОТО ЗА ПРОСВЕТА ПРИ ПРЕЗИДИУМОТ НА АСНОМ И МИНИСТЕРСТВОТО ЗА НАРОДНА ПРОСВЕТА НА ДЕМОКРАТСКА ФЕДЕРАЛНА МАКЕДОНИЈА ВО КОДИФИКАЦИЈАТА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК, АЗБУКА И ПРАВОПИС 1944 – 1945 ГОДИНА	139
--	-----

Далибор Јовановски ПОГЛЕДИ НА ГРЧКИТЕ ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ ЗА МАКЕДОНИЈА ВО XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК	153
---	-----

АДРЕСАР	163
----------------------	-----